

архивисти

историја

архивисти
документи

историја

архивистика

ДОКУМЕНТИ

архивистика

историја

архивистика

документ

архивистика

МАКЕДОНСКИ АРХИВИСТ

Број 22

2017

архивистика

Списание на Државниот архив на Република Македонија

Редакциски одбор / Editorial Board

Кирил Петров (главен и одговорен уредник) / Kiril Petrov (editor-in-chief)
Јасмина Дамјановска / Jasmina Damjanovska
Ленина Жила / Lenina Zhila
Борче Илиевски / Borche Ilievski
Наташа Котлар / Natasha Kotlar
Катерина Мирчевска / Katerina Mirchevska
Љупка Тодоровска / Ljupka Todorovska
Светлана Успрцова / Svetlana Usprcova

Меѓународен редакциски одбор / International Editorial Board

Ен Ј. Гилиланд / Anne J. Gilliland (Los Angeles)
Милена Петкова Енчева / Milena Petkova Encheva (Sofija)
Влатка Лемик / Vlatka Lemić (Zagreb)
Александар Стикалин / Aleksandar Stikalin (Moskva)
Бојан Цвелфар / Bojan Cvelfar (Ljubljana)

ISSN 0350 – 1728

МАКЕДОНСКИ АРХИВИСТ

Година XXII

Број 22

Скопје, 2017

CONTENTS

ARTICLES

Svetlana Usprcova: International Council on Archives (Creation, mission, organization)	9
Aco Angelovski: The protection and storing of archival and documental material of the Republic of Macedonia	23
Tadeja Matos, Mateja Škamperle (Republic of Slovenia): Presence of Fungi in Libraries and Archives and Their Impact on People's Health	53
Bojan Cvelfar (Republic of Slovenia): The development of the Slovenian electronic archive	67
Danijela Trajkova Krstich: Managing archival data	73
Violeta Santovska: A personal experience of collecting archive material about the Macedonian emigration	79
Keith Brown (USA): About the „Ilinden Dossier“	87
Big data and its application	99
Borche Ilievski: Population censuses as a historical source	113

СОДРЖИНА

СТАТИИ

Светлана Успрцова: Меѓународен архивски совет (Создавање, мисија и организација)	9
Ацо Ангеловски: Заштитата и чувањето на архивскиот и на документарниот материјал во Република Македонија	23
Тадеја Матос, Матеја Шкамперле (Република Словенија): Присуството на габи во библиотеките и во архивите и нивното влијание врз состојбата и здравјето на луѓето	53
Бојан Цвелфар (Република Словенија): Развој на словенечкиот електронски архив	67
Данијела Трајкова Крстик: Управување архивски записи	73
Виолета Сантовска: Едно лично искуство за собирање архивски материјал од македонското иселеништво	79
Кит Браун (САД): За „Илинденските досиеја“	87
Масовни извори и нивно применување	99
Борче Илиевски: Пописите на населението како историски извори....	113

ARCHIVAL MATERIAL AND REGISTERS

- Aleksandra Reškova:** National archives of the Republic of Macedonia – Fond “Reka Monastery (1746–1912)”123
- Ike Krstovska:** National archives of the Republic of Macedonia – Fond “Jovan Bukvic”129
- Ike Krstovska:** National archives of the Republic of Macedonia – Fond “Danilo Janchulev, trader from Skopje (1909–1949)”133
- Aleksandar Petkovski:** National archives of the Republic of Macedonia – Fond “Anastas Mitrev, publicist and social activist – Skopje”137
- Klimentina Ivanovska:** National archives of the Republic of Macedonia – Fond “Ministry of Education of NRM”, no. 888141

DOCUMENTS AND MATERIALS

- Marina Frolova (Russian Federation):** The story of a document: the letter of 12 communities from the Bitola Elaet against the catholic mission of the Lazarists in Bitola (1861)145
- Statistical data about Skopje (1919, 1932)155
- From the “Ilinden Dossier”189
- “Nova Makedonija” newspaper about the Macedonian Archive (1946 – 1963)215

- PUBLICATIONS OF DARM (LIST OF PUBLISHED WORKS in 2016)**229

АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ И РЕГИСТРАТУРИ

Александра Решкова: Државен архив на Република Македонија – Фонд – „Манастир во Река (1746–1912)“, бр. 590123

Ике Крстовска: Државен архив на Република Македонија – Фонд „Јован Буквиќ“, бр. 762129

Ике Крстовска: Државен архив на Република Македонија – Фонд „Данило Јанчулев, трговец од Скопје (1909–1949)“, бр. 785133

Александар Петковски: Државен архив на Република Македонија – Фонд „Анастас Митрев, публицист и општественик – Скопје“, бр. 812137

Климентина Ивановска: Државен архив на Република Македонија – Фонд „Совет за школство на НРМ“, бр. 888141

ДОКУМЕНТИ И МАТЕРИЈАЛИ

Марина Фролова (Руска Федерација): Историја на еден документ: писмо на 12 селенија на Битолско езеро против дејателноста на католическата мисија на лазаристите во Битола (1861 г.)145

Статистички податоци за град Скопје (1919, 1932)155

Од „Илинденските досиеја“189

Весник „Нова Македонија“ за Архивот на Македонија (1946 – 1963)215

ПУБЛИКАЦИИ НА ДАРМ (СПИСОК НА ОБЈАВЕНИТЕ ТРУДОВИ во 2016 год.)229

СТАТИИ

Светлана Успрцова¹

**Меѓународен архивски совет
(создавање, мисија и организација)**

Лого на Меѓународниот архивски совет

Abstract: On 9th of June, 1948, the International Council on Archives (ICA) was established in order to bring the Archives and the archivists together in the pursuit of more transparent access and use of the archive materials. The idea of this paper is to explain the role of the International Council on Archives and its organizational structure. ICA is dedicated to the effective management of records, to the preservation, care and use of the world's archival heritage. The base of this non-governmental organization is in Paris, France and it is consisted out of 1.400 members, coming from 190 countries. The Programme Commission, the Forum of National Archives, 13 Regional Branches, 12 Sections, Expert groups and the Fund for International Development of Archives, work in the frames of the International Council on Archives. The Council works in accordance with its own Constitution and under the control of its Executive Board and the Secretariat.

Key words: international council on archives, governance, mission, programme commission, regional branch, section, expert group, general assembly, secretariat, membership, code of ethics, universal declaration on archives, international archives day

¹Раководител на сектор за истражување, користење и публикување на архивски материјал, меѓународна соработка и автоматска обработка на податоци во ДАРМ.

Меѓународниот архивски совет е невладина професионална организација на архивската заедница од целиот свет.

Седиштето на Советот се наоѓа во Париз, Франција, а неговата работа е во согласност со францускиот правен систем.

Меѓународниот архивски совет е формиран на 9 јуни 1948 година, ден што денес е прифатен како Меѓународен ден на архивите, а прв негов претседател бил Чарлс Самаран, тогашен генерален директор на Архивите на Франција.

Оваа организација брои околу 1.400 члена од повеќе од 190 држави и територијални единици, што ја прави меѓународна организација во вистинска смисла на зборот.

Државниот архив на Република Македонија е член на Меѓународниот архивски совет од 1992 година.

Работењето на Меѓународниот архивски совет се темели на принципите на транспарентност, демократија, одговорност и независност од политичките процеси и влијанија, а неговата мисија е да ги унапредува заштитата, користењето и достапноста на архивските документи во целиот свет. Преку остварувањето на својата мисија тој придонесува за зачувувањето на колективната меморија, подобрувањето на комуникацијата меѓу архивите и архивистите во светот и размената на искуства.

Советот работи на воспоставување, одржување и зацврстување на односите меѓу националните архивски управи, професионалните здруженија на архивисти, регионалните и локалните архиви, јавните и приватните архивски институции и архивистите поединци, без оглед на тоа каде се лоцирани, а се занимаваат со заштита на архивските документи или со професионална обука на архивисти.

Една од главните придобивки од постоењето на Меѓународниот архивски совет е секако и олеснувањето на интерпретацијата и користењето на архивските документи, преку овозможување подобар пристап до нив.

Генерален став на Меѓународниот архивски совет е дека архивите и евиденцијата за човековите активности овозможуваат континуитет во постоењето на народите и индивидуите и придонесуваат за развојот на демократијата и развојот на националната свест. Архивските документи и Архивите, според Советот се значаен дел од меморијата на народите и општествата, го формираат нивниот идентитет и се основа на информатичкото општество. Архивските документи се голема поддршка за администрацијата и се темел за остварување на правата на индивидуите, организациите и државите.

Првото собрание и првиот конгрес на Меѓународниот архивски совет се одржани во 1950 година, а неговото прво официјално списание *Archivum* настанало од научните трудови презентирани на тој конгрес.

Секоја година Меѓународниот архивски совет организира годишна конференција, а на секои четири години се организира конгрес.

Советот работи според сопствен Статут², со кој се утврдуваат неговата улога и мисија, но и одговорностите на различните тела што ја сочинуваат организацијата.

Новиот Статут на Меѓународниот архивски совет е усвоен на Годишниот генерален состанок за време на Конгресот во Бризбејн, Австралија, во август 2012 година. Според него право на гласање, освен на членовите од А категорија (национални архиви) им се дава и на членовите од Ц категорија (институции), Годишниот генерален состанок се преименува во Генерално собрание, а Конференцијата на тркалезна маса за архивите (CITRA – International Conference on the Round Table) се укинува и наместо неа се воведува Годишната конференција, отворена за сите членови. На Конгресот во Бризбен е формиран и Форумот на национални архивисти (FAN – Forum of National Archivists)³.

Со Меѓународниот архивски совет управуваат Генералното собрание и Извршниот одбор.

Генералното собрание е највисоко одлучувачко тело, кое одлучува за долгорочните стратешки насоки и ја раководи организацијата, а се одржува барем еднаш годишно. Тоа одлучува за висината на членарините, основањето на нови ограноци, секции и постојани комисији и избира почесни членови.

Извршниот одбор е одговорен за активностите на Меѓународниот архивски совет во периодот меѓу одржувањето две генерални собранија, ги имплементира одлуките на Генералното собрание и доколку е потребно ги прилагодува на стратешките насоки.

Членови на Меѓународниот архивски совет можат да бидат централни архивски управи или национални архивски институции, локални, територијални, национални или меѓунационални здруженија, кои се занимаваат со архивско работење, заштита на документи или архивски обуки и образование, а исто така и индивидуалци од сите националности што во моментот или во минатото биле професионално инволвирани во работењето со информации.

Сите членови на Меѓународниот архивски совет се еднакви и се дел од една меѓународна мрежа, каде што можат да учат за професионалните активности, да разменуваат искуства, да бараат поддршка и да придонесуваат за градењето на цврст профил за архивите и архивистите во меѓународната заедница.

Членовите на Меѓународниот архивски совет имаат неограничен пристап до неговите онлајн публикации; ексклузивна претплата до дигиталните публикации; бесплатни копии од печатената верзија на меѓународното професионално списание *Comma* и до билтенот *Flash* како публикации на Советот; можност за добивање на финансиска поддршка за нивните проекти од Фондот за меѓународен развој на архивите (FIDA); редуцирани цени за учество на настани организирани од Советот;

² http://www.ica.org/sites/default/files/Constitution%202012%20En%20final_0.pdf

³ Форумот на националните архивисти го сочинуваат сите институционални членови, кои се централни архивски директорати или национални архивски институции, се состанува во рамките на Годишната конференција и работи на подготвување стратешки одговори што можат да се применат кога станува збор за современите предизвици во архивското работење. <http://www.ica.org/en/timeline-international-council-archives>

организирање на настани и програми во нивниот регион; информирање за нивните настани меѓу меѓународната заедница; можност за обезбедување на поддршка за нивните проекти од целиот свет; пристап до меѓународната мрежа составена од високи професионалци и можност за учество на Меѓународниот ден на архивите.

Одговорните и службените лица во Меѓународниот архивски совет се избираат од страна на членовите со право на глас, а тековните активности на организацијата се координирани од страна на Секретаријатот, кој ги спроведува административните функции, ги одржува односите со членовите и е одговорен за соработката со други меѓународни организации.

Секретаријатот на Меѓународниот архивски совет е всушност неговото оперативно срце. Тимот на Секретаријатот е составен од пет постојано вработени, со седиште во Париз и е раководен од генералниот секретар, кој работи како извршен директор.

Претседателот на Меѓународниот архивски совет е лидер на организацијата и тој се бира од страна на членовите со право на глас. Покрај претседател, членовите со право на глас избираат и двајца заменици претседатели, од кои едниот е одговорен за финансиското работење, а другиот за програмата. Сите тие имаат мандат од четири години.

За работењето на Советот од фундаментално значење се партнерствата со други организации. Особено важно е што преку партнерствата се овозможува унапредување и поддршка за доброто архивско работење на глобално ниво, а исто така се изнаоѓаат и решенија што се однесуваат за различните култури и локалните потреби.

Уште од самите почетоци Советот ја почнал соработката со Меѓународната федерација на библиотеки и здруженија на библиотеки (IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions)⁴, Меѓународниот совет на музеи (ICOM – International Council of Museums)⁵, Меѓународниот совет за заштита на споменици и значајни локалитети (ICOMOS – International Council on Monuments and Sites)⁶, Меѓународниот центар за истражување во областа на конзервацијата и реставрацијата на културните споменици (ICCROM – International Centre for Research in the field of conservation and restoration of cultural property)⁷ и други.

Меѓународниот архивски совет остварува успешна соработка и со меѓувладини организации, како што се УНЕСКО и Советот на Европа. Почетокот на интензивната соработка помеѓу Меѓународниот архивски совет и Советот на Европа почнал во 1993 година, а целта на оваа соработка секако е унапредување на Архивите во Европа и промовирање на достапноста до архивските материјали.

За време на Студената војна, со финансиска помош од УНЕСКО, Меѓународниот архивски совет успеал да овозможи отворен пристап за историчарите до архивските документи, без оглед на политичките бариери. Ова

⁴ <http://www.ifla.org/>

⁵ <http://icom.museum/>

⁶ <http://www.icomos.org/en/>

⁷ <http://www.iccrom.org/>

било постигнато преку поттикнување на размената на микрофилмувани документи и нивното публикување во шесеттомниот „Водич на историјата на народите“, објавен помеѓу 1958 и 1984 година.

Регионални ограноци на Меѓународниот архивски совет

Во 1960 година, кога во многу земји независноста го заменила колонијализмот, Меѓународниот архивски совет усвоил програми за унапредување на архивите во земјите во развој, а во исто време почнало формирањето на ограноците на Советот.

Првиот регионален огранок е формиран во југоисточна Азија (South Asia Regional Branch of International Council on Archives – SARBICA).

Членовите на Советот што сакаат да ги промовираат целите на Меѓународниот архивски совет и да ја зајакнат соработката во рамките на одредена транснационална географска област, можат да се групираат во регионални ограноци, чие формирање понатаму е предмет на одобрување од страна на Генералното собрание на Советот.

Регионалните ограноци се една од најголемите придобивки за членовите. Досега се формирани 13 ограноци, кои го покриваат целиот свет и им овозможуваат на членовите од исти регион да се сретнат и да дискутираат за теми од заеднички интерес.

Секој огранок има свој статут, претседател, своја специфична мисија и пристап во согласност со главната мисија на Советот.

Регионални ограноци⁸, формирани во рамките на Советот се следните:

- Здружение на архивите од Латинска Америка - (Asociacion Latinoamericana de Archivos – ALA);
- Арапски регионален огранок – (Arab Regional Branch – ARBICA);
- Карипски регионален огранок – (Caribbean Regional Branch – CARBICA);
- Централно африкански регионален огранок – (Central African Regional Branch – CENARBICA);
- Регионален огранок на Источна Азија – (East Asian Regional Branch – EASTICA);
- Регионален огранок на Источна и Јужна Африка (Eastern and Southern Africa Regional Branch – ESARBICA);
- Регионален огранок на Евроазија – (Euroasia Regional Branch – EURASICA);
- Европски регионален огранок – (European Regional Branch – EURBICA)⁹;

⁸ <http://www.ica.org/en/ica-regional-branches>

⁹ Европскиот регионален огранок на Меѓународниот архивски совет работи во согласност со сопствен статут, усвоен во 2001 година. <http://www.ica.org/en/eurbica-constitution>

Лого на Европскиот регионален огранок на Меѓународниот архивски совет (EURBICA)

- Северноамериканска архивска мрежа – (North American Archival Network – NAANICA);
- Регионален огранок на Пацификот – (Pacific Regional Branch – PARBICA);
- Регионален огранок на Југоисточна Азија – (Southeast Asian Regional Branch – SARBICA);
- Регионален огранок на Јужна и Западна Азија – (South and West Asian Regional Branch – SWARBICA); и
- Регионален огранок на Западна Африка – (West African Regional Branch – WARBICA).

Експертски работни групи во Меѓународниот архивски совет

Во рамките на Меѓународниот архивски совет, Извршниот одбор по препорака на Програмската комисија¹⁰ може да формира експертски работни групи за кој било аспект од професионалното работење.

Претседавачот на секоја експертска работна група е назначен од Извршниот одбор, на одреден период може да се обнови, а бројот на членовите на секоја група не треба да поминува преку 10 членови, докажани експерти селектирани од соодветната област.

Во Меѓународниот архивски совет се формирани и работат следниве 12 експертски работни групи¹¹:

- Експертска работна група за поддршка – (Expert Group on Advocacy – AEG);
- Експертска работна група за дигитални документи – (Expert Group on Digital Records – DREG);
- Експертска работна група за вреднување – (Expert Group on Appraisal – EGA);
- Експертска работна група за архивски згради и опкружување – (Expert Group on Archival Buildings and Environments – EGABE);
- Експертска работна група за архивски описи – (Expert Group on Archival Description – EGAD);

¹⁰ Програмската комисија на Меѓународниот архивски совет раководи со техничката и професионалната програма и ја надгледува работата на ограноците, одделите и експертските групи.

¹¹ <http://www.ica.org/en/our-professional-programme/expert-groups>

– Експертска работна група за работење во вонредни состојби и подготвеност за катастрофи – (Expert Group on Emergency Management and Disaster Preparedness – EMDP);

– Работна група за архиви и човекови права (Archives and Human Rights Group – HRWG);

– Работна група за фотографски и аудиовизуелни архиви – (Photographic and Audiovisual Archives Group – PAAG);

– Експертска работна група за работење со документи – (Expert Group on Records Management – RMEG);

– Експертска работна група за правни работи – (Expert Group on Legal Matters – EGLM);

– Експертска работна група за истражувачки услуги и односи со јавноста – (Expert Group on Research Services and Outreach – EGRSO); и

– Експертска работна група за заедничко архивско наследство – (Expert Group on Shared Archival Heritage – EGSAH).

Оддели формираны во рамките на Меѓународниот архивски совет

Почнувајќи од 1976 година, во рамките на Меѓународниот архивски совет почнале да се формираат посебни оддели. Првите два оддели што биле формираны се: Одделот за професионални здруженија и Одделот за меѓународни организации.

Одделите во рамките на Меѓународниот архивски совет им овозможуваат на професионалците со слични интереси да се среќаваат и да дискутираат за слични стручни проблеми.

Со самото членување во Меѓународниот архивски совет доаѓа и можноста за инволвирање во некој од професионалните оддели. Секој оддел е специјализиран за одредена област од професионалното архивско работење, а нивната цел е да се унапредува дебатата, да се стимулира истражувањето и изнаоѓањето на решенија за клучни архивски проблеми.

До 2009 година се формираны следниве 12 оддели¹²:

– Оддел за образование и обука – (Section for Education and Training – SAE);

– Оддел за архивите за верските традиции – (Section for Archives of Faith Traditions – SAFT);

– Оддел за нотарски архиви – (Section on Notarial Archives – SAN);

– Оддел за архитектонски архиви – (Section on Architectural Archives – SAR);

– Оддел за бизнис архиви – (Section on Business Archives – SBA);

– Оддел за меѓународни организации – (Section of International Organization – SIO);

– Оддел за литературни и уметнички архиви – (Literary and Artistic Archives – SLA);

¹² <http://www.ica.org/en/ica-professional-sections>

- Оддел за локални, општински и територијални архиви – (Section of Local, Municipal and Territorial Archives – SLMT);
- Оддел за професионални здруженија – (Section of Professional Association – SPA);
- Оддел за спортски архиви – (Section on Sport Archives – SPO);
- Оддел за парламентарни архиви и архиви на политички партии – (Section for Archives of Parliaments and Political Parties – SPP); и
- Оддел за универзитетски архиви – (Section on University Archives – SUV).

Фонд за меѓународен архивски развој

Како дел од структурата на Советот, во 1970 година е формиран Комитет за развој на архивите (Committee on Archival Development), кој раководи со Фондот за меѓународен архивски развој (FIDA – Fond of International Development of Archives¹³).

Задача на Фондот за меѓународен развој на архивите е да ги поддржува архивите и архивистите во земјите во развој. Меѓу успешните проекти на FIDA се вбројуваат разни обуки за основни архивски активности, како што се канцелариско работење, вреднување и заштита.

Меѓународни архивски стандарди

Покрај активностите што се спроведуваат преку ограноците, одделите и експертските работни групи, Меѓународниот архивски совет ги организира и координира најдобрите искуства и работи на развој на стандарди за архивското работење¹⁴.

Уште во почетокот на деведесеттите години на минатиот век, архивската заедница од целиот свет почнала да покажува интерес за стандардизирање. Оттогаш па наваму, архивистите работат на развој на меѓународни стандарди за опис на архивските збирки и архивите. До денес, Меѓународниот архивски совет има усвоено четири описни стандарди за подобрување на достапноста до архивскиот материјал, со намера да им помогне на корисниците подобро да го разберат и подобро да го интерпретираат архивскиот материјал што го користат.

Првиот стандард за архивското работење, Меѓународниот архивски совет го има објавено во 1994 година, а тоа е Општиот меѓународен стандард за опис на архивски материјал (ISAD(G) – International Standard on Archival Description (General)). Овој стандард е прифатен многу бргу меѓу архивистите од целиот свет и претставува почетокот во создавањето пакет од стандарди за опис на архивските збирки. Понатаму се развиени и објавени следните стандарди:

- Меѓународен стандард за архивски стандардизирани записи за правни, за физички лица и за семејства - (ISAAR(CPF) International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families);
- Меѓународен стандард за опис на функциите - (ISDF: International Standard for Describing Functions) и

¹³ <http://www.ica.org/en/fida-board-trustees>

¹⁴ <http://www.ica.org/en/public-resources/standards>

– Меѓународен стандард за опис на установи со архивски материјал – (ISDIAH: International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings).

Сите овие стандарди не се прифатени и распространети како што е прифатен Општиот меѓународен стандард за опис на архивски материјал (ISAD(G)). Другите три стандарди се користат помалку.

Од 2012 година, Експертската работна група за архивски описи работи на нов стандард за опис на документи во согласност со архивските принципи. Целта на овој стандард е да ги усогласи, да ги интегрира и да ги надогради четирите веќе востановени стандарди.

Останати активности на Меѓународниот архивски совет и некои од неговите позначајни документи

Освен на стандардизацијата Советот голем дел од своите активности посветува на еден од позначајните проблеми, со кој биле и сè уште се засегнати многу народи и нивните национални архиви, а тоа се дислоцираните архивски материјали од земјата на нивното потекло, поради војна или колонизација. За таа цел Извршниот одбор на Меѓународниот архивски совет во 1995 година во Guangzhou, Кина усвоил Декларација која препорачува прагматичен пристап во поставувањето на архивските барања за дислоцираните архивски материјали за време на војна или колонизација. Во врска со ова прашање, Меѓународниот архивски совет во соработка со УНЕСКО работи на подготвувањето повеќе правни концепти и принципи, а УНЕСКО го препорачува концептот на заедничко наследство.

Меѓу позначајните документи што произлегле од работата на Меѓународниот архивски совет е Етичкиот кодекс¹⁵ за архивистите професионалци низ целиот свет, усвоен во 1996 година, на Конгресот во Пекинг, Кина, кој е прв Меѓународен конгрес на архивите, одржан надвор од Европа и Северна Америка.

Како резултат на интензивното лобирање на Меѓународниот архивски совет, Советот на Европа во 2000 година ја објави Препораката број *R13*¹⁶ и на тој начин ја креираше Европската политика за пристап до архивските документ. По оваа Препорака во 2001 година Советот на Европа ја објави Препораката број *R15*¹⁷, која се однесува на наставата по историја во Европа во 21. век.

На Годишниот генерален состанок на Меѓународниот архивски совет во Осло 2010 година е усвоена Универзалната декларација за архивите¹⁸, којашто на 10 ноември 2011 година е прифатена на пленарната седница на Генералната конференција на УНЕСКО.

Оваа декларација е важен чекор во подигнувањето на свеста на јавноста за архивите. Декларацијата ја нагласува клучната улога на архивистите во транспарентноста на архивите и демократската одговорност како и улогата на архивистите во зачувувањето на колективната меморија.

¹⁵ http://www.ica.org/sites/default/files/ICA_1996-09-06_code%20of%20ethics_EN.pdf

¹⁶ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804cea4f

¹⁷ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2c31

¹⁸ <http://www.ica.org/en/networking/unesco/unesco-officially-endorses-uda>

Првата верзија на Декларацијата е напишана од архивисти во Квебек, 2007 година, за да подоцна Одделот за професионалните здруженија (SPA), заедно со меѓународна работна група го подготви комплетниот текст на декларацијата, за кој се воделе многу дебати пред да биде едногласно одобрен на Годишното генерално собрание во Осло, септември 2010 година.

Предизвикот што се наметнува со декларацијата е таа да се искористи максимално во насока на менување на застарената перцепција за улогата на архивистите и тие конечно да го заземат нивното вистинско место како главен играч во јавната администрација и центар на општествената меморија.

Според Универзалната декларација за архивите, архивски материјали се сите евидентирани одлуки, активности и сеќавања во каков било облик (печатен, дигитален или аудио-визуелен).

Декларацијата ја признава уникатноста на архивскиот материјал, на тој начин што нуди автентичен доказ за човековите активности и ги поддржува демократските и човековите права и заштитата на колективната општествена меморија¹⁹.

Универзалната декларација ја објаснува улогата на архивистите како активност на професионалци што се грижат за архивскиот материјал и овозможуваат достапност до него и ги потенцира клучните нешта за добро архивско работење.

Градењето на капацитетите внатре во архивската професија и поддржувањето на младите и нови професионалци во нивниот професионален развој и нивното поттикнување за учество во програмите на Меѓународниот архивски совет, Советот го остварува преку програмата, т.н. „Нови професионалци“²⁰, во која можат да учествуваат студенти по архивистика.

Во насока на подобрување на сликата за архивистите уште пред усвојувањето на Универзалната декларација за архивите прифатен е 9 Јуни како Меѓународен ден на архивите²¹.

За време на Меѓународниот конгрес на архивите во Виена, во 2004 година, од страна на 2.000 учесници на Конгресот е усвоена резолуција, со која се упатува повик до Обединетите нации за определување на Меѓународен ден на архивите. На Генералното собрание на Меѓународниот архивски совет, во ноември 2007 година, Советот го официјализира постоењето на 9 јуни како Меѓународен ден на архивите.

Овој датум веднаш е прифатен од архивската заедница поради тоа што на тој ден во 1948 година е формиран Меѓународниот архивски совет под покровителство на УНЕСКО.

Постоењето меѓународен ден посветен на архивите нуди можност за подигање на свеста на јавноста за постоењето на архивите, значењето на нивната улога и значењето на архивскиот материјал како документарен производ на човековата активност и незаменливо сведоштво за минатите случувања.

Како два главни предизвици пред Меѓународниот архивски совет се начинот на кој Советот се справува со дигиталната заштита и заштитата на личните податоци.

¹⁹ http://www.ica.org/sites/default/files/UDA_June%202012_web_EN.pdf

²⁰ <http://www.ica.org/en/new-professionals>

²¹ <http://www.ica.org/en/meetings-and-events/about-international-archives-day>

Улогата на архивистите во дигиталното време на живеење се менува и прифаќањето на таа улога е нешто што според Советот треба да биде на неговата агенда со активности. Архивистите треба да се репозиционираат како менаџери со информации во модерното општество, каде што информацијата се вреднува многу високо. Во новото информатичкото општество архивистите треба да бидат обучени за менаџирање со документите, нивна заштита и овозможување на нивната јавна достапност. Меѓународниот архивски совет планира ова да го постигне со формирање партнерства со други организации, а во рамките на Советот на оваа проблематика работи Експертската работа група за дигитални документи.

Ставот на Меѓународниот архивски совет во врска со заштитата на личните податоци е дека достапноста до архивските материјали треба да биде прифатена како нешто што постојано треба да се унапредува, но истото треба да се балансира со правото на приватност.

**XVIII Конгрес на Меѓународниот архивски совет
(Сеул, Република Кореја (Јужна Кореја) - 5 до 10 септември 2016
година)**

Во периодот од 5 до 10 септември 2016 година, во Сеул – Јужна Кореја се одржа XVIII Конгрес на Меѓународниот архивски совет²².

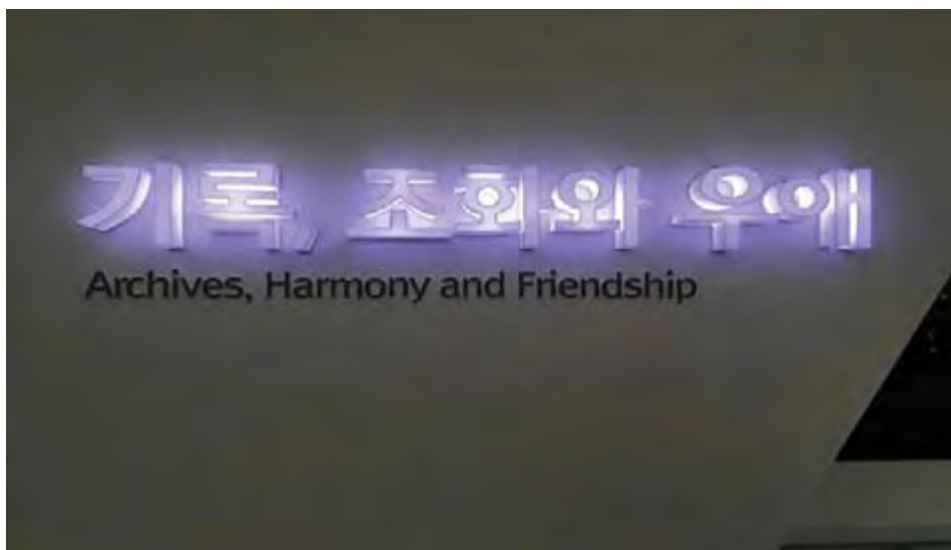
Конгресот се одржа во COEX (Convention and Exhibition Center) – Конвенциски и изложбен центар во Сеул, а беше организиран од Меѓународниот архивски совет и Националниот архив на Кореја. Главни покровители на Конгресот како и на некои од претходните годишни конференции беа Ancestry²³ (најголем извор во светот за пребарување на семејна историја, со седиште во Јута, САД, основана во 1983 година) и FamilySearch²⁴ (невладина, непрофитна организација од Јута, САД, која овозможува on-line пристап до податоци од матични книги од целиот свет).

²² <http://www.ica2016.com/eng/>

²³ <https://www.ancestry.com/>

²⁴ <https://familysearch.org/>

На свечената церемонија присутните делегати ги поздравиле премиерот на Јужна Кореја Хуан Кјо-ан, министерот за внатрешни работи на Јужна Кореја Хонг Јун-сик, претседателот на Националниот архив на Јужна Кореја Санг Јин Ли и претседателот на Меѓународниот архивски совет Дејвид Фрикер. Покрај овие обраќања беше презентирано и видео обраќањето на генералниот секретар на Обединетите нации, Бан Ки-мун и на претседателката на Јужна Кореја Парк Геун-хје.

Тема на XVIII Конгрес на Меѓународниот архивски совет: „Архиви, хармонија и пријателство“

Главна тема на Конгресот беше „Архиви, хармонија и пријателство. Заштита на културните традиции и овозможување на правдата и соработката во глобалниот свет“, во која беа вклучени осум поттеми, посветени на концептот на хармонија и соработка во областа на архивистиката и канцелариското работење.

Поттеми на Конгресот беа:

- „Работата со документи во дигиталната ера“;
- „Соработка“;
- „Употребата на архивските документи во правото, судските процеси и решавањето на спорови“;
- „Хармонијата и пријателството во глобалниот архивски свет“;
- „Различностите и хармонијата во архивистичките култури и општества“;
- „Архивите во Кореја“;
- „Нови професионалци“ и
- „Достигнувањата на Меѓународниот архивски совет по 2012 година“.

На конгресните сесии се зборуваше за предизвиците што доаѓаат со дигиталното време и беше речено дека тоа се комплексни ситуации, кои бараат внимателно да се донесат решенија со цел да се осигура иднина каква што посакуваме. Архивистите треба да балансираат помеѓу заштитата на приватните

податоци и правото на информации; да работат во корист на зачувување на националната безбедност; да обезбедат глобален on-line пристап до архивските фондови, а истовремено да ги почитуваат меѓународните закони за авторско право.

Особено внимание на Конгресот привлече презентацијата на директорот на Државната архивска администрација на Кина, г. Ли Мингхуа, во врска со дигитализацијата во нивните архиви, кои истакна дека во архивите во Кина на дигитализацијата се работи според петгодишни планови и дека до сега се дигитализирани 40 милиони документи, односно 17 отсто од вкупните документи во архивите во Кина. Тој истакна дека во некои нивни архиви односно во Архивот на град Пекинг се дигитализирани сите документи.

Интересно излагање за раселените односно дислоцираните архиви имаше Ерик Кателар, професор на универзитетот во Амстердам и директор на Националниот архив на Холандија. Тој се осврна на инволвираноста на Меѓународниот архивски совет во подготвувањето и разгледувањето на барањата за враќање на архивските документи во земјата од каде што тие потекнуваат, а биле дислоцирани поради различни причини и се фокусираше на регулаторната страна на проблемот. Како резултат на дискусиите на оваа тема на Конгресот беше одлучено да се формира работна група за раселени архиви, којашто ќе подготви професионални архивски препораки за решавање на проблемите со дислоцираните архивски документи од земјата од каде што потекнуваат.

На Конгресот беа презентирани 256 реферати од 58 држави, а вкупниот број на учесници беше 2.049 од околу 114 земји од целиот свет.

Посебно внимание беше посветено на презентирањето на достигнувањата во архивистиката во Јужна Кореја и беше промовирана културата на Јужна Кореја преку презентирање на нивните печати, нивната азбука и начин на пишување, традицијата на книговез и слично.

Преку архивска изложба беа презентирани фотографии, историски документи и филмови преку кои беше прикажан развојот и напредокот на Република Кореја, кои довеле до нејзината сегашна позиција на глобален лидер со напредна економија.

Додека траеше Конгресот, во СОЕХ центарот беше организиран саем со изложувачи од јавниот сектор во Кореја и од архивската индустрија, каде што можеше да се посетат штандови на повеќе организации и компании од областа на дигиталната технологија, изработувањето на архивски мебел и архивски кутии, заштита на хартијата и други.

За време на Конгресот се одржа и првата работна средба на новиот Извршен одбор на Европскиот огранок на Меѓународниот архивски совет, со вкупно осум членови. Тогашниот директорот на Државниот архив на Република Македонија, Филип Петровски беше избран за заменик-претседател на Извршниот одбор.

Конгресите како и годишните конференции на Меѓународниот архивски совет се исклучителна и несекојдневна можност на едно место да се сретнат претставници од архивите од целиот свет, да се разменат идеи за архивското работење, но и за улогата на архивите во општеството и нивното промовирање како и да се добијат информации за најновите софтвери, техники и опрема што се користат во архивското работење.

Ацо Ангеловски¹

Заштитата и чувањето на архивскиот и на документарниот материјал во Република Македонија

Abstract: In the text, the circumstances of the protection and storing of archival and documental material, both by owners and archives, are given.

It is known for a fact that certain deficiencies and inconsistencies have been present in the work throughout a longer period of time. The reasons for that are both subjective and objective.

We find fault in others for not adhering to specific responsibilities. We always have a shortage of financial means to realize the planned activities.

The solution to this problem lies in the changing of our way of thinking, as to not come to the point where we falsely imagine ourselves to be the root of the state and history.

Key words: protection, storage, regulations, archival and documental material, owners, archives

Значењето на архивскиот и документарниот материјал

Грижата за заштита и чување на архивското богатство претставува неодминлива и приоритетна задача на секое општество и на секој имател. Уште повеќе што архивскиот материјал, како добро од општ интерес и посебно културно и историско значење, се заштитува и според прописите за заштита на културното наследство.

Архивскиот и документарниот материјал, според Законот за архивски материјал², се заштитуваат независно од времето, местото и начинот на нивното создавање, сопственоста и евидентирањето (чл. 4).

Архивскиот материјал е материјал од трајна вредност и тој е од значење за Републиката, науката, културата, имателите и за други потреби, независно дали е запишан на хартија (конвенционален) или е запишан на посебен медиум (неконвенционален).

¹ Доц д-р., советник за средување архивски материјал кај имателите во ДАРМ и надворешен соработник на Филозофски факултет – Скопје, Институт за историја со архивистика.

² Закон за архивски материјал („Сл. весник на РМ“ бр. 95/2012, 41/2014, 72/2015, 148/2015, 169/2015 и 53/2016) – Законот и измените на законот види: <http://arhiv.gov.mk/index.php>; Законот за архивски материјал од 2012 год. се објавува како прилог кон оваа статија.

За разлика од архивскиот материјал, документарниот материјал, создаден во работата на имателите, е значаен сè додека од него не е издвоен архивскиот материјал.

Документарниот материјал од кој не е извршено одбирање на архивскиот материјал, без оглед на тоа кој го создал и каде се наоѓа, претставува и се чува како целина и од него не смеат да се издвојуваат делови. (чл. 5)

Архивскиот материјал кој е создаден во електронска, дигитална, оптичка и други форми (записи), се архивира во изворна форма во која е создаден. Доколку не е можно да се архивира во електронска, дигитална, оптичка или во друга форма (запис), се пренесува во хартиена форма (чл. 6)

Согласно со Законот за архивски материјал, според чл. 2 заштитата, чувањето, обработката и користењето на архивскиот материјал се од јавен интерес.

Со донесувањето на Законот за архивски материјал од 26.07.2012 година, за првпат во Република Македонија се направи поделба на иматели на јавен и приватен архивски и документарен материјал.

Државниот архив на Република Македонија утврдува попис на иматели на јавен архивски и документарен материјал и тие се должни за своето основање, статусни измени, надлежности и престанување со работа да го известат Архивот (чл. 16).

Јавниот архивски материјал е во сопственост на Република Македонија. Јавниот архивски и документарен материјал е неутуѓив. Затоа приватни правни и физички лица не смеат да собираат, да стекнуваат, да чуваат и да поседуваат јавен архивски и документарен материјал (чл. 17).

Една од суштинските цели на Државниот архив на Република Македонија, според Законот за архивски материјал е да го преземе и трајно да го чува јавниот архивски материјал и да обезбеди услови за негово непречено користење во јавноста. Право на користење имаат сите правни и физички лица под еднакви услови. Освен за остварување на функциите на државните органи и на јавните институции, јавниот архивски материјал се дава на користење за: научни истражувања, публицистички потреби, потребите на образованието, изложби и објавување како и за остварување и заштита на слободата и правата на граѓаните. (чл. 42)

Права и обврски на имателите

Имателите на архивски и документарен материјал имаат право на користење на материјалот. За остварување на оваа задача надлежниот архив како орган на управата има права и обврски кај имателите да обезбедува стручен надзор и да дава стручна помош за чувањето, заштитата, евидентирањето, среденоста, одбирањето на архивскиот од документарниот материјал, уништувањето на документарниот материјал со изминат рок на чување, предавање на архивскиот материјал на надлежниот архив и сл. (чл. 18)

Имателите во чија сопственост е документацијата, имаат должност да обезбедат услови во кои непречено ќе се вршат работите од делот на канцелариското

и архивското работење како и обврски, право и надлежност да ја евидентираат и да ја заштитат документацијата од оштетување, исчезнување и уништување.

Според член 19 од Законот за архивски материјал имателот на архивски и документарен материјал е должен да го заштитува, да го чува и да го одржува архивскиот и документарниот материјал во изворна и безбедна состојба; го користи согласно со Законот и со другите прописи; води евиденција; дава податоци и информации за архивски и документарен материјал на Државниот архив; обезбедува достапност на архивски и документарен материјал за јавноста (истражување, проучување, снимање, користење); обезбедува услови за сместување и обезбедување на архивски и документарен материјал; врши и го определува начинот на прием, предавање и распоредување на архивскиот и документарниот материјал; го обележува, датира и води основна евиденција за истиот и врши негова административно техничка обработка; обезбедува навремено враќање на решените предмети; врши тековно одбирање на архивскиот од документарниот материјал; го издвојува и го попишува документарниот материјал за уништување; води евиденција (опис и попис) на архивски материјал; го обележува и чува архивскиот примерок; обезбедува простор, стандардна опрема и техничко-технолошки средства за чување, заштита и обезбедување на архивски и документарен материјал. Игателот исто така е должен да го известува Државниот архив за сите правни и фактички промени и да му го предаде архивскиот материјал на Државниот архив во состојба и рокови утврдени со Законот.

Целокупното канцелариско и архивско работење многу зависи од правилното водење и пополнување на евиденциите. И покрај тоа што евиденциите се само еден мал сегмент во канцелариското и архивското работење, но, многу значаен во обликувањето на документите и предметите.

Друга обврска на имателите е дадена во чл. 20, во кој се вели дека имателот на јавен архивски и документарен материјал е должен да преземе посебни мерки за заштита на материјалот за време на воена или вонредна состојба.

Со Законот за архивски материјал (чл. 22), за првпат, на Државниот архив му е дадено ексклузивно право, освен имателот, да може да врши одбирање и средување на јавен архивски и документарен материјал. Притоа, направените трошоци во врска со одбирањето, евидентирањето, средувањето и предавањето на архивскиот материјал ги поднесува имателот на архивскиот и документарниот материјал.

Доколку имател на јавен архивски и документарен материјал престане да работи, неговиот материјал во изворна, комплетна, одбрана, средена и евидентирана состојба му се предава на имателот, кој ги презема неговите права и должности. Ако имателот нема правен наследник, во тој случај јавниот архивски и документарен материјал (на кој не му е изминат рокот на чување) му го предава во одбрана, средена и евидентирана состојба на Државниот архив (чл. 26).

Конвенционалниот архивски материјал записнички му се предава на Државниот архив, во изворна, комплетна, одбрана и средена состојба, со попис и опис на материјалот, сместен во архивски кутии, на начин и во рокови утврдени

спогодбено меѓу имателот на материјалот и Државниот архив. Рокот за предавање на јавниот конвенционален и неконвенционален архивски материјал не може да биде подолг од 20 години од неговото создавање (чл. 27).

Во случај имател на приватен архивски материјал да престане да работи, должен е да го предаде материјалот на неговиот правен следбеник, а доколку го нема да го предаде на Државниот архив во рок од 15 дена (чл. 32).

Вработените кај имателот и во Државниот архив не смеат за себе или за други лица да собираат јавен архивски и документарен материјал (чл. 29).

Канцелариското и архивското работење претставуваат основа за законот и контролирано управување на документите, а почитувањето на законските и на подзаконските акти со кои се уредува овој значаен сегмент во работењето на имателите на јавен архивски и документарен материјал, но и на приватните правни и физички лица што вршат дејност, услуги или слободни занимања, е предуслов за непристрасно и објективно информирање на јавноста за функционирањето на општеството во целина.

Надлежност на Државниот архив на Република Македонија

Државниот архив на Република Македонија според чл. 36 од Законот за архивски материјал е надлежен да ги врши следните работи: презема јавен архивски материјал на трајно чување; презема приватен архивски материјал по пат на подарок; врши откуп и чување на архивски материјал доколку процени дека тој е од интерес за Република Македонија; врши инспекциски надзор на работењето на имателите; врши сигурносно и заштитно снимање на архивскиот материјал; води евиденција на имателите на јавен и приватен архивски и документарен материјал, истражува и снима материјал во странство, домашни и странски истражувачи, дава податоци, копии од документи, извадоци и заведени преписи од документи на барање на корисниците; ги следи проучува прашањата поврзани со заштитата, чувањето и користењето на архивскиот и документарниот материјал, како кај имателите така и во Државниот архив; врши стручен надзор и дава стручна помош на имателите на јавен архивски и документарен материјал; врши ревизија на среденоста и категоризација на архивскиот материјал; чува, стручно одржува и презема техничко-технолошки и безбедносни мерки за заштита на архивскиот материјал (копирање, дигитализација, микрофилмување, конзервација, реставрација и др.); има организирана служба за информации, достапност и користење на архивски материјал, која објавува архивски материјал, научноинформативни средства и други публикации, организира предавања, изложби и други облици на културно-образовна и научна дејност, организира стручно усовршување и оспособување на работниците што работат на канцелариски и архивски работи кај имателите, за што наплаќа надоместок од имателите³ дава консултансткни услуги на имателите во поглед на одбирањето, средувањето, евидентирањето, заштитата, чувањето, користењето, автоматската обработка на податоци и сл. на архивски и документарен

³ Тарифник за висината на надоместоците што ги наплаќа Државниот архив на Република Македонија – „Сл. весник на РМ“ бр. 172/2015.

материјал за што исто така наплаќа надоместок од имателите; одбира, средува, обработува и изготвува аналитички или сумарен опис и попис на јавен и приватен архивски материјал, издвојува документарен материјал за уништување и врши други услуги за што наплаќа надоместок од имателите; врши научноистражувачки работи; води регистар на архивски фондови и збирки на Република Македонија; води евиденција на сопственици на приватен архивски материјал.

За реализирање на дел од надлежностите на Архивот што се однесуваат за работењето надвор од Архивот, за заштитата и чувањето на архивскиот и документарниот материјал кај имателите, но и за многу други обврски што настануваат во канцелариското и архивското работење задолжени се вработените во Секторот за инспекциски надзор и заштита на архивскиот материјал кај имателите во Државниот архив на РМ. Вработените во Секторот водат грижа за имателите во рамките на своите надлежности и ингеренции, да ги исполнат своите обврски и задолженија што произлегуваат од нормативните акти. Истовремено, тие им даваат стручна помош како би можеле поквалитетно да ги завршат поставените задачи. Паралелно со овие активности, дел од вработените во Секторот вршат надзор и контрола врз работата на имателите со цел да се отстранат одредени пропусти и неправилности што произлегуваат од правната регулатива.

Во случај на непочитување и неизвршување на обврските од страна на имателите, утврдени се и санкции. Санкциите зависат од видот и сложеноста на прекршокот. Следува постапка на порамнување пред донесувањето на барањето за прекршочна постапка од 1 000 – 2 000 евра во денарска противвредност за имателите на јавен архивски и документарен материјал (чл. 64) и глоба во износ од 30 отсто од одмерената глоба за правното лице и на одговорното лице во правно лице за иматели на приватен архивски и документарен материјал (чл. 65 и 65а) од Законот за архивски материјал.

Услови за заштита и чување на архивскиот и документарниот материјал кај имателите и Архивите

Во изминатиов период во Република Македонија донесени се повеќе законски и подзаконски акти (Закон за архивска граѓа и архивите⁴, Закон за архивска дејност⁵, Закон за архивска граѓа⁶, Уредба за канцелариско и архивско работење⁷, Упатство за начинот и техниката на постапување со документарниот материјал и архивската граѓа во канцелариското и архивското работење⁸) кои го регулираат канцелариското и архивското работење. Во зависност од организациската структура и поставеност се менувале термилошки поимите, значењето и називите, составот и начинот на работа. Но целта повеќе или помалку останувала секогаш иста. Максимално да се заштити и зачува документацијата која се создава кај имателите, односно архивскиот материјал да се предаде на надлежниот архив. Преземениот архивски

⁴ „Сл. весник на СРМ“ бр. 16/65

⁵ „Сл. весник на СРМ“ бр. 47/73

⁶ „Сл. весник на СРМ“ бр. 36/90 и „Сл. весник на РМ“ бр. 36/95 и 86/2008

⁷ „Сл. весник на РМ“ бр. 58/96

⁸ „Сл. весник на РМ“ бр. 60/97

материјал, согласно прописите за користење да биде ставен во функција на сите правни и физички лица, кои по разни основи си ги остваруваат своите права и обврски.

И покрај тоа што, во досегашните акти беше дефинирано за просторот односно архивата во која ќе се чува и заштитува архивскиот и документарниот материјал во најновите прописи (чл. 45 од Уредбата⁹ и чл. 34 од Упатството¹⁰), заштитата и чувањето на архивски и документарен материјал е регулирано на следниот начин: конвенционалниот и неконвенционалниот архивски и документарен материјал во зависност од обемот и обликот се заштитува и чува во соодветен простор и опрема обезбедени од влага, несоодветна температура, непосредна сончева светлина и од други видови на оштетување.

Просторот и опремата за заштита и чување, на материјалот треба да ги исполнуваат стандардите за: конструкција и статика на објектот; алармен систем за откривање и дојава на неовластен пристап; огноотпорност и заштита од пожар; систем за микроклиматска заштита.

Во зависност од обемот и обликот (конвенционални и неконвенционални) одбирањето и заштитата на архивскиот и документарниот материјал се чува во:

- а) документарен орман;
- б) документарна соба (писарница);
- в) архива;
- г) архивски сеф;
- д) серверска соба и
- д) документарен центар.

Просторот во кој се чува и заштитува архивскиот и документарен материјал се заклучува и обезбедува, а пристап и дозвола за користење имаат само овластени лица. Притоа дадени се и одредени конкретни показатели како на пр. документарната соба (писарница) да биде 50 м², архивата над 50 м², температурата да биде од 16 до 20 целзиусови степени, релативната влажност од 30 - 50 %, статиката на конструкцијата на објектот/депо од 9+ според европската сеизмичка скала итн.

За жал, архивите кај имателите најчесто се сместени во несоодветни простории тоа: (подрумски и тавански), а во нив минуваат сите можни инсталации: водоводни, топлински, канализациски и при најмала хаварија може многу лесно да ја оштетат документацијата. Многу често недостасуваат рафтови, документацијата е сместена на подот, има примери, во овие простории нема ни минимално електрично осветлување, врати што не се заклучуваат и искршени прозорци. Просториите наменети за чување на документацијата, истовремено им служат и како магацини за: стар канцелариски мебел, стари компјутери, разна друга канцелариска опрема и др. Освен по подруми и тавани документацијата се чува и по ходници, холови, магацини и гаражи. Понекогаш во недостаток на простор кај имателот таа се дислоцира во

⁹ Уредбата за канцелариско и архивско работење – „Сл. весник на РМ“ бр. 1/2014

¹⁰ Упатство за начинот и техниката на постапување со архивскиот и документарниот материјал во канцелариското и архивското работење – „Сл. весник на РМ“ бр. 99/2014.

други објекти. Неретко имаме примери кога документацијата непрофесионално и неодговорно се чува по канцеларии, во плакари и на бироа, наместо да се однесе во наменската просторија - во архива. И сè така, додека не се промени статусот на вработениот и дојде нов вработен во истата канцеларија тогаш оваа документација без никаква евиденција се носи (се истура) во архивите.

Подрастичен е примерот кога организацијата е во стечај и ликвидација односно се трансформирала или се приватизирала, па документацијата останала заборавена во канцелариите и објектите, се пренесувала од една во друга просторија, или се носела и се фрлала некаде со цел да се ослободат просториите и објектите за продажба. Во добар дел заштитата на документацијата беше препуштена на поединци кои не беа заинтересирани за оваа документација. Нив ги интересираше исклучиво документацијата со која станаа сопственици на имотите и објектите. Таканаречената „стара“ документација само им зафаќала простор, така што тие се труделе да се ослободат од неа не барајќи средства. Кај имателите што беа на мислење дека единствена вредна документација е онаа што се однесува на вработените, а другата нема никаква вредност. Несовесниот однос, некоординираноста и нетолкувањето, на прописите за дневна употреба, доведоа до случај кога на обемна документација и се губи секаква трага и при тоа никој да не одговара, а се во рамките на правната регулатива.

Проблемите со сместувачкиот простор отсекогаш биле присутни кај најголемиот дел од имателите. Недоволниот простор е голема пречка и за архивите да не можат да ја извршуваат својата законска обврска за преземање на средениот и евидентираниот архивски материјал постар од 20 години.

Несоодветните услови за чување како и ненавременото предавање на архивскиот материјал на надлежните архиви имаат неповолно влијание врз заштитата и користењето на архивскиот материјал.

Користењето на јавниот архивски материјал во архивите е регулирано со Законот за архивски материјал (чл. 42 и 54) и подзаконските акти, но има иматели што издаваат документи „на рака“ без соодветна евиденција согласно со прописите.

Иако архивскиот материјал се предава спогодбено меѓу имателот и архивите, односно не постара документација од 20 години од нејзиното создавање, имаме примери кога документацијата не е предадена од 1945/46 година.

Недостатокот на простор во архивите, меѓу другото се должи и на преземањето на организациите од стечај и ликвидација¹¹ и тоа најмногу на документарен материјал со подолги рокови на чување (досиеја на вработени, платни списоци, ЕВГ2 картони, образец М4, пријави и одјави на вработените и сл.).

Донесувањето на Законот за архивски материјал не дава можност за овој акутен проблем и не нуди соодветно решение. Архивот се ослободи од притисокот на страните, но не одговори на прашањето што ќе се случи со оваа документација.

Неодговорниот однос и пристап спрема архивскиот и документарниот материјал, поради недоволна стручна обученост или поради неинформираност,

¹¹ Закон за стечај – „Сл. весник на РМ“ бр. 34/2006, 126/2006, 84/2007 и 47/2011

како кај имателите така и во архивите, може да доведе до уништување, исчезнување и до отуѓување на многубројни податоци од поблиското и подалечното минато.

Кај имателите на архивски и документарен материјал во Република Македонија во зависност од дејноста на имателот се чуваат различни видови на документи. Со честите промени во раководните структури постарата документација едноставно исчезнува и никој не знае каде е однесена односно што се случило со неа. Одговорот секогаш е дека тие не можат да знаат што се случувало во минатите години. Повеќето од документацијата се чува по канцелариите, по одделенија и сектори, секретари, раководители на одделенија и сектори, директори, заменици, државни секретари, министри итн. Обично се чуваат имотно-правни документи, разни договори, досиеја, програми и извештаи за работа, финансиски документи, најчесто финансовата документација секогаш се чува во сметководство, а тендерите и јавните набавки кај соодветните комисији. Има иматели што љубоморно го чуваат документарниот материјал иако рокот му е минат, а тоа најчесто е финансиската документација, од работен однос, тендери, јавни набавки и сл. На овој начин свесно или не, не се ослободуваме од документарниот материјал и доаѓаме до апсурдна ситуација да немаме соодветен простор за архивскиот материјал. Ако архивскиот материјал редовно го предаваме на надлежниот архив, согласно со правната регулатива, секако дека би решиле многу дилеми за просторот, чувањето и заштитата со архивскиот и документарниот материјал.

Во објектите на Државниот архив на РМ депоата во најголем дел се пополнети. Можеби една од причините што поинтензивно не се презема архивски материјал е и немањето соодветен простор. Секако свој дел и влијание има и преземањето на документарниот материјал со подолги рокови на чување од работен однос.

Некои недоследности и пропусти во заштитата и чувањето на архивскиот и документарниот материјал

Непочитувањето на правната регулатива резултира со барање на начини за поинакво, сопствено решавање на поставените задачи, обврски и надлежности. Важечките прописи треба да бидат задолжителни за сите иматели, но и за архивите. Нивната должност е правилна примена на нормативните акти во сите сегменти во канцелариското и архивското работење.

Како покарактеристични би ги издвоил следните недоследности и пропусти во заштитата и чувањето на архивскиот и документарниот материјал, односно во примената на правната регулатива, кои треба да бидат задолжителни обврски на имателите:

– Недоследности и пропусти во делот на канцелариското работење: водењето на основната евиденција, начинот на евидентирање, употребата на печати и штембили како и постапката за решавање и враќање на решените предмети. За овие пропусти свој удел имаат самите иматели, но и Архивот. Вработените кај имателите честопати надвор од регулативата но, под наредба на одговорни поединци ги толкуваат прописите на свој начин: „Работи како што јас ќе ти кажам“.

Одговорноста на Архивот е што со години лицата задолжени за стручна помош не оделе кај имателите и можеби уште поважно Архивот речиси 20 години со имателите нема организирано советувања, семинари и обуки за надградување на знаењето на вработените.

– Недоследности и пропусти во делот на архивското работење: недостаток на основни елементарни услови за заштита и чување на архивски и документарен материјал, негрижата на раководните структури да обезбедат макар една просторија во која соодветно ќе биде заштитена оваа документација. За жал, дури и во новоизградените објекти, од некои институции, не се водело сметка за соодветен простор за соодветен простор. Немањето соодветен простор ќе доведе до исчезнување на одредена документација.

– Непочитување на роковите за уништување на документарниот материјал со изминат рок за чување и непредавањето на архивскиот материјал со рокови утврдени со Законот за архивски материјал.

– И секако, не помалку важното примање на вработените во писарниците и архивите кај имателите, затоа што третманот и статусот останал непроменет со години. Всушност, никогаш не бил ни доволно ценет ни вреднуван.

За архивите има недоследности најнапред во толерирањето и преземањето на соодветни мерки во делот на одбирањето на архивски од документарен материјал, евидентирањето на архивскиот материјал, уништувањето на документарниот материјал, условите на заштита и чување кај имателите.

– Недостатокот на простор во архивите е голем проблем и се одразува на основната архивска дејност: заштитата, чувањето, обработката и користењето на архивскиот материјал. Од тој аспект државата Република Македонија, треба да изнајде средства за обезбедување на соодветен простор – депоа.

Во Република Македонија во неколку децениска архивска дејност донесени се повеќе законски и подзаконски акти кои имале за цел да го подобрат односот на поединците и институциите во заштитата, чувањето и користењето на документацијата, односно архивскиот и документарниот материјал.

Секако, имало одредени лутања и недоречености во правната регулатива, а непочитувањата на одредени правила секако имале негативно влијание врз целокупноста на документацијата.

Потребно е заеднички да ги отстраниме пропустите и слабостите и да не дозволиме да исчезне ниту еден дел од архивскиот и документарниот материјал. Впрочем, недоследностите во практикувањето на прописите имаат и свое влијание врз состојбата и заштитата на документацијата.

Во изминатиот период во депоата на Архивот е преземена огромна документација која им е ставена во функција на сите корисници, правни и физички лица. Но, да немаме илузии дека сè што требало да се преземе од имателите е преземено. Додека сè уште има време, барем за она што сè уште постои, да се преземе во Архивот, бидејќи архивите се објекти, место и простор, односно сефот, каде се чуваат архивското богатство од значење за секој народ и држава.

ПРИЛОГ

ЗАКОН ЗА АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ СОБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Врз основа на членот 75 ставови 1 и 2 од Уставот на Република Македонија, претседателот на Република Македонија и претседателот на Собранието на Република Македонија издаваат

У К А З ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ

Се прогласува Законот за архивски материјал, што Собранието на Република Македонија го донесе на седницата одржана на 24 јули 2012 година.

Бр. 07- 3448/1

24 јули 2012 година

Скопје

Претседател

на Република Македонија,

Ѓорге Иванов, с.р.

Претседател
на Собранието на Република
Македонија,
Трајко Вељаноски, с.р.

ЗАКОН ЗА АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ

І. ОПШТИ ОДРЕДБИ

Член 1

Со овој закон се уредува заштитата, чувањето, обработката и користењето на архивскиот материјал, инспекцискиот надзор и надлежностите на Државниот архив на Република Македонија (во натамошниот текст: Државниот архив).

Член 2

Заштитата, чувањето, обработката и користењето на архивскиот материјал е од јавен интерес.

Член 3

Одделните поими употребени во овој закон го имаат следново значење:

1. **Архивскиот материјал** е целокупниот изворен и репродуциран (пишуван, цртан, печатен, фотографиран, филмуван, аудиовизуелизиран, механографиран, електронски, дигитално, оптички или на друг начин забележан) документарен материјал од трајна вредност кој е од значење за Републиката, науката, културата, имателите, како и за други потреби;

2. **Документарниот материјал**, како извор на архивскиот материјал, го сочинува целокупниот изворен и репродуциран (пишуван, цртан, печатен, фотографиран, филмуван, аудиовизуелизиран, механографиран, електронски, дигитално, оптички или на друг начин забележан) материјал и книги и други евиденции за тој материјал создадени во работата на имателите, додека тој е од значење за нивната тековна работа и сè додека од него не е издвоен архивскиот материјал;

3. **Документ/запис** е забележана информација создадена или примена во текот на покренувањето, извршувањето или завршувањето на активност на одреден орган, правно или физичко лице и ги опфаќа во доволна мера содржината, контекстот и структурата, така што без оглед на обликот или носачот на записот, дава доказ за таа активност.

Основни карактеристики на документот/записот се автентичност, веродостојност, целовитост и употребливост:

а) автентичен е оној документ за кого може да се докаже дека е тоа што во него се тврди дека е, дека го создал или испратил оној за кое се тврди дека го создал или испратил дека е создаден или испратен во времето во кое се тврди дека е создаден или испратен;

б) веродостоен е оној документ на чија содржина може да и се верува дека потполно и точно ги изразува активностите или фактите кои ја сочинуваат таа содржина;

в) целовит е оној документ кој е потполн и неизменет и

г) употреблив е оној документ кој овозможува да се идентификува, лоцира, пребара, претстави и интерпретира;

4. **Конвенционален архивски и документарен материјал** е оној материјал кој е запишан на хартија и за кое читање не е потребен специјален уред;

5. **Неконвенцијален архивски и документарен материјал** е оној материјал кој е запишан на посебен медиум (микрофилм, оптичко-магнетен медиум (цврст диск), компакт диск (CD), DVD, Flash меморија или холографски диск). За читање на содржината на овој материјал се потребни посебни уреди. Во неконвенцијален материјал спаѓаат: електронски документи креирани со помош на компјутери и други електронски уреди во дигитален облик; податоци евидентирани во бази на податоци врз основа на кои преку нивна обработка се креираат конвенцијални документи и дигитални слики добиени со некоја постапка на дигитализација на конвенцијалните документи;

6. **Архивски фонд** претставува целина на архивскиот и документарниот материјал, без оглед на нивниот облик или носач на записите, кој го создал, примил и користел имателот во вршењето на својата активност. Архивскиот фонд се чува како целина и не може да се дели;

7. **Имател на архивски и документарен материјал** е орган, правно или физичко лице со чие дејствување тој настанува или е носител на правото на владение над архивскиот и документарниот материјал;

8. **Категоризација на архивскиот материјал** е негово вреднување кај имателот или во Државниот архив;

9. **Достапност и користење** претставува правото на увид во информациите содржани во архивскиот и документарниот материјал;

10. **Микрофилмување** е репродуцирање на архивскиот материјал заради негова заштита и користење;

11. **Дигитализација** претставува пренесување на архивскиот материјал од физички и аналогни облици во електронски облик;

12. **Архивски примерок** претставува архивски материјал кој е означен, официјализиран и определен како архивски примерок;

13. **Канцелариско работење** претставува прием, прегледување и распоредување на документ/запис, заведување на документот/записот, доставување на документот/записот во работа, административно-техничко обработување на документот/записот, испраќање на документот/записот, разведување и класифицирање на документот/записот и одлагање на решениот документ/запис во писарницата и

14. **Архивско работење** претставува одбирање на архивскиот од документарниот материјал, средување на архивскиот и документарниот материјал, евидентирање (попис и опис) на архивскиот материјал, категоризација на архивскиот материјал, попишување на документарниот материјал на кого му изминал рокот за чување, уништување на предложениот документарен материјал, сместување, чување, заштита, обезбедување и користење на архивскиот и документарниот материјал во соодветен простор, стандардна опрема, техничко-технолошки средства и предавање на архивскиот материјал на трајно чување во Државниот архив.

Член 4

Архивскиот материјал и документарниот материјал се заштитуваат според одредбите од овој закон, независно од времето, местото и начинот на нивното создавање, сопственоста и евидентираниоста.

Архивскиот материјал од посебно културно и историско значење, како добро од општ интерес, посебно се заштитува и според прописите за заштита на културното наследство.

Член 5

Документарниот материјал од којшто не е извршено одбирање на архивскиот материјал, без оглед на тоа кој го создал и каде се наоѓа, претставува и се чува како целина и од него не смеат да се издвојуваат делови.

Член 6

Архивскиот материјал кој е создаден во електронска, дигитална, оптичка или друга форма (запис), се пренесува во хартиена форма.

Архивскиот материјал од ставот 1 на овој член, доколку не е можно да се пренесе во хартиена форма, останува во изворна форма во која е создаден.

Член 7

Канцелариското и архивско работење го уредува Владата на Република Македонија.

Начинот и техниката на постапување со архивскиот и документарниот материјал во канцелариското и архивското работење го пропишува директорот на Државниот архив.

II. ЕЛЕКТРОНСКИ АРХИВСКИ И ДОКУМЕНТАРЕН МАТЕРИЈАЛ

Член 8

Електронска архива опфаќа чување на електронските документи во изворен облик во кој се креирани, испратени, примени и архивирани, облик со кој изворната содржината не се менува.

Член 9

Електронските документи се чуваат во изворна форма во информацискиот систем на медиуми кои овозможуваат трајност на електронскиот запис во текот на неговиот пропишан рок на траење и се дел од електронската архива.

Електронските документи треба да бидат во секој момент достапни во читлив облик за оние лица кои имаат право на пристап до нив.

Електронските документи треба да се заверени со електронски потпис.

Електронските документи треба да бидат архивирани во соодветен облик, со соодветна технологија и постапки, кои заедно со електронскиот потпис ќе дадат гаранција за нивната веродостојност и целокупност за време на чувањето, како и гаранција дека не можат да бидат менувани или неовластено избришани.

Електронските документи треба да овозможуваат веродостојно да се утврди потеклото, креаторот, времето, начинот и обликот во кој се ставени во системот за чување.

Постапките за одржување и измена на медиумите за архивирање на електронските документи не треба да ја менуваат целокупноста и неповредливоста на електронските документи.

Електронските документи треба со сигурност, доверливо и веродостојно да се задржат во периодот на чување, како и соодветните документи на хартија, дефинирани со закон или друг пропис.

Член 10

Податоците евидентирани во дигитални бази на податоци и дигиталните слики на документи добиени со дигитализација на конвенцијални документи, се чуваат на начин кој ги обезбедува од неовластен пристап, бришење, менување

или губење на податоците, во согласност со закон и други прописи за управување и заштита на информациските системи (правење на бекап копии секојдневно на компакт диск, DVD, магнетна трака, мобилен цврст диск или на сервер од некој провајдер кој дава услуги за чување на база на податоци во согласност со законските прописи).

Член 11

Имателот на архивски и документарен материјал е должен да направи план за реконструкција и обнова на податоците во случај на хаварија.

Процедурите за изработка на сигурносни копии и за обнова на податоците треба да овозможуваат сигурна и целокупна обнова на податоците во најкраток рок.

Член 12

Електронските записи се архивираат и чуваат на начин со кој се обезбедува обнова на податоците, нивно прегледување и користење во случај на губење и оштетување на податоците во компјутерскиот систем во кој се врши обработка и запис на податоците, односно оштетување или уништување на инфраструктурата која овозможува користење на податоците.

Член 13

Целовитоста, читливоста и исправноста на архивските копии на електронските записи редовно се проверува во согласност со декларираниот животен век на траење на медиумот од страна на производителот и условите за чување на архивските копии.

Член 14

Пред истекот на периодот од членот 13 од овој закон, во зависност од промената на информатичко-комуникациската опрема електронските записи се преснимуваат (мигрираат) на нови медиуми (формати).

Член 15

Имателот на електронски архивски материјал во аналоген формат, е должен да направи дигитална копија за секој електронски документ.

III. ЈАВЕН АРХИВСКИ И ДОКУМЕНТАРЕН МАТЕРИЈАЛ

Член 16

Архивскиот и документарниот материјал создаден во работата на државните органи, институции, јавните установи и служби, јавните претпријатија, единици на локалната самоуправа и градот Скопје, трговските друштва основани од државата или во кои доминантен капитал има државата, единиците на локалната самоуправа и градот Скопје и правните и физичките лица на кои со закон им се доверени јавни овластувања (во натамошниот текст: иматели) претставува јавен архивски и документарен материјал и е сопственост на Република Македонија.

Имателот на јавен архивски и документарен материјал е должен за своето основање, статусна измена, надлежност и престанување со работа да го извести Државниот архив.

Државниот архив утврдува попис на иматели на јавен архивски и документарен материјал.

Член 17

Јавниот архивски и документарен материјал е неотуѓив.

Приватните правни и физички лица не смеат да собираат, стекнуваат, чуваат и поседуваат јавен архивски и документарен материјал.

1. Права и обврски на имателите

Член 18

Имателот на архивски и документарен материјал има право на:

- користење на материјалот согласно со одредбите од овој закон и
- стручна помош во поглед на заштитата, чувањето и користењето на материјалот.

Член 19

Имателот на архивски и документарен материјал е должен да:

- го заштитува, чува и одржува архивскиот и документарниот материјал во изворна и безбедна состојба да не се оштети, исчезне или уништи,
- го користи архивскиот и документарниот материјал согласно со закон и други прописи или општи акти,
- води евиденција за архивскиот и документарниот материјал,
- дава податоци и информации за архивскиот и документарниот материјал на Државниот архив,
- му дозволи на овластено лице од Државниот архив увид во состојбата на архивскиот документарниот материјал, истражување, проучување, снимање, користење и преземање мерки за заштита на архивскиот и документарниот материјал,
- обезбеди достапност на архивскиот и документарниот материјал на јавноста, согласно со закон и други прописи,
- го известува Државниот архив за сите правни и фактички промени на архивскиот и документарниот материјал,
- обезбедува услови за сместување и обезбедување на архивскиот и документарниот материјал,
- врши и да го определува начинот на прием, прегледување и распоредување на архивскиот и документарниот материјал,
- го обележува, датира и води основна евиденција за архивскиот и документарниот материјал и да врши негова административно техничка обработка,

– обезбедува навремено враќање на решените предмети, да го класифицира и средува архивскиот и документарниот материјал и да врши негово одлагање во писарницата,

- врши тековно одбирање на архивскиот од документарниот материјал,
- врши издвојување и попис на документарниот материјал за уништување,
- води евиденција (опис и попис) на архивскиот материјал,
- го обележува и чува архивскиот примерок,

– обезбедува соодветен простор, стандардна опрема и техничко- технолошки средства за чување, заштита и обезбедување на архивскиот и документарниот материјал и

– го предава архивскиот материјал на Државниот архив во состојба и рокови утврдени со овој закон.

Член 20

Имателот на архивски и документарен материјал е должен да преземе посебни мерки за заштита на материјалот за време на воена или вонредна состојба.

Посебните мерки за заштита на материјалот во смисла на став 1 на овој член ги уредува Владата на Република Македонија.

2. Одбирање на архивски и уништување на документарен материјал

Член 21

Распоредувањето на документарниот материјал се врши според планот на архивски знаци.

Одбирањето на архивскиот од документарниот материјал и издвојувањето на документарниот материјал се врши редовно според листа на архивски материјал, односно листа на документарен материјал со рокови на негово чување.

Имателот донесува план на архивски знаци, листа на архивски материјал и листа на документарен материјал со рокови за негово чување и ги доставува до Државниот архив заради добивање на согласност за примена на планот и листите.

Директорот на Државниот архив дава согласност за примена на планот на архивски знаци, листата на архивски материјал и листата на документарен материјал со рокови за негово чување, доколку се во согласност со законските и подзаконските прописи.

При одбирањето на архивскиот материјал посебно се обележува архивскиот примерок.

Член 22

Одбирање на архивскиот од документарниот материјал создаден до 31 декември 1946 година може да врши само Државниот архив.

Одбирање и средување на јавен архивски и документарен материјал, освен имателот, може да врши само Државниот архив.

Член 23

Трошоците во врска со одбирањето, евидентирањето, средувањето и предавањето на архивскиот материјал ги поднесува имателот на архивскиот и документарниот материјал.

Член 24

Документарниот материјал, по истекот на рокот за чување, се предава на уништување на правно лице регистрирано за откуп и промет на отпаден материјал или се уништува кај имателот согласно со утврдена постапка.

Имателот е должен да изврши попис на предложениот документарен материјал за уништување и пописот со барање го доставува до Државниот архив заради добивање на согласност за уништување.

Доколку Државниот архив констатира дека во предложениот документарен материјал за уништување нема архивски материјал или документарен материјал на кој не му истекол рокот за чување издава согласност за негово уништување.

Државниот архив нема да даде согласност за уништување на предложениот документарен материјал, доколку имателот нема извршено попис и опис на архивскиот материјал за периодот за кој се предлага уништувањето на документарниот материјал.

Против решението од ставот 4 на овој член имателот има право на жалба до Државната комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен.

Член 25

Ако имателот на јавен архивски и документарен материјал го чува несовесно и нестручно материјалот и заради тоа постои опасност од оштетување или уништување, Државниот архив со решение ќе му наложи на имателот да спроведе потребни мерки за заштита.

Против решението од ставот 1 на овој член имателот има право на жалба до Државната комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен.

Жалбата не го одлага извршувањето на решението.

Член 26

Кога имателот на јавен архивски и документарен материјал ќе престане со работа неговиот материјал во изворна, комплетна, одбрана, средена и евидентирана состојба се предава на имателот кој ги презема неговите права и должности.

Ако имателот на јавен архивски и документарен материјал нема правен наследник односно нема имател кој ги презема неговите права и должности, јавниот архивски материјал и јавниот документарен материјал на кој не му изминал рокот на чување, во одбрана, средена и евидентирана состојба се предава на Државниот архив.

3. Предавање на архивски материјал

Член 27

Архивскиот материјал записнички се предава на Државниот архив во изворна, комплетна, одбрана и средена состојба, со попис и опис на материјалот, сместен во архивски кутии на начин и во рокови утврдени спогодбено меѓу имателот на материјалот и Државниот архив.

Рокот за предавање на јавниот архивски материјал не може да биде подолг од 20 години од неговото создавање.

Член 28

Архивскиот материјал кој е создаден во електронска форма (фотографиран, филмуван, аудиовизуелизиран, механографиран, електронски, дигитално, оптички или на друг начин забележан) се предава во Државниот архив освен во изворната форма и во хартиена официјализирана форма, доколку е можно создавање на хартиена копија.

Носачот на архивскиот материјал создаден во електронска форма, кој се предава во Државниот архив мора да биде унифициран согласно со закон, односно носачот на архивскиот материјал мора да биде читлив за постоечките информатичко-комуникациски уреди, во спротивно имателот е должен да го мигрира на соодветен медиум.

Член 29

Вработените кај имателот и во Државниот архив не смеат за себе или за други лица да собираат јавен архивски и документарен материјал.

IV. ПРИВАТЕН АРХИВСКИ И ДОКУМЕНТАРЕН МАТЕРИЈАЛ

Член 30

Приватен архивски и документарен материјал е материјал кој настанал во работата на приватните правни и физички лица (иматели), односно е во сопственост на приватни правни и физички лица.

Член 31

Државниот архив утврдува попис на иматели на приватен архивски и документарен материјал за кој ќе оцени дека е од интерес за Република Македонија.

1. Должности на имателите на приватен архивски и документарен материјал

Член 32

Имателите на приватен архивски и документарен материјал се должни да:

- го известат Државниот архив за поседувањето на архивскиот и документарниот материјал,
- го чуваат и заштитуваат архивскиот и документарниот материјал,
- водат основна евиденција за архивскиот и документарниот материјал,

- донесуваат и до Државниот архив да доставуваат план на архивски знаци, листа на архивски материјал и листа на документарен материјал,
- вршат и да го определат начинот на приемот, прегледувањето и распоредувањето на материјалот,
- го обележуваат, датираат и водат основна евиденција за материјалот и да ја вршат неговата административно-техничка обработка,
- обезбедуваат навремено враќање на решените предмети, да го класифицираат и средуваат материјалот и да го вршат неговото одлагање во писарницата,
- вршат тековно одбирање на архивскиот од документарниот материјал,
- вршат издвојување и попис на документарниот материјал за уништување,
- водат евиденција (опис и попис) на архивскиот материјал и
- го чуваат трајно архивскиот материјал.

2. Промет со приватен архивски материјал

Член 33

Имателот може приватниот архивски материјал да го подари, продаде или даде на чување на трето лице.

Приватниот архивски материјал не смее да се отуѓува или на друг начин отстапува на странски физички и правни лица.

Приватниот архивски материјал кој по пат на подарок, продажба или на чување дојде во владение на Државниот архив е достапен за користење под услови и на начин определени за јавниот архивски материјал, доколку со договорот поинаку не е определено.

3. Документарни центри

Член 34

Документарни центри се трговски друштва кои вршат заштита, чување и користење на приватниот архивски и документарен материјал.

Документарниот центар врши прием и времено чување на приватен архивски и документарен материјал од имателите, вреднување, средување и евидентирање на материјалот, го дава материјалот на користење на друго правно или физичко лице со одобрение на имателот.

Имателот е одговорен за не преземањето на должностите определени со ставот 2 на овој член од страна на документарниот центар.

Документарните центри во врска со заштитата, чувањето и користењето на приватниот архивски и документарен материјал се должни да исполнат определени кадровски, технички и просторни услови.

Условите од ставот 4 на овој член ги пропишува директорот на Државниот архив, во зависност од видот и обемот на архивскиот и документарниот материјал.

Член 35

Државниот архив има право на првенство на купување на приватниот архивски материјал.

Имателот кој има намера да го продаде приватниот архивски материјал, е должен материјалот прво да му го понуди на Државниот архив, а во понудата ги определува условите и цената на продажбата.

Ако Државниот архив во рок од 45 дена не ја прифати понудата, имателот може да го продаде материјалот на трето лице, но не по пониска цена и под поповолни услови од оние содржани во понудата до Државниот архив.

Ако имателот на архивскиот материјал постапи спротивно на одредбите од ставот 3 на овој член, Државниот архив има право со тужба против продавачот и купувачот да бара поништување на договорот за купопродажба, најдоцна во рок од три години од денот на склучувањето на договорот.

V. НАДЛЕЖНОСТ НА ДРЖАВНИОТ АРХИВ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Член 36

Државниот архив ги врши следниве работи:

- презема јавен архивски материјал на трајно чување,
- презема приватен архивски материјал по пат на подарок, откуп и на чување, доколку процени дека тој е од интерес за Републиката,
- врши инспекциски надзор врз имателите на архивски и документарен материјал,
- врши сигурносно и заштитно снимање на архивскиот материјал,
- одбира архивски од документарен материјал и го средува и обработува,
- води евиденција на имателите на јавен и приватен архивски и документарен материјал, за архивскиот материјал од интерес за Републиката што се наоѓа во странство, за истражениот и снимениот материјал од странство, за работата на домашни и странски истражувачи во Државниот архив,
- дава податоци, копии од документи, извадоци и заверени преписи од документи на барање на корисниците,
- соработува со архиви во странство и со нив разменува копии на документи,
- ги следи и проучува прашањата во врска со заштита, чување и користење на архивскиот и документарниот материјал кај имателите и во Државниот архив,

- врши стручен надзор и дава стручна помош на имателите на јавен архивски и документарен материјал,
- врши дополнително одбирање, ревизија на среденоста и категоризација на архивскиот материјал,
- чува, стручно одржува и презема техничко-технолошки и безбедносни мерки за заштита на архивскиот материјал (копирање, дигитализација, микрофилмување, конзервација, реставрација и друго),
- истражува архивски материјал со цел за комплетирање на архивските фондови и врши научно-стручна истражувачка работа од областа на архивистиката,
- организира служба за информации, достапност и користење на архивскиот материјал,
- објавува архивски материјал, научно-информативни средства и други публикации за унапредување на заштитата и користењето на материјалот,
- организира предавања, изложби и други облици на културна, образовна и научна дејност,
- организира стручно усовршување и оспособување на работниците кои работат на канцелариски и архивски работи кај имателите,
- дава консултантски услуги на имателите во поглед на одбирањето, средувањето, евидентирањето, заштитата, чувањето, користењето, автоматската обработка на податоци и слично на архивскиот и документарниот материјал,
- води регистар на архивските фондови и збирки на Република Македонија,
- води евиденција на сопственици на приватен архивски материјал во Република Македонија и
- врши и други стручни и управни работи согласно со закон.

Член 37

Работите од членот 36 од овој закон Државниот архив ги врши како управна организација во својство на правно лице.

Работите во врска со архивскиот и документарниот материјал од интерес за работењето на Македонската академија на науките и уметностите врши стручна единица во состав на Академијата.

Член 38

За разгледување на определени прашања од стручно-научен карактер во Државниот архив се образува стручно-научен совет.

Во работата на стручно-научниот совет учествуваат и стручни и научни лица кои не се во работен однос во Државниот архив.

Делокругот и составот на стручно-научниот совет, поблиску се уредуваат со општ акт на Државниот архив.

1. Истражување, размена и изнесување на архивски материјал

Член 39

За пополнување на архивските фондови и збирки Државниот архив врши архивски истражувања во државата и странство.

Државниот архив е координатор на архивските истражувања во странство што се вршат со средства од Буџетот на Република Македонија.

Член 40

Истражувач кој има намера да истражува архивски материјал во странство со средства од Буџетот на Република Македонија е должен да направи увид во Државниот архив дали односниот материјал е истражен, за што добива мислење од Државниот архив.

Истражувачот кој користел средства од Буџетот на Република Македонија по извршеното истражување во странство е должен во рок од 30 дена да го предаде истражениот и снимен материјал на Државниот архив со извештај чиј составен дел е копија од порачката за снимање на материјалот.

Истражувачот има право на публикување на материјалот кој го истражил во рок од три години од денот на предавањето на материјалот на Државниот архив.

Член 41

За пополнување на архивските фондови и збирки Државниот архив може да врши размена и отстапување на архивска граѓа на/со сродни организации во земјата и странство, со одобрение на Владата на Република Македонија.

Архивскиот материјал може привремено да се изнесува во странство заради излагање, експертиза и во други оправдани случаи со одобрение на Владата на Република Македонија.

Архивскиот материјал може привремено да биде изложен во музеи и други институции.

VI. КОРИСТЕЊЕ НА ЈАВЕН АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ

Член 42

Право на користење на јавниот архивски материјал имаат сите корисници под еднакви услови.

Јавниот архивски материјал во Државниот архив се дава на користење за остварување на функциите на државните органи, јавните установи и служби, јавните претпријатија, единиците на локалната самоуправа, за научни истражувања, публицистички потреби, за потреби на наставата, за изложби и објавување, за остварување и заштита на слободите и правата на граѓаните и за други потреби.

За користење на приватен архивски материјал што се чува во Државниот архив се применуваат одредбите за користење на јавен архивски материјал ако со

закон или други прописи поинаку не е предвидено или ако поинаку не е предвидено со договорот за предавање на архивскиот материјал во Државниот архив.

Член 43

Јавниот архивски материјал е достапен за користење по 20 години од неговото создавање.

Јавниот архивски материјал може да биде достапен за користење и пред истекот на рокот од 20 години, ако од создавањето е наменета за јавност или ако така определил имателот.

Архивскиот и документарниот материјал кој содржи податоци што се однесуваат на одбраната, меѓународните односи, на работите од национална безбедност вклучувајќи ги и тие за одржување на јавниот ред и мир, разузнавачката и безбедносната дејност, на економските интереси на Република Македонија, даночните тајни, а со чие откривање би настапиле штетни последици за националната безбедност и националните интереси на Република Македонија, се достапни за користење по истекот на 100 години од нивното настанување, ако со закон или посебни прописи поинаку не е определено.

Член 44

Архивскиот и документарен материјал кој содржи податоци за геолошки и геодетски истражувања на природните ресурси и економијата на земјата, е достапен за користење по 70 години од неговото создавање.

Архивскиот и документарен материјал кој содржи податоци за објектите и капацитетите од стратешко значење за државата, е достапен за користење по 100 години од неговото создавање.

Архивскиот и документарниот материјал кој содржи податоци кои претставуваат деловна тајна, технолошки усовршувања и иновации, е достапен за користење по 50 години од неговото создавање.

Член 45

Архивскиот и документарниот материјал што содржи податоци кои со својата содржина ги ограничуваат или можат да нанесат негативни последици на правата и слободите на граѓанинот и на интегритетот на личноста и семејството се користат по истекот на определен временски период, и тоа:

– документи кои ги навредуваат националните чувства, ги ограничуваат слободите и правата на човекот, документи што содржат чувствителни лични податоци, податоци за расно, национално потекло, политичко, верско или филозофско убедување, здравствена состојба, сексуален живот, упис или бришење во или од казнената евиденција што се води врз основа на законот, кои предизвикуваат национална и расна нетрпеливост и дискриминација, го ограничуваат или понижуваат физичкиот и моралниот интегритет на човекот, се достапни за користење по истекот на 70 години од создавањето или 20 години по смртта на лицето, ако со други прописи поинаку не е предвидено,

– здравствени досиеја и податоци за лицето се достапни за користење по истекот на 20 години од смртта на лицето или 100 години од неговото раѓање,

– персонални досиеја и податоци со карактеристики и изјави се достапни за користење по истекот на 100 години од раѓањето на лицето, освен во случаи предвидени со закон,

– документи настанати во судска постапка се достапни за користење по истекот на 50 години од правосилноста на одлуката,

– податоци од статистички пописи и анкети се достапни за користење по 100 години од пописот - анкетата и

– документи кои содржат доверливи информации за физички лица и нивните наследници (силување, вонбрачно раѓање, посвојување, малолетничка деликвенција и слично) се достапни за користење по истекот на 20 години од смртта на лицето или 100 години од неговото раѓање.

Член 46

Архивскиот и документарниот материјал со подолги рокови на користење може да биде достапен за користење и пред изминувањето на определениот рок, во службени и други цели за што на предлог на имателот, односно корисникот одлучува Владата на Република Македонија на начин и под услови кои гарантираат заштита на јавните интереси, заштита на приватните интереси, односно приватноста и интересите на трети лица.

За документи за геолошки и геодетски истражувања на природните ресурси и економизјата на земјата од членот 44 став (1) од овој закон, на предлог на заинтересирана странка, Државниот архив овозможува пристап до документите во рок од три дена од денот на поднесувањето на барањето.

Член 47

Достапноста до бараните документи во Државниот архив може привремено да биде ограничена во случаи кога:

- документите се во несредена и необработена состојба,
- физичката состојба на документот не дозволува негово користење,
- документот е доставен на користење на друг корисник и
- документот се реставрира, конзервира, микрофилмува, дигитализира и слично.

Член 48

Начинот на користење на архивскиот материјал во Државниот архив го пропишува директорот на Државниот архив.

Член 49

Корисникот на архивски и документарен материјал пред користењето пополнува изјава дека е запознат со тоа дека злоупотребата на тајни податоци е санкционирана во Кривичниот законик и други закони и дека ќе ги користи само во согласност со закон.

Член 50

Имателот на јавен архивски материјал при предавањето на материјалот на Државниот архив е должен да ги одбележи подолгите рокови за користење на материјалот определени со овој или друг закон.

Начинот на одбележување на документите со подолги рокови на користење го пропишува директорот на Државниот архив.

Член 51

Заради достапност на архивските фондови и архивски материјал Државниот архив изработува научно-информативни средства кои се јавни и тоа сумарни и аналитички инвентари, водичи, регистри, индекси и слично.

Член 52

Правото на увид и добивање на информации за архивскиот и документарниот материјал од Државниот архив е без надоместок.

Користењето на материјалот е со надоместок кога Државниот архив, по барање на корисникот, врши фотокопирање, микрофилмување, издавање на преписи и изводи, скенирање, дигитализација и слично.

Член 53

Правото на користењето на архивскиот и документарниот материјал во Државниот архив може да биде ограничено или одземено со решение во случаи ако корисникот при користењето го попречува користењето на други корисници или може да го оштети документот, како и при обид на присвојување на документот.

Против решението од ставот 1 на овој член корисникот има право на жалба до Државната комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен.

Жалбата не го одлага извршувањето на решението.

Член 54

Странски физички и правни лица можат да користат архивски и документарен материјал во Државниот архив, во согласност со овој или друг закон, општите акти на Државниот архив и меѓународните договори ратификувани согласно со Уставот на Република Македонија.

VII. НАДЗОР

Член 55

Надзор над спроведувањето на одредбите од овој закон врши Државниот архив.

Државниот архив врши инспекциски надзор над работата на имателите на јавен и приватен архивски и документарен материјал во врска со архивското работење на имателите.

Државниот архив врши инспекциски надзор над работата на имателите на приватен архивски и документарен материјал во врска со канцелариското и архивското работење.

Член 56

Во постапката при вршење на инспекциски надзор ќе се применуваат одредбите од Законот за општата управна постапка и Законот за инспекциски надзор, доколку со овој закон поинаку не е уредено.

Член 57

Инспекцискиот надзор над спроведувањето и примената на овој закон, како и други прописи од областа на архивското работење го вршат инспектори.

Инспекторот работите на инспекцискиот надзор ги врши во организациона единица на Државниот архив.

Инспектор може да биде лице кое покрај општите услови за засновање работен однос на државен службеник определени со закон треба да има завршено високо образование и да има работно искуство од најмалку три години во струката.

Член 58

Инспекторот има легитимација.

Инспекторот е должен пред вршењето на инспекцијата да се легитимира.

Образецот на легитимацијата и начинот на нејзиното издавање и одземање ги пропишува директорот на Државниот архив.

Член 59

Инспекторот врши надзор над работењето на имателите на архивски и документарен материјал утврден со членот 55 од овој закон.

Инспекторот може да изврши инспекциски надзор без да го извести субјектот на надзорот за почетокот на вршење на инспекцискиот надзор.

Член 60

За извршениот инспекциски надзор инспекторот составува записник со наод за утврдената состојба, а за утврдените неправилности и недостатоци во работата на имателот изготвува решение во кое ги определува мерките и рокот за нивно отстранување.

Со решението од ставот 1 на овој член инспекторот ги определува соодветните мерки и активности од членовите 19, 20, 21 и 25 од овој закон кои треба да ги преземе имателот кај кој се врши инспекцискиот надзор.

Член 61

Против решението на инспекторот може да се изјави жалба во рок од осум дена од денот на приемот на решението.

По жалбата на решението на инспекторот одлучува посебна комисија составена од претседател и два члена назначени од директорот на Државниот архив.

Комисијата одлучува во рок од 15 дена од денот на приемот на жалбата.

Член 62

Директорот на Државниот архив донесува годишна програма за работа на организационата единица за вршење на инспекцискиот надзор до 31 декември во тековната година за наредната година.

Член 63

Ако при спроведувањето на инспекциски надзор од страна на Државниот архив се утврди дека е сторен прекршок од членовите 64 и 65 од овој закон со сторителот ќе се спроведе постапка за порамнување пред поднесувањето на барање за поведување на прекршочна постапка.

VIII. ПРЕКРШОЧНИ ОДРЕДБИ

Член 64

Глоба во износ од 1.000 до 2.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на одговорното или службеното лице кај имателот на јавен архивски и документарен материјал и против правното лице и одговорното лице кај имателот на приватен архивски и документарен материјал, ако:

- не го заштитува, чува и одржува архивскиот и документарниот материјал во изворна и безбедна состојба да не се оштети, исчезне или уништи (член 19 алинеја 1),
- не го користи архивскиот и документарниот материјал согласно со овој или друг закон и други прописи или општи акти (член 19 алинеја 2),
- не води евиденција за архивскиот и документарниот материјал (член 19 алинеја 3),
- не дава податоци, информации за архивскиот и документарниот материјал на Државниот архив (член 19 алинеја 4),
- не му дозволи на овластено лице од Државниот архив увид во состојбата на архивскиот и документарниот материјал, истражување, проучување, снимање, користење и преземање мерки за заштита на материјалот (член 19 алинеја 5),
- не обезбеди достапност на архивскиот и документарниот материјал на јавноста, според одредбите од овој или друг закон и други прописи (член 19 алинеја 6),
- не го известува Државниот архив за сите правни и фактички промени на архивскиот и документарниот материјал (член 19 алинеја 7),
- не обезбедува услови за сместување и обезбедување на архивскиот и документарниот материјал (член 19 алинеја 8),
- не врши и не го определува начинот на прием, прегледување и распоредување на архивскиот и документарниот материјал (член 19 алинеја 9),
- не го обележува, датира и не води основна евиденција за архивскиот и документарниот материјал и врши негова административно-техничка обработка (член 19 алинеја 10),
- не обезбедува навремено враќање на решените предмети, не го класифицира и средува архивскиот и документарниот материјал и не врши негово одлагање во писарницата (член 19 алинеја 11),
- не врши тековно одбирање на архивскиот од документарниот материјал (член 19 алинеја 12),
- не врши издвојување и попис на документарниот материјал за уништување (член 19 алинеја 13),
- не води евиденција (опис и попис) на архивскиот материјал (член 19 алинеја 14),
- не го обележува и чува архивскиот примерок (член 19 алинеја 15),
- не обезбедува соодветен простор, стандардна опрема и техничко-технолошки средства за чување, заштита и обезбедување на архивскиот и документарниот материјал (член 19 алинеја 16),

- не го предава архивскиот материјал на Државниот архив во состојба и рокови утврдени со овој закон (член 19 алинеја 17),
- не планира и не спроведува мерки за заштита на архивскиот и документарниот материјал во случај на воена или вонредна состојба (член 20 став 1),
- не постапи по решението донесено во вршење на инспекциски надзор (член 60),
- не донесе план на архивски знаци, листа на архивски материјал и листа на документарен материјал со рокови за негово чување и не ги достави до Државниот архив заради добивање на согласност (член 21 став 3),
- уништи документарен материјал на кој му истекол рокот за чување без согласност од Државниот архив (член 24 став 2) и
- дозволи на трето лице кое не е вработено во правното лице или органот да одбира и средува јавен архивски и документарен материјал (член 22 став 2).

Член 65

Глоба во износ од 1.000 до 2.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на правното лице имател на приватен архивски и документарен материјал, ако:

- не го извести Државниот архив за поседувањето на архивскиот и документарниот материјал (член 32 алинеја 1),
 - не го чува и заштитува архивскиот и документарниот материјал (член 32 алинеја 2),
 - не води основна евиденција за архивскиот и документарниот материјал (член 32 алинеја 3),
 - не донесува и до Државниот архив не доставува план на архивски знаци, листа на архивски материјал и листа на документарен материјал (член 32 алинеја 4),
 - не врши и не го определува начинот на приемот, прегледувањето и распоредувањето на материјалот (член 32 алинеја 5),
 - не го обележува, датира и не води основна евиденција за материјалот и не врши негова административно-техничка обработка (член 32 алинеја 6),
 - не обезбедува навремено враќање на решените предмети, не го класифицира и средува материјалот и не врши негово одлагање во писарницата (член 32 алинеја 7),
 - не врши тековно одбирање на архивскиот од документарниот материјал (член 32 алинеја 8),
 - не врши издвојување и попис на документарниот материјал за уништување (член 32 алинеја 9),
 - не води евиденција (опис и попис) на архивскиот материјал (член 32 алинеја 10),
 - трајно не го чува архивскиот материјал (член 32 алинеја 11) и
 - не постапи по решението донесено во вршење на инспекциски надзор (член 60).
- Глоба во износ од 500 до 1.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече и на одговорното лице кај правното лице за прекршокот од ставот 1 на овој член.

Глоба во износ од 500 до 1.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече на физичко лице и физичко лице кое врши дејност, услуги или слободни занимања за прекршокот од ставот 1 на овој член.

Член 66

Прекршочната постапка за прекршоците предвидени во овој закон ја води надлежниот суд.

IX. ПРЕОДНИ И ЗАВРШНИ ОДРЕДБИ

Член 67

Имателите на архивски и документарен материјал се должни да го усогласат своето работење согласно со овој закон во рок од една година од денот на влегувањето во сила на овој закон.

Започнатите постапки кај имателите на архивски и документарен материјал пред денот на влегувањето во сила на овој закон ќе се довршат согласно со Законот за архивска граѓа („Службен весник на СРМ“ број 36/90 и „Службен весник на Република Македонија“ број 36/95 и 86/2008).

Член 68

Подзаконските акти предвидени со овој закон ќе се донесат во рок од една година од денот на влегувањето во сила на овој закон.

До влегувањето во сила на подзаконските акти од ставот 1 на овој член ќе се применуваат постојните подзаконски акти.

Член 69

Со денот на влегувањето во сила на овој закон престанува да важи Законот за архивска граѓа („Службен весник на СРМ“ број 36/90 и „Службен весник на Република Македонија“ број 36/95 и 86/2008) и зборовите: „и архивската граѓа во изворна, комплетна и средена состојба со попис и опис, како и документарниот материјал со подолги рокови на чување, платни списоци, ЕВТ-2 картони, обрасци М-4 и пријави и одјави на вработените да ги предаде во Државниот архив на Република Македонија“ од членот 200 став 5 точка 2 од Законот за стечај („Службен весник на Република Македонија“ број 34/2006, 126/2006, 84/2007 и 47/11).

Член 70

Овој закон влегува во сила осмиот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Службен весник на РМ, бр. 95 од 26.7.2012 година

Тадеја Матос¹, Матеја Шкамперле²**Присуството на габи во библиотеките и во архивите и нивното
влијание врз состојбата и здравјето на луѓето**

Abstract: In modern society, people spend most of their time in indoor environments, where building materials, furniture and objects can be a good substrate for the growth and reproduction of many microorganisms. In libraries and archives, stored books and documents are rich in cellulose and proteins. They are a favorable medium for fungal growth, especially for molds that are also present in air and on surfaces. In the paper the authors list the most common types of molds found in libraries and archives, and describe how they could adversely affect human health and well-being. The authors also mention what kind of microbiological air sampling is most commonly used indoors and when, and describe new air sampling possibilities that have recently become available. The interpretation of sampling results in indoor spaces is difficult, due to the lack of international guidelines that could well define the values within normal limits. Nevertheless, there are some known measures to ensure a healthy working environment

Key words: indoor environment, molds, air sampling, Aspergillus

1. Вовед

Во модерното општество луѓето дури 80 отсто од времето го минуваат во затворени простории, дома или на работа (Brenstein, 2008), во кои дејствуват бројни чинители што можат неповолно да влијаат на нивната состојба и здравје. Станува збор за гасови настанати при нецелосно согорување или кои во мало количество постојат во водата. Современите градежни материјали, мебелот, облеката и мувлите испуштат испарливи органски соединенија; во килими се собираат надворешни загадувачи какви што се пестициди, прав - грини. Од надворешниот воздух врз луѓето можат лошо да влијаат цветен прав, мувли и други алергени. Дури и самите жители, домашни животни и инсекти можат да бидат носители на вируси, бактерии или габи. Се разбира дека сето тоа многу зависи и од самите физички услови во

¹ Доц. д-р Тадеја Матос, Институт за микробиологија и имунологија, Медицински факултет при Универзитетот во Љубљана.

² Д-р мед. Матеја Шкамперле, Институт за микробиологија и имунологија, Медицински факултет при Универзитетот во Љубљана.

просторијата и од одржувањето на климатските уреди и на уреди за проветрување и од тоа во каква средина живееме.

Габите се убиквитарни, насекаде присутни микроорганизми. Проценето е дека најмалку 600 видови габи се во постојан контакт со човекот додека помалку од 50 вида почесто се споменуваат во епидемиолошките студии за внатрешна средина (Khan, 2009). Габите можат да растат на сите природни и синтетички материјали, пред сè во влажна средина. Неорганскиот материјал претставува поволна почва за *Aspergillus fumigatus versicolor* (Samet and Spengler, 2003). Дрвото е многу чувствително на мувлите *Cladosporium* и *Penicillium*, опишани како значајни штетници за дрвениот градежен материјал. Внатрешниот сиден материјал, пред сè гипсени и тавански плочи и изолациски материјали од стаклени влакна овозможуваат растење на бројни видови габи заради нивните хидроскопски особини. И хартијата и лепилото се добри супстрати за поголем дел од габите во внатрешните простории. Меѓу нејчестите габи во внатрешните простории наоѓаме *Aspergillus fumigatus* и *Aspergillus versicolor*, *Stachybotrys chartarum*, *Paecilomyces variotii*, *Alternaria*, *Cladosporium*, *Trichoderma*, *Penicillium*, *Aureobasidium pullulans*. Со нив често се колонизирани филтрите за воздух и цевките за проветрување.

2. ШТЕТНО ВЛИЈАНИЕ НА ГАБИ И НА НИВНИТЕ ПРОДУКТИ ВРЗ ЗДРАВЈЕТО И СОСТОЈБАТА НА ЛУЃЕТО

Габите штетно влијаат врз човекот главно на три начини: а) во облик на инфекции – микози, б) заради токсичните ефекти на микотоксините, кои одредени видови ги емитуваат во средината, и в) во облик на пречувствителни реакции на нивните алергени.

2.1 Инфекции со габи – микози

Инфекциите со габи, т.н. микози се делат на површински, кои главно се локализирани и ограничени на кожата, поткожјето, скалпот, ноктите и лигавицата и системски инвазивни инфекции. Тешки системски инвазивни инфекции во нашата средина засегнуваат само мал дел од населението и се ограничени на луѓето со мошне нарушена имунолошка реакција. Станува збор пред сè за болните со хематолошки малигни заболувања и за тие што се лекуваат со пресадување на хематопоетски матични клетки и цврсти органи и други критични болни кои вообичаено се лекуваат на интензивни оддели. Во последните декади инциденцијата на инвазивни габични инфекции се зголемува бидејќи се зголемува уделот на болни со зголемен ризик за опортунистички инфекции во кои припаѓат и габичните инфекции од нашето географско подрачје. Најзначајни предизвикувачи на инфекции се видови од родот *Candida*, кои сочинуваат околу три четвртини од сите инвазивни инфекции. Најчесто клиничката слика на болеста се покажува во вид на сепса, со зафатеност на различни внатрешни органи. На второ место со 15 отсто удел се мувлите од

родот *Aspergillus*. Клиничката слика најчесто се појавува во форма на тешка пневмонија. Кај вонредно тешки инфекции предизвикувачите можат со крвта да преминат и во други органи. Најмногу се стравува од зафатеност на централниот нервен систем, која сè уште многу тешко се лекува. Пет до десет отстотен удел од инвазивните инфекции претставуваат други предизвикувачи со многу широк спектар. Нив ги наоѓаме спорадично и клиничките слики можат да бидат многу бизарни. Меѓу нив најзначајна е групата на зигомицети. Инфекцијата најчесто се пренесува со вдишување. Поради инвазијата во сидовите на крвните садови и како последица на појава на тромбози доаѓа до локално оштетување на ткивата, кое се шири локално, но вонредно брзо, така што инфекцијата за неколку недели ги оштетува `рскавицата и коските во носот и коските на орбитата и се шири во мозочното ткиво. Кај таквите инфекции смртноста е висока.

2.2 Микротоксини

Микротоксините се различни секундарни метаболити, кои габите ги лачат при растење и при размножување. Познати се повеќе од 400 вида. Станува збор за комплексни неиспарливи органски соединенија со големина 200–800 кД (Soroka, 2008).

Сепак, сите соеви од ист вид не ги лачат и затоа изолација и идентификација на видот на габа сè уште не е доволен показател за присуство на микротоксинот во средината. На нивното создавање влијаат различни чинители какви што се температурата, влагата, рН, присуството на хранливи материи во средината. Микротоксините се значаен вирулентен фактор на растенијата, токсично влијаат на други видови мувли, на животни и на луѓе. Микротоксините можат да навлезат со контаминирана храна, со вдишување или пак преку контакт со кожата. Најпроучувани микротоксини од внатрешна средина се афлатоксини, трихотекани и охратоксини (Kilburn, 2004; Zain, 2011). Луѓето доаѓат во контакт со нив пред сè во земјоделство и во простории контаминирани со габите, кои ги лачат таквите токсини. Токсичното влијание на вдишување на токсини се покажува во облик на надразнување на лигавиците на дишните патишта, на кожен осип, на супресија на имунолошкиот систем, оштетување на црниот дроб, на централниот нервен систем и појава на малигни заболувања. Присуството на габи во одредена зграда сè уште не значи дека микротоксините се присутни или дека се присутни во големо количество (Halios and Helmis, 2010). Токсикогени габи се изолирани од градежен материјал и од воздух во влажни згради, каде што жителите се жалеле на неспецифични проблеми како што се кашлање, надразнета кожа и лигавици на очите и на дишните патишта, главоболка и замор, кои би можеле да бидат поврзани со микротоксините (Bonetta, 2010). Микротоксините ги идентификуваме односно ја утврдуваме нивната концентрација од контаминираните површини какви што се сидови, килими и куќна прав со гасна или течна хроматографија, во комбинација со масна спектрометрија (Chao, 2003).

2.3 Синдром на болна зграда – Sick Building Syndrom

Синдром на болна зграда (англ. Sick Building Syndrom, SBS) е збир на неспецифични симптоми, кои ќе се појават кај жителите на одредена зграда или на просторија и се сразмерни со времето што истите го поминуваат во неа и кои набргу по напуштање на просторијата (просториите) значително се намалуваат. Тука припаѓаат главоболка, замор, надразнета очната конјунктива, крварења и оток на лигавицата во носот и на синусите, кашлање, слабост.

Синдромот го поврзуваат со престојување во влажни простории, со испуштање на испарливи органски соединенија, со прав, со пасивно пушење, со лошо одржувани климатски уреди и уреди за проветрување и со широкиот спектар на микроорганизми во средината (грам негативни бактерии, легионели, микробактерии, мувли и нивни метаболити), (Horney, 2003). Испарливите габични метаболити, кои припаѓаат на испарливи органски соединенија (англ. Volatile organic compounds, VOC) со разновидна хемиска структура се создаваат при растење и размножување на габи. Тука припаѓаат различни кетони, алдехиди и алкохоли. Тие силно и непријатно мирисаат во просторијата, а нивното мерење во складови за жито се користи за следење на контаминацијата на складовите со габи (Weir, 2000; Bornehag, 2005). Сè уште не е познато дали тие претставуваат самостоен фактор на ризик за развој на наброените симптоми, или пак во комбинација со алергените односно во комбинација со други штетни влијанија (Weinhold, 2007). Само неколку студии ја потврдија каузалната поврзаност меѓу изложувањето на микотоксините и синдромот на болна зграда (Куо, 2008; Sen and Asan, 2009; Di Giulio, 2010; Asan, 2010).

2.4 Хиперсензибилни реакции

Во алергените од човековата околина што можат да доведат до хиперсензибилни реакции припаѓаат и алергени на габи. Алергиските реакции имаат различен тек и тежина, а се покажуваат во облик на алергиски ринитис, конјунктивитис, астма, алергиски бронхопулмонални аспергилози и хиперсензитивен пневмонит. Некои основни болести на белите дробови какви што се астма, хронична опструктивна белодробна болест и цистична фиброза можат да се влошат со вдишување на спорите на *Aspergillus spp.* Притоа може да се развие алергиска бронхопулмонална аспергилоза или микога во пошироко значење на зборот, инвазивна или семиинвазивна белодробна аспергилоза и белодробен аспергилом (Kawel, 2011).

– АСТМА е хронично воспалително заболување на дишните патишта. Се оценува дека од астма боледува 4 - 5 отсто од населението. Дишните патишта на болните од астма се прекумерно реактивни на бројните надразнувања, при што доаѓа до спазам на мазната мускулатура на дишните патишта и до карактеристични симптоми на болеста. Познати се алергискиот и интризичниот облик. Се покажува во облик на тешко дишење, кашлање, пискање и стегање во градниот кош. Болеста вообичаено се појавува во епизоди, а во меѓупериод болниот може да ги нема симптомите на болеста, или поедини симптоми се присутни во повеќе или помалку изразен облик. Истите се докажуваат со мерења на белодробните функции и со

утврдување на реакција на лекови. Што се однесува на крвната слика, болните имаат зголемени концентрации на еозинофилни гранулоцити и на целокупната концентрација на ИгЕ. Еозинофилците во повеќе од 3 отсто удел се присутни и во искажаното. На болните им се прават и кожни тестови за различни алергени и се мери концентрација на специфичните ИгЕ.

Меѓу бројните алергени што можат да предизвикаат астма или пак истата да ја влошат припаѓат и алергените на габи (*Penicillium*, *Aspergillus*, *Alternaria*). Кај таквите болни вообичаено се забележуваат и антителиа против некои други аслергени, најчесто против грините или алергените на домашни животни (Košnik, 2005).

– АЛЕРГИСКА БРОНХОПУЛМОНАЛНА АСПЕРГИЛОЗА е присутна на 1 – 2 отсто од болните од астма. Кај нив е карактеристично тоа што во дишните патишта најчесто е присутна габата *Aspergillus fumigatis* или други видови габи какви што се *Aspergillus niger*, *Aspergillus flavus*, *Aspergillus nidulans*, *Curvularia*, *Penicillium*, *Geotrichum*. Габите се населуваат во дишните патишта, таму се размножуваат и ги лачат алергените што предизвикуват создавање на антителиа ИгГ и ИгФ. За болеста карактеристична е вонредно високата концентрација на ИгЕ во крвта, што во голема мера е последица на активацијата на имунолошките клетки на лимфоцитите Т. Оштетувањето на бронхиите е последица на алергиската воспалителна реакција и на дејствување на протеолитичките ензими на мувла, кои таму се размножуваат. Последица на тоа е оштетување на бронхијалните гранки – бронхектазии, поретко се развива белодробна фиброза. Болеста се манифестира слично како астмата и истата ја потврдуваме со мерење на белодробната функција и со лабораториски тестови (Košnik, 2005).

– ХИПЕРСЕНЗИТИВЕН ПНЕВМОНИТ ИЛИ ЕКСТРИНЗИЧЕН АЛЕРГИСКИ АЛВЕОЛИТ е грануломатозна болест на белите дробови предизвикана од изложеност и сензибилизација на вдишаниот антиген. Болеста може да има акутен или хроничен тек (Fung, 2003). Станува збор за заболување на белодробниот интерстицијум. Хиперсензибилно воспаление ги оштетува сидовите на алвеолите и перибронхијалното ткиво на белите дробови. При акутен облик се создаваат антителиа (хуморална имунолошка реакција), се таложат имунолошките комплекси а при постојана долготрајна изложеност на алергенот се создава клеточна имунолошка реакција со создавање на грануломи, кои можат да прераснат во белодробна фиброза. Меѓу познатите алергени кои можат да предизвикат акутен облик на екстринзичен алергиски алвеолит припаѓат и антигените на некои габи што често се присутни во сеното, силажата, убиквитарни се и во поголеми концентрации можат да бидат присутни во внатрешни, влажни, лошо одржувани простории. Меѓу нив припаѓат и видовите од родот *Aspergillus*. Акутен облик на болеста почнува 4–6 часа од изложеноста на алергенот. Главните симптоми се тешко дишење и кашлање, придружени со треска, болки во зглобовите и мускулите, покачена телесна температура. Кај хроничниот облик, симптомите се пред сè кашлање, кое може да стане продуктивно, замор, намален апетит и губење на тежина. Болеста се потврдува со дијагностичките методи (снимање), со тестирање на белодробната функција, со резултати од имунолошките и патохистолошки испитувања (Košnik, 2005).

3. ГАБИ ВО ПРОСТОРИИ НА АРХИВИ И БИБЛИОТЕКИ

Во литературата најдовме многу малку податоци за присуство на габи во простории на библиотеки и архиви. Hempel и соработниците ја прегледаа литературата во која се третираше присуството на микроорганизми и можност на нивно влијание на здравјето на луѓето во архивите и библиотеките. Присуството на габи беше потврдено во 87,5 отсто од сите опфатени истражувања, како во мострите на воздухот така и во мострите земени од различни површини и од книги (Hempel, 2014).

Микроорганизмите во простории се пренесуваат со честички прав и ги наоѓаме на разни површини како дел од правот. Правот може да претставува соодветна микросредина за размножување на микроорганизми (Florian, 1997; Maggi, 2000). На постоење на честички прав во просториите влијае одржување на просториите и на зградата како целина, активностите кои се одвиваат во нив, годишното време и начинот на чување на документите (Maggi, 2000). Сличноста на спектарот на микроорганизми во воздухот и на различни површини укажува на кружење на микроорганизмите во просториите и вон нив, во надворешна средина. Во просек, присуството на микроорганизми во воздухот пред почнување на работата во просториите е помала одошто во работното време (Karbowska-Berent, 2011).

При истражувања со помош на земање мостри на воздух, прав, површини на книги и документи докажано беше присуството на габи со доминација на мувли од родови *Penicillium* spp, *Aspergillus* spp, *Fusarium* spp, *Cladosporium* spp, *Alternaria* spp и на некои други спорогени и неспорогени габи што живеат на површините на предметите, на документите, на книгите и во воздухот и со тоа влијаат на здравјето на луѓето во работната средина (Maggi, 2000; Zielinska-Jankiewicz, 2008, Apetrei, 2009). Габите од родот *Cladosporium*, *Alternaria*, *Penicillium* и *Aspergillus* исто така се најчесто присутни габи во станови и нормално присутни во надворешната средина. На нивното растење влијае пред сè присуството на вода и влага, лошата изолација на зградите, кондензацијата и несоодветното проветрување (Méheust, 2014). Затоа е многу важно во просториите да се следат микроклиматските услови какви што се температурата, релативната влажност и проветреноста (Pasquarella, 2012).

4. ШТЕТНО ВЛИЈАНИЕ НА МУВЛИТЕ И НА НИВНИТЕ ПРОДУКТИ ВРЗ ЗДРАВЈЕТО И СОСТОЈБАТА НА ЛУЃЕТО ВО АРХИВИТЕ И ВО БИБЛИОТЕКИТЕ

Спорите од мувла изолирани од воздухот и од површините на книгите и на архивскиот материјал најчесто се поврзани со алергиските знаци и симптоми какви што се: ринитис, конјунктивитис и синуситис. Кај луѓето склони кон пречувствителност може да се развие астма, или веќе присутната астма при контакт со алергените се влошува. Кај некои од нив може при постојана поголема загаденост на воздухот со спори од мувла да се развие алергиска бронхопулмонална аспергилоза. Во алергените припаѓаат бројни видови габи меѓу кои најчесто се

спомнуват видови од родот *Aspergillus* и *Alternaria* (Košnik, 2005). Значењето на микротоксините во просториите на библиотеките и на архивите сè уште е многу малку истражено. Синдромот на болна зграда е опишан кај работниците во такви простории, но сам по себе тој е комплексен и тешко објаснив како поради некарактеристичните симптоми и знаци така и поради бројните фактори кои можат да бидат вклучени во неговото настанување (Horner, 2003).

5. Земање мостри од простории и микробиолошка дијагностика

Рутинско земање мостри во работна средина не се спроведува. Пред да се решиме за земање мостри за простории треба прецизно да ги дефинираме намената и целта на земањето мостри. Со тоа ќе избегнеме несоодветно толкување на резултатите, кое поради бројните ограничувања со нестандардизираните методи на земање мостри сè уште е отежнато (Kung'u J, 2004).

Во една од најобемните американски студии која со единствен стандардизиран протокол опфати повеќе илјади мостри во различни простории и надвор на одредени региони, се потврди значителната поврзаност на видовите габи во надворешната средина и на нивното присуство внатре, каде што концентрацијата на видови габи во просек беше 6 до 7 пати пониска. Односот на концентрациите на различни видови габи надвор и внатре се менувал и со годишните времиња, што дополнително докажува дека при констатирање на присуство на габи во работна средина вонредно значајна е претпазливоста при толкување на резултатите од земените мостри и при нивното евентуално влијание врз здравјето на луѓето (Shelton, 2002).

Квантитативното вреднување на резултатите од мострите на воздух и од површините во библиотеки и архиви е тешко затоа што не постојат нормативи и референтни вредности за затворен простор. Студиите од таа област применуваат различни насоки, кои меѓу себе многу се разликуваат (Rao, 1996). Во начело, концентрацијата на микроорганизми во затворени простории треба да биде пониска од таа во надворешната средина и со сличен состав и дека патогените и токсигените видови во просторија се неприфатливи. Ако во внатрешната средина преовладува одреден вид (>50 CFU/ m^3) треба да се истражи каде во просторијата се наоѓа негов извор (Švent-Kučina, 2013). За „чисти простории“ во болници истражувачите предлагат вкупен број на спори понизок од 15 CFU/ m^3 и помалку од 0.1 CFU/ m^3 за *Aspergillus fumigatus* и други опортунистички потенцијално патогени видови (Sehulster, 2004).

Некои студии објавени во последно време се повикуват на санитарните стандарди за неиндустриски објекти усвоени од Европската комисија во 1993 година (Kalvasinska, 2012). Во стандардот се опишани повеќе категории на простории загадени со бактерии и габи (Табела 1).

Табела 1: Санитарни стандарди за неиндустриски простории, според ЦЕЦ
(*Commission of the European Communities, 1993*)

Вид на организми	Гранични вредности (ЦФУ/м ³)	Степен на загаденост
Бактерии	< 50	Многу низок
	50-100	Низок
	100-500	Среден
	500-2000	Висок
	> 2000	Многу висок
Габи	<25	Многу низок
	25-100	Низок
	100-500	Среден
	500-1000	Висок
	> 2000	Многу висок

Категориите на спепени на загаденост беа утврдени врз основа на податоците за концентрации на габи во мострите на воздух од затворени простории добиени од четири студии спроведени во Европа и Канада. Тие не се занимаваа со влијанието на концентрациите и на спектарот на микроорганизми врз здравјето и состојбата на луѓето. Препорачуваат и споредување на резултатите добиени со земање моистри од надвор (ЦЕЦ, 1994).

Присуството на габи во просторија можеме грубо да го дефинираме и со обичен увид во просторијата. Во споредба со макроскопскиот и микроскопскиот метод почувствителен е методот на култивација на земените моистри на просторијата во којашто очекуваме растење на габи (Shamsian, 2006; Dalal, 2011). Мострите од просторија можеме да ги стекнеме на разни начини. Земените моистри ги ставаме во специфични супстрати (супстрат според Sabour (SABA) и дихлоран супстрат со 18 отсто глицерол агар (ДГ18), ги инкубираме под оптимални услови за растење на габи и при присуство на габи вршме идентификација.

5.1 Земање моистри на воздух

Земање моистри на воздух засега е најчесто употребуван метод за откривање на присуството на габи во просторија, пред сè во болници каде што спречувањето габични инфекции е од вонредно значење (Muiioz P, 2001; Schulster, 2004).

Активно земање моистри на воздух се врши со филтрирање односно всмукување. Притоа користиме импакторски апарат за земање на моистри, кој за

кратко време во избраниот супстрат може да профилира голем волумен на воздух (л/мин.) дефиниран во зависност од очекуваната загаденост на просторијата (во крајно загадена просторија употребеното количество на воздухот е помало). Во „чисти простории“ се препорачува испитување на најмалку 1.000 литри воздух на едно место (Švent-Kučina, 2013). Апаратот треба да се стави 1 до 1,5 м над подот, на оддалеченост 1 м од предмети, на висина на која вдишуваат луѓето и пред да завршат вообичаените активности (Pasquarella, 2012).

Пасивното испитување на воздух се врши со т.н. седиментациски метод, кога во просторија за 1 час ќе го ставиме отворениот супстрат 1 м над подот и 1 м од другите предмети односно сидови. Методот се темели врз седиментација на честичките од воздух врз основа на гравитација. Овозможува оценка на индексот на микробната контаминација на воздухот (англ. Index of Microbial Contamination, ИМА), наведена со бројот на израснати колонии во супстратот за одредено време односно на квадратен дециметар за 1 час (ЦФУ/супстрат/време; ЦФУ/дм²/ч), (Pasquarella C, 2000).

Методот на седиментација е еден од наједноставните, но тој е само ориентационски. И покрај тоа, Pasquarella и соработниците при истражувањето што ги опфати воздухот и површините во библиотека го нагласуваат значењето на примената и на активното и на пасивното испитување на воздухот затоа што двата метода дават различни резултати, кои можат да ни дадат заедничка, посигурна интерпретација на присуството на микроорганизми во просторијата (Pasquarella, 2012).

5.2 Земање мостри од површини

За микробиолошко испитување на површините се користат брисеви и специјални плочки за одредување и броење организми (англ. Replicate organism detection and counting, RODAC) со соодветни супстрати. При земање мостра со брис соодветно го адаптираме бројот на земени мостри на големината на испитуваната површина. Во начело, со еден брис се зема мостра од 20 см² површина. Земените брисови треба да се стават во соодветни течни супстрати кои содржат инактиватор на средството за дезинфекција, кој пак го спречува дејството на средствата за дезинфекција и овозможува соодветно квантитативно толкување на резултатите. Притоа е многу важно сите мостри по земање што побргу (во рок од 2 часа) да ги пренесеме во микробиолошката лабораторија каде што дефинитивно ќе ги ставиме во соодветни супстрати, САБА и ДГ18 (Švent-Kučina, 2013).

Плочките за отисоци (RODAC), кои веќе ги содржат соодветните супстрати, ги притискаме на површината од која сакаме да земеме мостра. Површината на плочката изнесува 21 см². Плочките соодветно се означуваат и се заштитуваат и треба што побргу да се инкубираат во соодветни услови (Švent-Kučina, 2013).

5.3 Обработка на мострите и идентификација на габите

Сите посеани супстрати со кои го утврдуваме присуството на габи ги инкубираме од 5 најмногу до 7 дена во термостатот со аеробна атмосфера на 37 степени Ц (САБА) и на 25 степени Ц (ДГ18). При присуството на спори на габи

во воздухот и на површините ги изолираме габите чии спори при земање мостри биле присутни во просторијата. Присуството на растење во супстратите го набљудуваме катадневно, растежот го вреднуваме со бројот на израснати колонии и вршме идентификација до видови на микроорганизми со примена на соодветни лабораториски техники.

Резултатот од земените мостри на воздух се изразува со бројот на израснати колонии по кубен метар на филтриран воздух (ЦФУ/м³), а резултатот од земените мостри од површините со бројот на израснати колонии по квадратен дециметар површина (ЦФУ/дм²) (Švent–Kučina, 2013).

Во литературата како една од техниките за земање мостри од простории се спомнува и земање мостри од прав (пред сè подна прав, прав од килими и од водови за проветрување во домови и во затворени простории на работни места). Предноста на таквиот метод на земање мостри наводно е во натамошна анализа на мостри зашто притоа е можна примена на техники од широк спектар, кои овозможуваат и забележување на составот на клеточните сидови на габите и на нивните метаболити (испарливи органски соединенија и основни гасови).

Чекор во тој правец од традиционалното одгледување и од микроскопските техники е направен со развојот и со примената на молекуларните техники, кои се темелат врз верижна реакција со полимераза (ПЦР), секвенцирање на геномот, имуноензимски техники, техники на хроматографија и масна спектрометрија и специфични хемиски тестови (Méheust, 2014).

6. Мерки за совладување мувли во библиотеки и архиви

Дали просториите на библиотеки и архиви претставуваат поголем ризик за здравјето на работниците во таквите простории зависи пред сè од одржувањето на соодветни климатски услови. Со оглед на тоа што во просториите постојат бројни супстрати што претставуваат поволна основа за растење и размножување габи, одржување на соодветната средина со температурата помеѓу 18 и 22 С° и влага под 50 отсто претставува најзначајна и неопходна мерка со која се постигнуваат услови неповолни за размножување габи и со тоа намалување и спречување на нивното растење (Dalal, 2011; Shamsian, 2006; Florian, 1994; Cole and Cook, 1998).

Со тоа се намалува присуство на габи во просториите и со тоа и ризикот за појава на болестите и на синдромите поврзани со поголемата изложеност на габи во просториите. Треба да се обезбедат простории каде што можат да се пренесат најконтаминираните предмети, особено тие што треба да се реставрираат за да не ја загрозуваат останатата архивска граѓа и, се разбира, здравјето и состојбата на луѓето со поголем ризик за развој на алергиски реакции или пак кои имаат основни болести кои можат при работа со силно загаден материјал можат да се влошат. Килими и тапети често се извор на мувли и не треба да се присутни во библиотеките и во архивите. Сидовите се одржуваат со примена на фунгицидни

средства и на антимикуробни продукти. Редовно треба да се одржуваат уредите за проветрување и клима-уредите и водовите и да се менуваат соодветните филтри. Се препорачува редовно чистење со вакуумски правосмукалки и примена на ХЕПА-филтрите (Pinzari F, 2004). Секоја институција треба да има план за преземање мерки при излевање на вода (Khan, 2012).

РЕФЕРЕНЦИ

Apetrei, I.C., Drăgănescu, G.E., Popescu, I.T., Carp-Cărare, C., Guguianu, E., Mihăescu, T., Ștefanache, A., Crețu, C., Patraș, X. (2009). Possible cause of allergy for the librarians: books manipulation and ventilation as sources of fungus spores spreading. *Aerobiologia* 25, 159–166.

Asan A., Okten, S.S., Sen, B. (2010). Airborne and soilborne microfungi in the vicinity Hamitabat Thermic Power Plant in Kirklareli City (Turkey), their seasonal distributions and relations with climatological factors. *Environmental Monitoring and Assessment* 164, (1–4), 221–231.

Bernstein, J.A., Alexis, N., Bacchus H, Bernstein, I.L., Fritz, P., Horner, E., Li, N., Mason, S., Nel, A., Oullette, J., Reijula, K., Reponen, T., Seltzer, J., Smith, A., Tarlo, S.M. (2008). The health effects of non-industrial indoor air pollution. *J Allergy Clin Immunol* 121,(3), 585–591.

Bonetta, S., Mosso, S., Sampo, S., Carraro, E. (2010). Assessment of microbiological indoor air quality in an Italian officebuilding equipped with an HVAC system. *Environmental Monitoring and Assessment* 161,(1–4), 473–483.

Bornehag, C.G., Sundell, J., Sigsgaard, T. (2005). Dampness in buildings and health (DBH): Report from an ongoing epidemiological investigation on the association between indoor environmental factors and health effects among children in Sweden. *Indoor Air* 14,(s7), 59–66.

Chao, H.J., Schwartz, J., Milton, D.K., Burge, H.A. (2003). The work environment and workers health in four large office buildings. *Environmental Health Perspectives* 111,(9), 1242–1248.

Cole, E.C., Cook, C.E. (1998). Characterization of infectious aerosols in health care facilities: an aid to effective engineering controls and preventive strategies. *Am J Infect Control* 26,(4), 453–464.

Commission of the European Communities: Luxembourg, (1994). *Biological Particles in Indoor Environments, Report no. 12*.

Dalal, L., Bhowal, M., Kalbende, S. (2011). Incidence of deteriorating fungi in the air inside the college libraries of Wardha city. *Archives of Applied Science Research* 3, (5), 479–485.

Di Giulio, M.D., Grande, R., Campli, E.D., Bartolomeo, S.D., Cellini, L. (2010). Indoor air quality in university environments. *Environmental Monitoring and Assessment* 170, 509–517.

Florian, M.L. (1997). Heritage Eaters. Insects and Fungi in Heritage Collections. *James and James, London*, 1997, 1–12.

Florian, M.L.E. (1994). Conidial fungi (mould, mildew) biology: A basis for logical prevention, eradication and treatment for museum and archival collections. *Leather Conservation News* 10, (1), 1–29.

Fung, F., Hughson, W.G. (2003). Health effects of indoor fungal bioaerosol exposure. *Applied Occupational and Environmental Hygiene* 18,(7), 535–544.

Haios, C.H., Helmis, C.G. (2010). Temporal evolution of the main processes that control indoor pollution in an office microenvironment: a case study. *Environmental Monitoring and Assessment* 167, 199–217.

Hempel, M., Rakhra, V., Rothwell, A., Song, D. (2014). Bacterial and fungal contamination in the library setting: a growing concern? *Environ Health Rev* 57,(1), 9–15.

Horner, W.E. (2003). Assessment of the indoor environment: evaluation of mold growth indoors. *Immunology and Allergy Clinics of North America* 23, 519–531.

Kalwasińska, A., Burkowska, A., Wilk, I. (2012). Microbial air contamination in indoor environment of a university library. *Ann Agric Environ Med* 19,(1), 25–29.

Karbowska–Berent, J., Go´rny, R.L., Strzelczyk, A.B., Wlazło, A. (2011). Airborne and dust borne microorganisms in selected Polish libraries and archives. *Building and Environment* 46,(10), 1872–1879.

Kawel, N., Schorer, G., Desbiolles, L., Seifert, B., Marincek, B., Boehm, T. (2011). Discrimination between invasive pulmonary aspergillosis and pulmonary lymphoma using CT. *European Journal of Radiology* 77,(3), 417–425.

Khan, A.A.H., Karuppayil, S.M., Chary, M., Kunwar, I.K., Waghray, S. (2009). Isolation, identification and testing of allergenicity of fungi from air-conditioned indoor environments. *Aerobiologia* 25, 119–123.

Khan, A.A.H., Mohan Karuppayil, S. (2012). Fungal pollution of indoor environments and its management. *Saudi J Biol Sci* 19,(4), 405–426.

Kilburn, K.H. (2004). Role of molds and mycotoxins in being sick in buildings: neurobehavioral and pulmonary impairment. *Adv Appl Microbiol* 55, 339–359.

Košnik, M. (2005). Bolezni dihal. In A. Kocijančič, F. Mravlje, D. Štajer, (Eds.), *Interna medicina* (pp.291–438). Littera Picta: Ljubljana.

Kung’u, J. (2004). Limitations and considerations in air sampling, sample analysis and result interpretation for airborne mould spores. *Inoculum – supplement to Mycologia* 55,(5), 1–4.

Kuo N.W., Chiang, H.S., Chiang, C.M. (2008). Development and application of an integrated indoor air quality audit to an international hotel building in Taiwan. *Environmental Monitoring and Assessment* 147, 139–147.

Maggi, O., Persiani, A.M., Gallo, F., Valenti, P., Pasquariello, G., Sclocchi, M.C., Scorrano, M. (2000). Airborne fungal spores in dust present in archives: Proposal for a detection method, new for archival materials. *Aerobiologia* 16,(3–4), 429–434.

Méheust, D., Cann, P., Reboux, G., Millon, L., Gangneux, J.P. (2014). Indoor fungal contamination: Health risks and measurement methods in hospitals, homes and workplaces. *Crit Rev Microbiol*, 40,(3), 248–260.

Muiioz, P., Budlo, A., Bouza, E. (2001). Environmental surveillance and other control measures in the prevention of nosocomial fungal infections. *Clin Microbiol Infect* 7,(2), 38–45.

Pasquarella, C., Pitzurra, O., Savino, A. (2000). The index of microbial air contamination. *J Hosp Infect* 46,(4), 241–256.

Pasquarella, C., Saccani, E., Sansebastiano, G.E., Ugolotti, M., Pasquariello, G., Albertini, R. (2012). Proposal for a biological environmental monitoring approach to be used in libraries and archives. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine* 19(2), 209–212.

Pinzari, F., Fanelli, C., Canhoto, O., Magan, N. (2004). Electronicnose for the early detection of moulds in libraries and archives. *Indoor and Built Environment* 13,(5), 387–395.

Rao CY, Burge HA, Chang JCS. (1996). Review of Quantitative Standards and Guidelines for Fungi in Indoor Air. *Air & Waste Manage Assoc.* 46, 899–908.

Samet, J.M., Spengler, J.D. (2003). Indoor environments and health: moving into the 21st century. *Am J Public Health* 93,(9), 1489–1493.

Sehulster, L.M., Chinn, R.Y.W., Arduino, M.J., Carpenter, J., Donlan, R., Ashford, D., Besser, R., Fields, B., McNeil, M.M., Whitney, C., Wong, S., Juranek, D., Cleveland, J. (2004). Guidelines for environmental infection control in health-care facilities. Recommendations from CDC and the Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee (HICPAC). Chicago IL; American Society for Healthcare Engineering/American Hospital Association.

Sen, B., Asan, A. (2009). Fungal flora in indoor and outdoor air of different residential houses in Tekirdag City (Turkey): seasonal distribution and relationship with climatic factors. *Environmental Monitoring and Assessment* 151, 209–219.

Shamsian, A., Fata, A., Mohajeri, M., Ghazvini, K. (2006). Fungal contaminations in historical manuscripts at Astan QudsMuseum Library, Mashhad, Iran. *International Journal of Agriculture and Biology* 8, 420–422.

Shelton, B.G., Kirkland, K.H., Flanders, W.D., Morris, G.K. (2002). Profiles of airborne fungi in buildings and outdoor environments in the United States. *Appl Environ Microbiol* 68,(4),1743–1753.

Soroka, P.M., Cyprowski, M., Szadkowska–Staćzyk, I. (2008). Occupational exposure to mycotoxins in various branches of industry. *Med Pr* 59,(4), 333–345.

Švent–Kučina, N., Kofol, R., Pirš, M., Mrvič, T., Germ, J., Triglav, T., Planinc Strunjaš, N., Lah, L.L., Videčnik Zorman, J., Pečavar, B., Seme, K., Matos, T. (2013). Vzorčenje bolnišničnega okolja in rok zdravstvenih delavcev. *Med razgl* 52(S6), 167–178.

Weinhold, B. (2007). A spreading concern: inhalational health effects of mold. *Environmental Health Perspectives* 115, 300–305.

Weir, E. (2000). Indoor moulds and human health. *Canadian Medical Association Journal* 162, 1469.

Zain, M.E. (2011). Impact of mycotoxins on humans and animals. *Journal of Saudi Chemical Society* 15,(2), 129–144.

Zielińska–Jankiewicz K, Kozajda A, Piotrowska M, Szadkowska–Stańczyk I. (2008). Microbiological contamination with moulds in work environment in libraries and archive storage facilities. *Ann Agric Environ Med* 15(1), 71–78.

Бојан Цвелфар¹

Развој на словенечкиот електронски архив

Abstract: The development of the Slovenian e-archive is one of the most important responsibilities of archivists and informaticians from the Slovenian public archives. Their goal is evaluating, finding, professionally editing, storing, and allowing the use of the national and cultural archival heritage of the Republic of Slovenia in an electronic form, but also allowing access to the best e-results for the purpose of keeping and using the eAG for all those who are interested. the Slovenian archive is aiming to become one of the leading institutions in the area of innovations of e-archiving in the republic of Slovenia, on the territory of the EU and Southeast Europe.

Key Words: e-archive, digitalization, archive material, archivists, meta-dat

1. Неколку почетни точки за разбирање на системот на е-архив

Во воведот на прилогот би сакал да обрнам внимание на неколку почетни точки за полесно разбирање на системот за електронско архивирање. Притоа неопходно е да се направи стриктна разлика помеѓу електронското складирање и електронското архивирање.

Електронското складирање се врши кај имателите на архивскиот материјал или кај нивните правни наследници и може да биде краткорочно или долгорочно. За архивскиот материјал секако е важно електронското складирање, што всушност значи складирање материјали во дигитална форма за еден подолг временски период, а се однесува на материјал, чиј периодот на чување е подолг од пет години. Словенечката законска регулатива пропишува дека таквиот дигитален материјал мора да биде претворен во форма погодна за долгорочно чување², а сигурната имплементација мора да ги задржи ефикасноста и автентичноста на содржината на изворниот материјал.³

¹ Д-р, директор на Архивот на Република Словенија.

² Закон за заштита на документираниот и архивскиот материјал и архив (ЗЗДАМА) – Сл. весник на РС, бр. 30/2006 и 51/2014, член 11.

³ ЗЗДАМА, член 12.

Електронското архивирање се врши во електронски архив и се состои од следните постапки:

- преземање на архивскиот е-материјал (АeG) во надлежните архиви,
- стручна обработка,
- долгорочно складирање во согласност со применливиот закон,
- ефикасно управување и
- употребата на електронскиот архивски материјал.

Од јавните архиви во Словенија преземаме архивски материјал најдоцна 30 години по неговото создавање, притоа правното лице мора да даде архивски материјал во оригинална форма, тоа мора да биде прописно и испитано.⁴ Тоа во праксата значи дека електронскиот архивски материјал, којшто првично бил создаден во електронска форма, како таков исто така мора да биде предаден кај надлежниот архив. По преземањето, архивот мора да обезбеди достапност, употребливост, целосност и автентичност на преземениот електронски архивски материјал. Меѓу најважните е автентичноста односно зачувувањето на оригиналните својства на документот за што поголем временски период, земајќи ги предвид контекстот, структура и содржина, што поедноставено значи дека документот е она што треба да биде.⁵ Во рамките на контекстот (метаподатоци) како такви спаѓаат на пр.:

- името на имателот и организацијата,
- деловниот процес што го создал документот,
- датумот, адресата на документот,
- верзијата на документот,
- релациите со другите документи,
- оригиналниот и сегашниот формат,
- историјата на ревизорска евиденција на извршени операции на документот (на пр. промена).

Животниот циклус на документираниот материјал може да се надгледува преку следните постапки: појавата на документираниот материјал и зачувување на документираниот материјал кај имателот – евалуација на документираниот материјал. Во оваа точка, во зависност од резултатите од евалуацијата, документираниот материјал се дели во три насоки:

1. документираниот материјал, чиј рок на чување му изминал, имателот го одвојува и го уништува;
2. документираниот материјал, што се оценува како траен, останува складиран кај имателот;
3. документираниот материјал, што се оценува како архивски (има трајно значење за историјата, другите науки и култури или трајно значење за правен интерес на правните и физичките лица) го продолжува својот пат во архивот – доколку е во дигитална форма, тогаш и во електронскиот архив.

⁴ ЗЗДАМА, член 40.

⁵ ICA, Насоки за управување електронски документи од архивска перспектива, 1997.

2. Првите практични искуства при преземањето на електронскиот архивски материјал во Архивот на Република Словенија

Првото преземање на материјал од електронскиот архив во електронска форма, Архивот на РС го изврши во 2007 година. Стануваше збор за деликатен архивски материјал СОВИ. Преземањето беше направено врз основа на посебни владини прописи, што ги обезбеди посебна работна група.¹ Предмет на предавање беше САЕ (Централно активна евиденција), база на податоци Informix на SCO Unix оперативен систем. Ние, се разбира, бевме „голи и боси« без искуство, без изготвени постапки и програмски алатки, секако без соодветна информативна околина. Задачите ги решававме така што најпрвин моравме да создадеме посебен формулар и да приложиме упатството за неговото пополнување. Кога имателот ни го врати пополнетиот формулар, ние ги добивме потребните информации, така што од постапката можевме сосема да се откажеме. При преземањето, се разбира, составивме записник за преземањето, а податоците ги преземавме во DVD-формат, во прописна форма за долгорочно чување, беа потпишани со квалификуван дигитален сертификат SIGOV-CA, а исто така, беа пресметани и безбедносни содржини (SHA 256). Имателот на своја желба предаде и инфраструктура (компјутер).

Што научивме од ова прво преземање? Пред сè, дека ние во иднина ќе преземаме само податоци без апликации и без останатата ИТ околина како и дека тешко се обезбедува веродостојност и натамошно користење на материјалот во архивите (15 дена по преземањето). Се разбира, не беше тешко да се утврди дека за преземање на електронски архивски материјал ни треба утврдена методологија за преземање, специфични софтверски алатки и соодветна инфраструктура.

3. Развој на словенечкиот електронски архив

При самиот развој на словенечкиот електронски архив тргнавме од две почетни точки:

– Студии за изводливоста на долгорочно складирање на електронскиот архивски материјал, коишто ни понудија голем број можни решенија односно бизнис модели,

– Стратегија и развоен план за имплементација на словенечкиот јавен е-архив, коишто беа потврдени од страна на владата на РС.

Професионални основи, под претпоставка дека електронскиот архив е заеднички проект на сите словенечките јавни архиви, беа:

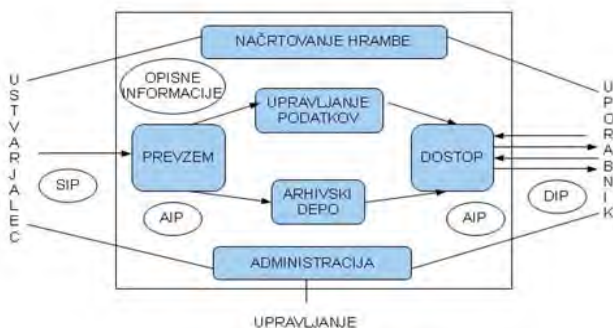
- долгорочни изведби на e-ARH.si директно управувани и контролирани од страна на словенечките архиви,

- законски барања,

- соработка со други државни институции на јавната администрација во областа на е-бизнисот,

- соработка со креаторите на архивскиот материјал,

- влијание на регионалниот развој,
- стандарди и добри практики,
- достапноста на AeG,
- дигитализација на веќе стекнатиот архивски материјал во физичка форма и
- комбинирано архивско складирање на материјалот (целост, начело на оригиналот и првичните договори)

ИМАТЕЛ
 НАЦРТ ПЛАН ЗА ЧУВАЊЕ
 ОПИСНИ ИНФОРМАЦИИ
 ПРЕЗЕМАЊЕ
 УПРАВУВАЊЕ ПОДАТОЦИ
 АРХИВСКО ДЕПО
 ПРИСТАП
 АДМИНИСТРАЦИЈА
 УПРАВУВАЊЕ
 КОРИСНИК

Кај стандардите, се разбира, најмногу се потпревме на ISO 14721, подобро познат како референтен модел OAIS, кој се базира на системот SIP – AIP – DIP, односно преземање – складирање – употреба. Околу проблемот со преземање на електронскиот архивиран материјал многу ни беше од помош познавањето на ISO 20.625: 2006 стандардот, кои попрецизно го дефинира самиот процес на преземањето.

4. Први значајни достигнувања на проектот e-ARH.si

Во првата фаза на развојот на словенечкиот електронски архив (2010-2013), бевме речиси сосема без финансиски средства, затоа времето корисно го употребивме за активности што не бараат големи финансиски инвестиции, а нивното спроведување значеше добра подготовка за понатаму. Затоа во тоа време ги проучувавме и анализиравме странските добри практики (вклучително и посети

на архиви во странство), ја анализиравме ситуацијата дома (пилотски анализи на имателите), ги разгледувавме архивските стандарди, подготвавме функционални спецификации, обучувавме архивисти и го испитувавме можностите за финансирање во рамките на ЕУ-проекти.

Во 2013 година, успеавме да добиеме европски средства од страна на ОП РР (Европски фонд за регионален развој) во износ од 700.000 ЕУР, а следната година заедно со неколку европски партнери го обликувавме проектот e-ARK, финансиран токму од европските средства ЦИП (Competitiveness and innovation framework programme).

Во рамките на потпроектот e-ARH.si: ОП РР, си поставивме, пред сè, две основни цели: да се покријат основни функционалности во рамките на моделот OAIS (ISO 14 721) за избрани видови AeG и изградба на инфраструктура. И каква беше реализацијата?

Во рамките на овој потпроект, успеавме да развиеме софтверски алатки, вклучувајќи ги и упатства за:

- имателот (преземање на AeG: подготовка на СИП, трансфер на материјалот во e-архив),
- архивистите (складирање: подготовка на АИП, e-депо),
- корисниците (пристап/употреба: подготовка DIP).

Досега успеавме да развиеме софтверски алатки само за одредени типови материјал и тоа: компјутерски датотеки, бази на податоци и системи за управување документи.

Успеавме да воспоставиме соодветна ИТ средина во три меѓусебно оддалечени локации. Подготвивме национален стандард за дигитализација на архивскиот материјал (контролна листа), со кој се определува ракување на архивскиот материјал во текот на процесот на дигитализацијата, форматите на записите на метаподатоците, параметрите за дигитализација (различни видови материјали), начин на пренос на дигитализираниот материјал, заштита на податоците како и привремено чување на предадениот материјал.

Воспоставивме заеднички веб-портал на јавните архивски служби, каде што заинтересираните корисници можат да најдат основни информации за проектот и да имаат пристап до софтверските алатки и упатства за нивна употреба. Исто така, подготвивме програми за обука на корисниците и се разбира, сите нови услуги беа соодветно промовирани.

5. Натамошен развој на e-ARH.si помеѓу 2016 и 2020 година

Во Стратегијата и спроведувањето на планот за натамошен развој на e-ARH.si за период од 2016 до 2020 година, којашто на 10.3.2016 ја прифати и Владата на Република Словенија, јасно запишавме дека нашата мисија е „вреднување, придобивање, стручна обработка, складирање и овозможување користење на националната архивско културно наследство на Република Словенија во електронска форма“. Нашата визија е „на сите заинтересирани корисници сакаме да им овозможиме пристап до најдобрите

е-резултати со цел чување и користење на eAG. Со ова сакаме да станеме една од водечките институции во областа на иновациите во е-архивирање во Република Словенија, на територијата на ЕУ и Југоисточна Европа“.

Меѓу стратешките приоритети на e-ARH.si помеѓу 2016 и 2020 година ги подредивме:

- Грижа за архивскиот е-материјал на имателот и неговото преземање во e-ARH.si;
- Грижа за долгорочно зачувување eAG во e-ARH.si;
- Грижа за натамошна употреба и зголемување на достапноста до архивскиот материјал;
- Активна соработка со други слични институции во земјата и странство;
- Поддршка на професионалниот развој на вработените кај имателот на архивскиот материјал и архивите;
- Обезбедување квалитет на e-ARH.si во согласност со моделот CAF и промоција.

Смело поставената стратегија почнавме да ја реализираме на 2.8.2016 година, кога добивме одобрение од надлежните државни органи за отпочнување на искористување на финансиските средства во висина од 4 милиони евра, со цел натамошен развој на словенечкиот електронски архив.

Работата ја организираме во форма на осум компетентни центри, кои учествуваа над 70 вработени стручни лица од различни профили, вработени во словенечките јавни архивски служби. Координацијата на проектот ја врши главниот компетентен центар, а контролата над спроведувањето на проектот ја врши советот на проектот, предводен од директорот на Архивот на Република Словенија и шефот на проектот - на наше задоволство таа функција ја презеде министерот за култура.

Работата на компетентните центри е многу поврзана, затоа одредени производи од едниот компетентен центар ќе бидат влез, односно подлога за функционирање на другиот компетентен центар. Во суштина, работата на компетентните центри ја разделивме на следен начин:

- КС 1: Управување на електронски архивски материјал кај имателите и издавање;
- КС 2: Обезбедување на долгорочно зачувување на електронскиот архивски материјал во e-ARH.si;
- КС 3: Стандардизација на архивската професионална работа;
- КС 4: Управување со пристап до електронскиот архивски материјал;
- КС 5: Центар за дигитализација;
- КС 6: Дигитален филмски архив и
- КС 7: Меѓународна соработка, промовирање и обука.

Инаку, свесни сме дека развојот на словенечкиот е-архив е одговорна и тешка задача, во која заедно архивистите и информатичарите од сите словенечки јавни архиви ги здруживме своите знаења и искуства.

Данијела Трајкова Крстиќ¹Управување архивски записи²

Abstract: The main goal of the work is to present the modern methods and technologies which are used in archiving of university archival fonds in highly developed countries such as Japan. The development of IT aids progress in social sciences, as an example we will refer to the projects KURRA (*ResearchResourceArchive, KyotoUniversity*) and KUDAS (*Kyoto University Digital Archive System*), carried out by the University of Kyoto and the University Archive of Kyoto, which show what role technology plays in archival science and museum studies.

Key words: Japan, University Archive of Kyoto, KURRA, KUDAS

Интересот за развој на архивски програми за заштита на официјалните универзитетски записи на глобално ниво почнува по Втората светска војна. Во 1950 година, Двајт Х. Вилсон (*Dwight H. Wilson*) објавил анкета спроведена во 1949 година од страна на Друштвото на американскиот архивистички комитет за колеџ и универзитетски архиви (ССА ССУА) со цел да се утврди степенот на архивската свест во институциите за високо образование во Обединетото Кралство и во Канада. Од вкупно 84 институции, 56 одговориле дека имаат архиви, но од нив 15 потенцирале дека не поседуваат унифицирана архивска програма. Постоела дилема за начинот на селекција, односно разликата помеѓу официјалната евиденција и збирките на историските материјали кои се однесувале на институцијата и на

¹ Дипломиран историчар архивист, кустос во НУ Музеј на македонската борба – Скопје.

² Трудот претставува аналитичен и информативен извештај за примената на модерните методи во архивистичката наука, кои се применуваат во високо развиените земји како Јапонија. Би потенцирала дека извештајот е парцијален и се однесува на архивистичко управување записи на Универзитетски музеј во Кјото и Универзитетски архив во Кјото бидејќи при истражувањето применив интердисциплинарен пристап и анализа на методите на менаџирање на колекциите во повеќе сродни институции како универзитети, архиви, музеи и библиотеки. Истражувањето „Истражување на јапонска методологија за музејско архивирање и управување на музејските колекции – со акцент на артефакти од модерниот период – Јапонија е дел од „Програма за научна размена 2014–2015“ стипендирана од Јапонската фондација, реализирана на Универзитет во Кјото, јуни-јули 2014 година. Ментор на ова истражување беше проф. Маки Норио од Одделение за превенција од елементарни непогоди од Универзитетот во Кјото, а истражувањето беше реализирано во блиска соработка со соработник – координатор на истражувачки проекти проф. Танака Масару од Одделението за превенција од елементарни непогоди – Универзитет во Кјото.

регионот. Во историскиот развој на универзитетските архиви поголеми промени се видливи во осумдесеттите години на 20. век.³

Според дефиницијата „Универзитетските архиви имаат научна заложба за зачувување на знаењето... тие ја претставуваат институционалната меморија на колеџот или универзитетот и играат интегрална улога во управувањето на информативните ресурси на институцијата во сите медиуми и формати. Основни функции на овие институции се идентификување, стекнување, одржување и зачувување на записите од трајна вредност, кои даваат хронолошки приказ на институцијата со што обезбедуваат негово продолжено постоење“. Универзитетските архиви го документираат еволутивниот развој на институцијата, тие претставуваат сведоштво за начинот на кој се носат одлуките како и самите одлуки“.⁴

Јапонската асоцијација на колеџи и универзитетски архиви (*JACUA*) е основана во 1986 година по иницијатива и здружување на Советот на Лиансон универзитет за историја, од областа Канто (кој се наоѓа во источна Јапонија од 1988 година) и Здружението на историски работници од Западна Јапонија (постои од 1990 година), која во тоа време се состоела од 62 членки.⁵ Универзитетот во Кјото, Јапонија, е еден од највисоко рангираните универзитети на глобално ниво⁶. Оваа година се одбележуваат 120 години од неговото формирање (18 јуни 1897 година), 20 години од формирањето на Универзитетски музеј во Кјото (април, 1997) и 17 години од формирањето на Универзитетскиот архив во Кјото (ноември, 2000).⁷

Во историскиот развој на институцијата се создадени многубројни архивистички конвенционални материјали - примарни извори, кои систематски се различни меѓу себе. Принципите на нивно организирање поради обемноста, но и разноликоста бараат поголема софистицираност во создавањето на соодветни напредни решенија, кои ќе понудат нивна поголема достапност. Методите за архивирање и управување на архивските материјалите се подобруваат и со развојот на технологијата.⁸ Би сакала да ги потенцирам резултатите од спроведената анализа за примената на архивската теорија и нејзиното управување во Јапонија, која воедно претставува егзактен пример на земја со високо развиена методологија и истражувачка дејност во архивистичката наука.⁹

Бидејќи архивистиката е академска но и практична научна дејност¹⁰, методологијата на ова истражување се базираше на академска едукација, анализа

³ Поопширно види: Bessie Schina and Garron Wells, *University archives and record management in the United States and Canada* (Archival Issues, Vol. 27, No. 1, 2002), 36 – достапна на https://minds.wisconsin.edu/bitstream/handle/1793/46020/MA27_1_4.pdf - проверено на 13.7.2017 год.

⁴ <http://www.archivists.org/saagroups/cnu/cuguide2005.pdf> – проверено на 15.7.2017 год.

⁵ Seiichi Koikeca, *The Hiroshima University Archives*, (Japan 2012) – достапно на http://www.ica.org/files/pdf/Full_papers_upload/ica12Final00298.pdf – проверено на 20.6.2017 год.

⁶ <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/kyoto-university#ranking-data-set/617475>

⁷ Поопширно види: http://www.kyoto-u.ac.jp/en/about/profile/history/historical_sketch.html; http://www.kyoto-u.ac.jp/en/about/profile/history/chronological_table.htm l – проверено на 19.07.2017 год.

⁸ Eric Ketelaar, "Archives in the Digital Age: New Uses for an Old Science", *Archives & Social Studies: A Journal of Interdisciplinary Research*, vol. 1, no. 0 (March 2007), 167-191.

⁹ The Japan Society for Archival Science, <http://www.jsas.info/modules/english09/> – проверено на 18.6.2017 год.

¹⁰ Поопширно види: Livelton, Trevor, *Archival Theory, Records and the Public*, (Scarecrow Press Incorporated, Lanham, Maryland, USA, 1996) – проверено на 13.6.2017 год.

на документите и практична едукација. Би сакала да посочам еден успешен проект KURRA (*Research Resource Archive, Kyoto University*) кој своите иницијални почетоци ги бележи во април 2005 година.¹¹

Всушност KURRA¹² „е основан со цел да ги собира и да ги зачувува систематички различните материјали добиени во рамките на едукативните и истражувачки активности во текот на историскиот развој на универзитетот и крајно истите да ги направи достапни за понатамошни активности“. Главна карактеристика, која е неопходно да ја акцентираме, е различноста на материјали што се обработуваат во фондовите односно покрај книги и примероци (природно богатство), таа обработува и фотографии, филмови, снимки, теренски книги, евиденции на истражувачки состаноци, белешки и ракописи од примарни извори. Преку анализата на овие проекти проследив и корелација и употреба на меѓународните норми за опис на архивскиот материјал ISAD(G) Генерален меѓународен стандард за архивистичка дескрипција¹³, стандардот на MAC-ISAAR (CPF) Меѓународен стандард за архивски нормативни записи за правни физички лица и за семејства (*International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families*)¹⁴ и EAD (*Encoded Archival Description*) Кодирани архивски опис¹⁵. Последователно на изнесеното проектот опфаќа три главни категории: изработка на фондови, заштита и овозможува услуги - нивна употреба.

Истражените примарни материјали се регистрираат во KUDAS (*Kyoto University Digital Archive System*) со што се подготвени за идно користење. Според информациите добиени во текот на истражувањето во текот на 2005 година е почната конзервација поради физичката состојба во која се наоѓале примерните извори.¹⁶

KUDAS „претставува основен софтвер за управување архивски материјали, дигитализирани податоци и сродни филмови“. Софтверот овозможува реализирање различни архивски операции, како што се управување со метаподатоци, складирање дигитални податоци од материјалите и објавување на потребните податоци за корисниците. Корисникот преку овој систем може да пристапи и да пребарува во дигитализираните податоци на архивските материјали.

Цели на KUDAS:

Потсистем за управување архиви

Помага во регистрација на метаподатоци и дигитални содржини, складирање податоци и овозможува податоци за потсистем за архивирање.

¹¹ Поопширно види: <http://www.rra.museum.kyoto-u.ac.jp/en/about/history/> – проверено на 19.6.2017 год.

¹² Поопширно види: <http://www.rra.museum.kyoto-u.ac.jp/en/about/> – види прилог бр. 1 – проверено на 22.5.2017 год.

¹³ https://www.ica.org/sites/default/files/CBPS_2000_Guidelines_ISAD%28G%29_Second-edition_EN.pdf – проверено на 15.7.2017 год.

¹⁴ <https://www.ica.org/en/isaar-cpf-international-standard-archival-authority-record-corporate-bodies-persons-and-families-2nd> – проверено на 15.7.2017 год.

¹⁵ <https://www2.archivists.org/groups/technical-subcommittee-on-encoded-archival-description-ead/encoded-archival-description-ead> – проверено на 16.7.2017 год.

¹⁶ Интервју со г. Готох Хариоши – архивист за дигитални колекции при Универзитески музеј во Кјото и Универзитетски архив во Кјото 25.7.2014 год.

Потсистем за архивирање

Ги ослободува складираните дигитални податоци на интернет.

Оперативен потсистем

Помага во работењето на KUDAS.¹⁷

Врз основа на акционата програма, Универзитетскиот музеј во Кјото (координативен и одговорен оддел) во соработка со Академскиот центар за компјутери и медиумски студии работат на активностите на KURRA, поддржани од Институцијата за управување информации и комуникација.¹⁸

Од истражените матријали, кои претставуваат сведоштво за едукативните и истражувачките активности на Универзитетот, се креираат филмови што се претставуваат во Audio-Visual Station (Аудио-визуелен изложбен центар), со што добиваат и директна примена во пошироката јавност.¹⁹ Основна задача на овој центар е акумулирање и чување видеа, кои се објавуваат како истражувачки и едукативни ресурси кои ретроспективно даваат приказ на едукативните и истражувачки дејности на Универзитетот. Концептуалната содржина на центарот претставува компонента од два вида архивски филмови - истажувачки активности (researchactivities) креирани од вработените и дипломираните студенти како и филмови за придонес (научен), (**contributedfilms**) краткометражни до 10 минути и долгометражни, на јапонски и на англиски јазик, кои се сопственост на Универзитетот.

Аудио-визуелниот центар претставува форма преку која се реализира една од основните цели на архивот, односно преку првична идентификација, заштита на примарните извори, се унапредуваат условите за истражување, се подобрува пристапноста до академската и до поширока јавност и се реализира едукативната дејност, која е интегрален дел на програмската дејност.

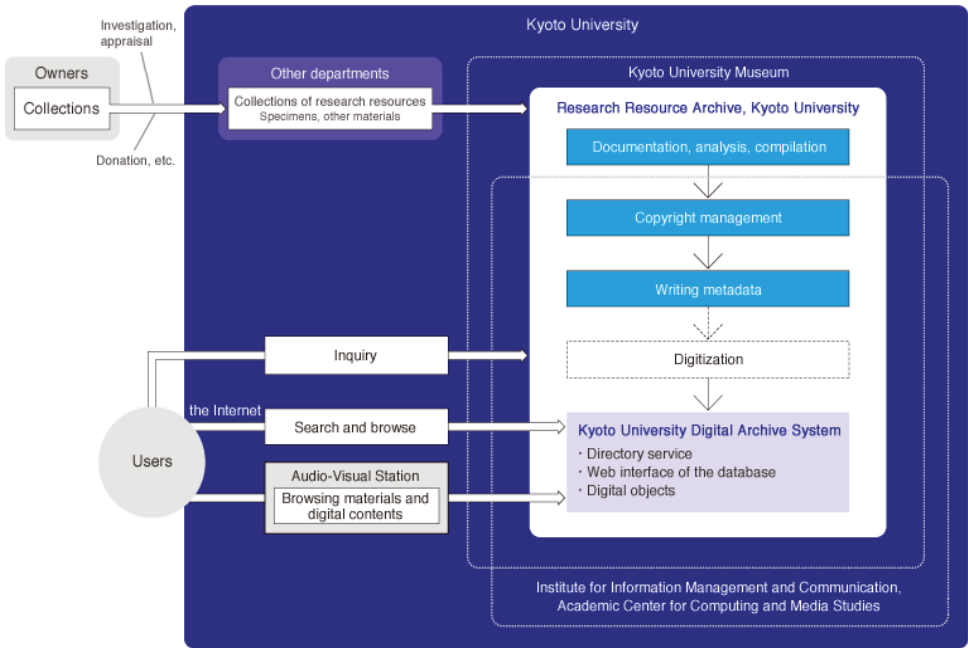
Влијанието на спроведеното истражување може да биде од особено значење и за Р. Македонија бидејќи наведениот модел за управување архивски записи со веќе докажани резултати во иднина може да биде индикатор за адаптирање и практикување на вакви современи дигитални решенија и кај нас.

Развојот на технологијата, креирањето успешни програмски решенија кои ќе предизвикаат поголема инклузивност на пошироката јавност, а воедно и поголема достапност на материјалите, кои впрочем се наменети за пошироката јавност, треба да бидат приоритет во креирањето стратегија за управување на културното наследство.

¹⁷ <http://www.rra.museum.kyoto-u.ac.jp/en/about/introduction/kudas/> – проверено на 20.7.2016 год.

¹⁸ <http://www.rra.museum.kyoto-u.ac.jp/en/about/> – проверено на 26.5.2017 год.

¹⁹ <http://www.rra.museum.kyoto-u.ac.jp/avs> – проверено на 23.5.2017 год.

Концептуален дијаграм на KURRA

Виолета Сантовска¹

Едно лично искуство за собирање архивски материјал од македонското иселеништво

Abstract: Violeta Santovska used her stay in Australia in the years 1995 and 2002 to collect archive material from Macedonian citizen and political organizations, also from church communes, families, individuals, etc. 5000 documents of great importance for shedding light onto Macedonian migration to Australia were compiled. The created net of cooperators continues to collect materials. That is why by 2016 5000 more materials were compiled. This is sets an example that personal initiative in compiling archive material can yield positive results.

Key words: Australia, research, emigration, documents

Во 1995 година добив можност да отпатувам во Австралија, како претставник на Државниот архив на РМ, со цел почнување и остварување соработка со македонското иселеништво. Следејќи ги новите текови на времето, а воедно и потребата од отворање на нашиот архив за различни видови архивски материјал, сметав дека е потребно проширување на соработка со целата дијаспора, со оглед на тоа дека станавме независна Република Македонија.

Директорот и заменик-директорот д-р Киро Дојчиновски и м-р Иван Алексов, позитивно го оценија мојот предлог и ми беа дадени големи овластувања во својство на службен претставник на Архивот на Македонија.

Писмата за соработка со овластувања требаше да ми помогнат за стекнување на првична доверба кај сите претставници на македонските организации при моите појавувања во нивните црковни и граѓански општини и разни здруженија, кај постарите иселенички семејства и кај познати индивидуалци, односно со нив можев непречено да ја извршувам мојата иницијатива за барање и собирање архивски материјал.

По доаѓањето во градот Перт направив детален план за работа од повеќе полиња на архивистичката дејност за тоа што самата претставував државна

¹ Советник во Секторот за средување и обработка на архивски материјал во ДАРМ.

институција и беше важно да настапам со крајна професионалност за да можам да ја стекнам довербата на македонските иселеници и да бидам примена меѓу нив.

Имав среќа да се претставам уште веднаш, на прославата на црковниот празник „Свети Никола” во истоимената црква во Норт Перт каде запознав повеќе претседатели и претставници на македонските организации. Во тој период се одржа и „Втората светска средба на децата–бегалци од егејскиот дел на Македонија”. Присутните ги запознав со мојата дејност во Архивот, односно одржав говор напоменувајќи дека ја познавам добро нивната судбина, бидејќи како архивски работник токму тогаш го работев фондот „Министерство за социјални грижи (1945–1951)”, кој го содржи целосното социјално згрижување на бегалците од егејскиот дел на Македонија во Република Македонија.

Бидејќи беше невозможно сама да ги изведувам работите за организирано истражување пред сè поради непознавање на мрежата на македонските организации, со дозвола од Архивот на Македонија, постојано соработував со клучните личности кои би ме довеле до архивски материјал, поточно со мојот брат Слободан Биневски², ликовен уметник и магистер по конзервација и реставрација и неговата сопруга Кристина Биневски, дипломиран класичен филолог, кои во Австралија живеат од 1990 година. Благодарение на нивното познанство и соработка со сите македонски општини и со австралиските просветни и културни институции, добив можност за професионално поврзување со истите. За кратко се појавија околу триесетина заинтересирани поединци за соработка.

За да добиеме официјални документи за македонската етничка заедница истражувавме и во Библиотеката на градот Перт и во Архивот на Западна Австралија.

Сите македонски организации ми овозможија состаноци на Управните одбори, на кои ги запознав со важноста од добивање, чување и обработување на нивниот архивски материјал во матичната земја Република Македонија од страна на Архивот како единствена организација за објективно и доверливо третирање на документи. Успеавме да посетиме и бројни постари иселенички семејства и познати или активни индивидуалци.

Втор чекор кој го направивме за афирмирање на иницијативата за собирање архивски материјал како неопходна потреба за комплетирање и ревидирање на севкупната современа историја на македонскиот народ во условите на новата независна држава Република Македонија беше користењето на медиумите односно мое присуство со интервјуа на Македонските радио програми во различни општини и различни градови во Австралија. Учествата на радиопрограмите резултираа со придобивање на поединци и од Мелбурн и од Сиднеј.

Хронолошки моето гостување на радиопрограмите беше следното, а фоно-документацијата што ја имам снимено тогаш, ја приклучив кон работниот материјал:

1. Радиото на Македонската општина што го водеше Наум Целески од Норт Перт „И-би-еј“ (ЕБА);

² Во 2016 година за време на Прославата на 65-годишнината на Државниот Архив на Република Македонија на Слободан Биневски му беше доделена благодарница за особен придонес кон архивската дејност.

2. „И-би-и“ (ЕБЕ) радио од Сиднеј, кое го слушаа Македонците од цела Австралија, а кое го водеа Зага и Борис Добросавлеви;

3. Независното радио во Фриментал на Зоран Ќосески, кој инаку во тоа време беше дописник од Перт за Македонската радио-телевизија во Скопје;

4. Радиото на Обединетата македонска општина од Перт, кое го водеше Лазо Наумовски.

Општо земено, многу труд беше вложен за да ја здобијам довербата на Македонците иселеници и тие да ја сфатат суштината, зошто поразителен беше фактот дека скоро воопшто не го познаваат Архивот како институција со функцијата и важноста.

Како краен резултат од целокупната ангажираност во контактите со иселениците се создаде голема заинтересираност и многу од нив ми подарија оригинали или фотокопии од документи и фотографии од развојот на нивните семејства на територијата на Австралија и разни активности во однос на зачувувањето на својот мајчин јазик, традиција и култура преку културни, фолклорни и спортски манифестации. Добив документи и од повеќе личности активни во разни политички организации, општествено ангажирани личности и македонски црковни и граѓански општини.

По моето доаѓање во Македонија, од донесениот архивски материјал подготвив историјати, класификациски планови и извршив средување и обработка на вкупно оформени 18 фондови, именувани како група „Иселенички фондови“ и тоа:

– личен фонд „Д-р Михаил Шариновски, политички секретар на ДООМ (Движење за ослободување и обединување на Македонија) од Перт, Западна Австралија (1968–1995)“, кој содржи: пишувани статии за македонски политички прашања и проблеми, документи за референдумот во Македонија, меморандуми, записници од конгреси на ДООМ, печатени материјали: „Македонска трагедија“, „Илинден 1903“, весник „Македонска нација“ и други; исечоци од разни весници и списанија издадени во македонски и австралиски весници со написи од Шариновски по разни поводи како протести, демонстрации, прослави на македонски празници во Австралија меѓу 1968 год. и 1995 год.; преписка со други организации за македонско единство и македонско национално признавање во Австралија, САД, Канада и Европа; писма до политичари од разни држави во врска со Македонија; преписка со Движењето за човечки права од Австралија, САД, Канада и европските земји; преписка со Драган Богдановски и голем број личности од ДООМ на интерконтинентално ниво; преписка со списанието „Глас на Македонците“ и полемики со разни списанија и личности во Македонија и во Австралија итн.

– личен фонд „Зоран Ќосески – Перт, Западна Австралија (1985–1995)“ кој содржи: преписка со официјални органи на австралиската држава за признавањето на Република Македонија и Македонците во Австралија како етничка група на новата држава (БЈРМ) и во врска со преименувањето на тамошните Македонци во „Славо-македонци“; документи од организирање протести; преписка со грчката

етничка заедница и други македонски заедници; извадоци од парламентарни дебати; статистички податоци од 1992 за македонската популација во Австралија; документи од Министерството за просвета за системот на едукација на етничките групи; вести од радио-часови на Македонскиот информативен центар и др.

– семеен фонд „Јанко Томов – Перт, Западна Австралија“ – прв претседател на ВМРО од 1985–1990 и ДПМНЕ од 1990 и претседател на Движењето за човекови права и активен член во организациите за национално признавање на Македонија и Планинка Томов, активен член во Движењето за човечки права и други организации за национално признавање (1938–1995)“, кој содржи: лични и семејни документи и фотографии, документи од основање на ВМРО 1984–1985 година, прогласи и преписки со други членови на друштвата, преписки со списанието „Македонски глас“, „Глас на Македонците“ на НМРО, „Македонски патриотски билтен“, фотографии од демонстрации и друго;

– фонд „ВМРО-ДПМНЕ со претседател Танаско Таневски – Перт, Западна Австралија (1991–1995)“, кој содржи: акти од основање на Одделението за Западна Австралија; записници од состаноци; преписка на Драган Богдановски со Јанко Томов и други писма за Богдановски од 1987 година; преписка во врска со Првиот конгрес на ВМРО-ДПМНЕ во Прилеп во 1991 година; списанија на ВМРО во Австралија; фотографии од посети итн;

– семеен фонд „Слободан Биневски, уметник и иконописец, професионално ангажиран во пренесување на македонската историја, култура и уметност на студенти Австралијанци и Кристина Биневски, професионално ангажирана во пренесување на македонската историја и македонското фолклорно ликовно творештво на Австралијци – Перт, Западна Австралија (1919–1995)“, кој содржи: биографски документи; договори за работа со уметнички центри во Фриментал и документи од нивни изложби; заеднички документи од соработка со МАКВА (Мултикултурен уметнички центар во Австралија); написи од весници; службена преписка со културни институции и документи од одржувани курсеви за сликање македонски икони преку ликовното студио „Биневски“ итн;

– фонд „Крсто Шкордов, Јоте Кандовски и Маноли Станишеф со лозинка „Операција Чакаларов“ – Перт, Западна Австралија (1989–1995)“, кој содржи акти од основање на Македонскиот совет на Западна Австралија, документи од Советот за човечки права и од Конференција во Копенхаген во 1990; списанија „Весник на македонските општини во Австралија“ и „Македонски патриотски билтен“ итн.;

– семеен фонд „Доца и Васил Богов – Перт, Западна Австралија (1932–1995)“, кој содржи: фотографии од семејствата и од нивните активности во „Македонската општина“, пишувана биографија и делови од ретки книги;

– фонд „Македонска општина со претседател Јован Боршов – Перт, Западна Австралија (1964–1995)“, кој содржи: документи од основањето и регистрацијата на друштвото, списоци од донатори за изградба на општината и донаторства за Република Македонија, „Весник“ – лист на општината од 1995 и вести од македонски радио часови на нивното радио И-би-ај со Филип Целевски и МИЛС РАДИО;

– фонд „Обединета македонска општина со претседател Лазо Наумовски – Перт, Западна Австралија (1968–1995)“, кој содржи: историјат на општината, документи од фудбалскиот клуб „Вардар“ во Перт, фотографии од активности и гостувања итн.;

– фонд „Обединета Преспа – Перт, Западна Австралија (1987–1995)“, кој содржи акти од основање и Статут на друштвото, документи од Австралиско-македонски конгрес во 1993 год. и благодарница доделена на Архивот на Македонија;

– личен фонд „Оровчанецот протојереј – дедо Алексо Јовановски – Перт, Западна Австралија (1935–1995)“, кој содржи биографски материјали од семејството, црковни документи од издигнувањето во чин протојереј, монографија на црквата „Свети Никола“ во село Орово и фотографии;

– личен фонд „Миле Спиоровски, основач на МАКЕДОНСКИ КЛУБ во Бризбен, Австралија (1960–1995)“, кој содржи Историјат на клубот и негова издадена книга „Шегите се лек за душата“;

– личен фонд „Бранко Георгиевски – композитор, текстописец и уредник на списание „Искра“ – Перт, Западна Австралија (1970–1995)“, кој содржи оригинал стара карта со грбови и ретка историска стара книга, материјали од Фолк-фестивалот „Канбера’91“, материјали од списанието „Искра“ итн.;

– семеен фонд „Нада и Методија Трајкоски – претседател на Црковната општина во Перт, Западна Австралија (1968–1995)“, кој содржи: историјат на семејството, фотографии, исечоци од австралиски весници со написи за Македонија итн.;

– личен фонд „Јана Лембанова – Мелбурн, Австралија (1991–1995)“, кој содржи: преписка со институции и личности во Австралија и во светот како дете-бегалец од Егејскиот дел на Македонија и исечоци од весници со нејзини написи;

Записниците што ги изработив во депото на архивот од примопредавањето на подарените документи, со потписи и печати беа испратени во Австралија и предадени на сите дарители со искажана голема благодарност до нив од страна на Архивот на Македонија. По враќањето објавив и статија во списанието за иселеници „Македонија“ во мај 1996 година³, посветена на сите оние кои ја отстапија својата лична документација.

Од 1995 година до 2000 година официјално го задржав правото да не дозволувам користење на шест фондови од погоре споменатите, односно ги држев под моја заштита со називот „Условно затворен фонд“, од две причини: првата беше за да ги почитувам дарителите на документи кога тие ќе дозволат дека е безбедно да се отворат за истражување, а, од друга страна, и во Архивот и пошироко немаше поволна општествено-политичка клима за дел од нив да бидат слободно презентирани по обработката.

По моето враќање, во сите извештаи до директорите на Архивот детално ги објаснив сите мои волонтерски активности и сè за донесениот материјал. Посебно замолив на моите тамошни соработници да им биде дадено официјален документ

³„Македонија“, илустрирано списание на Матицата на иселениците од Македонија, бр. 518, 06.1996 год., стр. 5.

за врска, како понатамошни преносници – собирачи на архивски документи за Архивот на Македонија.

Во 1995/1996 година добив околу 3.000 документи од активностите на мојот вујко Георге Томов, кој живееше во Њујорк – САД и беше културен амбасадор на Македонија со својата Фолклорна фондација и фолклорниот ансамбл „Томов“, составен од Американци и оформив голем фонд под наслов: „Георге Томов, фолклорист – Њујорк, САД (1933–1995)“, кој не е целосно обработен. До 2002 година делови од фондот, кои содржеа политички активности ги држев како „условно затворени“.

При мојот втор престој во Западна Австралија во 2002 година повторно ги посетив сите дарители на архивска документација, за кои ДАРМ имаше подготвено и благодарници. Во овој втор наврат ми беа дадени документи за приспособување кон веќе оформените фондови, а добив и нови фондовски единици, така што по враќањето повторно внесов околу 1.500 нови документи во Архивот и ги вклучив во иселеничката документација, која е отворена за постојано дополнување од страна на дарителите.

Во Збирниот попис на новиот иселенички материјал кој го подготвив, се содржеа документи од следните фондови:

– „Прота Веско Каранфиловски – МПЦ „Свети Никола“ – Перт (1985–1995)“, кој содржи фотографии и брошури од црковни прослави итн.;

– документи за приспособување на веќе донесените фондови: личен фонд „Крсто Шкордов“ со преписка и своерачни текстови поразни прашања; личен фонд „Васил Доца Богов – Перт“, со нови фотографии и книга издадена од Васил Богов под наслов „Македонско пробудување“ на англиски јазик; семеен фонд „Слободан Биневски – Перт“, со документи, весници и преписка од дебати со официјални претставници на австралискиот парламент, кои тој ги водел во однос на македонската етничка заедница во Австралија; семеен фонд „Методија и Нада Трајковски – Перт“, со нови фотографии и документи; личен фонд „Јана Лембанова – Перт“, со преписка до институции; личен фонд „Георге Томов – Њујорк – САД“, со документи од неговите патувања и активности во Австралија;

Во следните години Слободан Биневски продолжи да собира документи од постари активисти кои одлучиле да ја предадат својата лична архива и мал дел од нив донесе во 2008 година. Но, во 2015 тој ја добива личната архива од Крсто Шкордов како аманет да ја предаде во Архивот. Тоа беа голем број документи што требаше да се пренесат во Македонија и правевме напори во ДАРМ тоа да се изврши по официјален пат преку македонскиот конзулат во Канбера, но не се успеа. Затоа Биневски во 2016 година во месец март дојде лично во Скопје. Претходно беше извршено прегледување и детално попишување на содржината и обемот на документите, односно попис на документацијата, кој помогна при приемот на документите во депото на Архивот. Документацијата е распоредена во 25 фондовски единици, односно има архивски материјал кој припаѓа на старите фондови и нови фондови кои во претстојниот период ќе се обработуваат.

Пописот на новиот архивски материјал ги содржи следните фондови:

– „ВМРО-ДПМНЕ, Одделение за Западна Австралија – Перт“ – преписки меѓу Гоце Таневски, Стефан Нечковски, Киро Јанов, Јонче Трајчевски со Крсто Шкордов и други, книга „Грците во Австралија“, „Мала книга за селото Поздивишта во Костурско“ и друго;

– „Операција Чакаларов – документи за расцепување на црквата во Западна Австралија (1990–2004), писма и своерачни текстови од Крсто Шкордов до Друштвото „Прогонети Македонци од Егејот“, списоци и манифест, документи и исечоци од грчки весници во Австралија околу споровите со Македонија; грчки фотографии од ДАГ и стари фотографии, документи за расцепување на црквата во западна Австралија од 1990 до 2004 год., документи од пописот во Австралија, списоци на Македонци од Егејка Македонија, документи од Координациониот одбор на македонските организации од Западна Австралија, весници и друго;

– „Македонска општина на Западна Австралија“;

– „ДООМ, д-р Михаил Шариновски – Перт (1987–1990)“, кој содржи интерконтинентална преписка меѓу членовите на ДООМ, статии, прогласи и друго;

– „Здружение на бегалци од егејскиот дел на Македонија“, кој содржи записници од состаноци и други документи за Македонците од Егејска Македонија;

– „Комитет за македонски човекови права – Австралија“, кој содржи записници во ракопис од состаноци, антигрчки демонстрации во Австралија, преписка со македонски здруженија во Грција, списание „Ченто“ и друго;

– „Здружение Пирин – Западна Австралија“, кој содржи преписка со македонски пирински здруженија во Бугарија од 1991 год., преписка со Пиринци и друго;

– „Македонска заедница при црквата Свети Никола – Перт“, кој содржи преписка, документи од дејноста итн;

– „Македонска политичка организација – „Македонска борба (1986–1994)“;

– „Македонско-австралиска заедница, 1990 година“, кој содржи документи од антимакедонска пропаганда на Грците во Австралија, писма, копии од статии од австралиски списанија итн;

– „Македонско друштво на Западна Австралија“;

– „Македонско културно-просветно здружение во Западна Австралија“;

– „Обединети Македонци – Перт, Западна Австралија“;

– „Македонска заедница на Западна Австралија“ – документи од гласање за независна Македонија;

– „Македонски народен фронт (1991)“;

– „Македонско движење за Балкански просперитет (1986–1992)“;

– „Македонски клуб“ (1979).

Меѓу документацијата се сретнуваат и документи за МРО – Виена, 1992 год., материјали од Георге Томов од САД до Васил Богов, 1994 год., материјали од Делевски, списание „Ривју“; материјали од Маноли Станишеф од 1981 год. – документи од

македонската заедница во врска со бугарски напади и пропаганди, Македонски културен центар, весник „Македонски новини“, преписка и документи од 1982, 1983 до 1988 година итн.

Обемната документација дава доста значаен и детален преглед на дејствувањето на македонското иселеништво во Австралија, неговото организирање и делување, кој може да се проследи континуирано низ еден подолг временски период, поточно од втората половина на 20. век.

Врачување благодарница на Нина Томов

Благодарница за Виолета Сантовска со благодарност и до Архивот на Македонија

Благодарница за здружението „Обединета Преспа“

Кит Браун¹

За „Илинденските досиеја“²

Главна претпоставка на најголемиот дел од усната историја е дека луѓето секогаш имаат нешто да кажат за тоа што им е предложено или дури и им е наметнато, или барем дека потенцијално секоја индивидуа има согледување и интерпретација на неговата/нејзината историја, исто како и на Историјата (Passerini, 2008: 6).

Воодушевен сум што бев замолен да напишам краток предговор за ова издание, кое ја прави јавно достапна фасцинантната и евокативна збирка на документи што јас имав голема среќа да ги прочитам за првпат пред четвртина век. „Илинденското досие“, од мој аспект, е меѓу најважните ресурси што се чуваат во Државниот архив. Целосното публикување на одделните биографии што ги содржи „Илинденското досие“, заедно со придружниот материјал за околностите на нивното создавање и примање, нуди можност за македонските историчари да отворат ново поглавје во согледувањето на суштината на револуционерното движење од крајот на деветнаесеттиот век и неговото живо наследство во раните години на Република Македонија, етаблирана во 1944 година. Во исто време, верувам дека „Илинденското досие“ нуди платформа од која македонските историчари можат да придонесат за пошироки, транснационални историски дебати за „историјата одоздола“, како и за воведување на поголема нијанса и зрелост во премногу симплифицираните и премногу морализираните мит-истории на национализмот на Балканот.

Од оваа причина, се надевам дека ова издание ќе биде од енормен интерес во меѓудисциплинарните сфери, обезбедувајќи им на научниците емпириски материјал за партиципирање во пошироки теоретски дебати во антропологијата, во историјата и во политичката наука преку пристапи кон усно генерирани архивски извори, кои нудат, според фразата на Натали Земон Дејвис, „релативно непрекината нарација од усните на пониските општествени групи“ (Davis 1987: 5). Ова е област во која поранешна генерација на класно свесни антрополози и историчари на културата на

¹ Проф. д-р, директор на специјалистички програми на Институтот за меѓународни студии „Томас Ц. Вотсон“ и професор по меѓународни студии при Универзитетот „Баун“ (САД).

Текстот „За «Илинденските досиеја»“ е предговор кон Зборникот на документи „Илинденски сведоштва“ во пет тома (том I и II се објавени во 2016 г., а том III – V – во 2017 г.).

² Авторот, фондот 159 „Извршен совет на НРМ. Одбор за доделување илинденски пензии. Досиеја на признати илинденци (1946 – 1956)“ на ДАРМ, условно го именува „Илинденски досиеја“ или „Илинденско досие“.

Европа, во истиот временски период како и Дејвис, спроведувала пионерска работа (види, на пример: Burke, 1987; Darnton, 1984; Mintz, 1982; Behar, 1991). Тоа е, исто така, истражувачка област што станала фрагментирана или (можеме да кажеме) постмодернизирана, како што одделни традиции во науката се развивале во однос на архивските практики и наследствата на различни видови режими, вклучувајќи ги европскиот колонијализам (Dirks, 2011; Stoler, 2009) и советскиот комунизам (Fitzpatrick, 1999; Fitzpatrick и Gellately (изд.), 1997; Alexopoulos, 2005). Сите овие автори ја нагласуваат важноста на етнографскиот сензибилитет при следењето на судирите меѓу моќните режими и нивните поданици.

Во сета оваа богата работа од различни делови на светот, каде се наоѓа оваа збирка на извори? „Илинденското досие“ е составено од записи создадени кон средината на дваесеттиот век од граѓани на новата источноевропска социјалистичка држава. Тие нарации вклучуваат излагања за нивните искуства како поданици на Империјата кон крајот на 19. век, на 400-годишната мултиконфесионална османлиска држава, која се обидувала да преживее низа глобални трансформации преку комбинација на економски реформи и политички репресии. Доставувачите на овие содржини во оваа амбициозна иницијатива управувана од режимот учествувале во востание кое својата инспирација ја црпело од западноевропските тајни друштва како Карбонарите, и имало истородни сличности со подоцнежните антиимперијални движења во Северна и во Источна Африка, во Латинска Америка и во Кина. Со нивното публикување сега, 70 години од нивното создавање, научниците во Македонија и надвор од неа имаат можност да ја сфатат македонската историја на глобално ниво, и да ја направат централна во интердисциплинарната и географски компаративна анализа на социјалните и културните достоинства на архивите.

Врз какви основи давам олку големи тврдења за значењето на ова издание?

Прво, поради апсолутната фасцинантност на овие документи за читателот во почетокот на 21 век. Биографиите на илинденците даваат можност да се навлезе во свет што веќе не постои. Читајќи ги овие нарации – или барем оние што се подолги и подетални – согледуваме верувања и постапки на свет што поминал. Поточно, ги слушаме гласовите на христијанските поданици на Османлиската Империја кои, во почетокот на дваесеттиот век, станале членови или поддржувачи на револуционерна организација која го проповедала идеалот за автономна, слободна Македонија. Тие преживеале во свет неспорно замислен како наполно егзотичен и туѓ; каде што луѓето можеби никогаш нема да ги напуштат нивните родни места, ниту да ги изберат нивните средства за живот, или нивните сопружници; каде што ритамот на годишните времиња ги обликувал исхраната и општествениот живот, а авторитетот на старешините и на свештенството бил неприкосновен. Притоа, тоа бил, исто така, и свет на рапидна промена, во кој железницата, паробродот и телеграфот ја зголемиле брзината со која луѓето, стоката и идеите можеле да патуваат, и во кој народниот национализам зачат во времето на Наполеон, комбиниран со еволутивните социјалистички идеи, му се заканувал на политичкото статус кво.

Согледувањето на ова минато – во резонантната фраза на Л. П. Хартли, „странска земја“ – е, се разбира, прерогатив на историчарите. Нивните клучни сојузници или соучесници, меѓутоа, се архивистите – оние што ги средуваат или одржуваат записите од минатото. Било да станува збор за аматер или професионалец, било да работат за држава, за организација, за своето семејство или за своите пријатели, архивистите се неопеаните херои во секој обид да се дојде до заклучок, или до значење, во истражувањата за тоа што се случило во минатото. Со ова не се мисли дека „архивата“ може да се смета сега, или некогаш се сметала, за едноставна ризница на историско знаење – компилација на она што кај Ричард Розенстоун, канализирајќи го американското ТВ-шоу „Дрегнет“, е познато како пристапот „Само фактите, госпоѓо“ (Rosenstone, 1995). Во случај некој и да имал такво наивно гледиште, научниците од областа на хуманитарните и општествените науки понудиле темелно истражување на природата на „архивата“, проучувајќи што значи таа и како се доживува (види, на пример: Burton (изд.), 2005; Farge, 1989; Papailias, 2005; Steadman, 2002). Архивите, сега добро знаеме, даваат исто толку аргументи за моќта колку и за вистината; тие се инхерентно поврзани со проектот на националната држава, во врска со својата сопствена историја. Тие, исто така, даваат основа за поттик на субалтерни студии, со тоа што тие ја кодираат прозата на контрабунт и на тој начин симултано, и покрај реверзијата на означувањето, даваат можност да се напише контраисторија (Guha, 1983; види, исто така: Amin, 1995).

И, притоа, за целиот овој постмодерен, постколонијален рефлексивен скептицизам за разликата меѓу Архивот и секоја посебна збирка на архиви, има нешто тврдоглаво убедливо во нивното материјално постоење. Секако, тоа беше она што ја карактеризираше мојата прва средба со „Илинденското досие“ во старата читална на Државниот архив во Скопје, на долниот кат од Институтот за национална историја и Младинскиот културен центар од другата страна на улицата. За мене, како дипломиран студент по антропологија од Чикаго, доживувајќи ја својата прва зима во Скопје во 1992/1993 година, „Илинденското досие“ беше откровение. Околу 3.000 автобиографии зачувани таму, заедно со материјалите од бирократските комуникации, му понудија на новодојдениот во земјата во тој период извонредно живописна и конзистентна слика за животот во село и во малите градови во Македонија во доцниот деветнаесетти век, вклучувајќи ги и локалната економија и односите меѓу османлиската власт и христијанските поданици. Меѓу тие поданици имало мажи и жени, од градови, гратчиња и села низ целата географска Македонија, но особено од османлискиот Битолски вилает, кој се протегал на местото што подоцна станало државна граница меѓу југословенска Македонија и Грција. Тие биле кројачи, сидари, млекари, сточари, ложачи на јаглен, исполичари, домаќинки и земјоделци – со повремено вметнување на интелектуалци. Многу од заедниците во кои тие живееле имале долги традиции на мигрантска работа – печалба – во урбаните центри во Мала Азија, во Бугарија, во Грција и во Србија. И во изненадувачкиот број на биографии, во кои се раскажува приказната за последиците од Илинденското востание од 1903 година, ги опишуваат своите

далечни миграции во Северна Америка, предупредувајќи ме на дополнителната дијаспорна димензија на македонската историја (Brown, 2010; 2015).

Излагањата обезбедуваат и значителни податоци во однос на инволвираноста на луѓето во „државата во држава“, кои, како членови или приврзаници на Македонската револуционерна организација, помогнале да се изгради. Повеќето ја нарекувале едноставно „Организацијата“ и портретирале ентитет кој имал власт над животот и смртта на своите заколнати членови, и се фалел со својата внатрешна хиерархија, структура и култура. Некои нуделе описи на регрутирање и давање заклетва на регрути во групи од десетмина, а тие што го правеле тоа постојано се нарекувале себеси десетари (водачи на десетмина), други користеле заеднички вокабулар на Организацијата, во која луѓето биле дефинирани како курири, терористи, примачи, четници, секретари и бајрактари, од кои секој имал одредени должности.

Очигледно, според тоа, „Илинденското досие“ има потенцијал да послужи како богат извор преку кој се влегува во светот на македонските дејци од периодот на преминувањето од еден во друг век. Силно се потпрев на овој извор во мојата сопствена работа за дејноста на Македонската револуционерна организација во тој период (Braun, 2013). Меѓутоа, „Илинденското досие“ нуди и дополнителни слоеви на интерес и интрига. Тоа не било составено од тим на обучени, рефлексивни, усни историчари посветени на зачувување на гласовите на мината генерација. Наместо тоа, досието било генерирано во текот на интеракција меѓу граѓаните на новата Народна Република Македонија и нивната влада. Поточно, овие излагања биле запишани во формата во којашто ги најдовме, и потоа прочитани од владини бирократи, како дел од државниот пензиски систем, оформен да ги идентификува и награди „заслужните учесници“ во „борбата за ослободување на Македонија и македонскиот народ од турско ропство“. Формулацијата е преземена од декрет донесен од македонската влада на 12 јануари 1948 година и објавен заедно со Програмата за пензионирање (Brown, 2003: 131-133).

Датумите што ги носат сите документи зачувани во 43 кутии со досиеја, од периодот од 1948 до 1956 година, се сведоштво за фактот дека оваа интеракција меѓу граѓаните и Владата била скрупулозно документирана. Според добро избраниот термин на Џејмс Скот, ова е еден од многуте процеси иницирани од југословенска Македонија за да ги направи граѓаните „разбирливи“ (Scott, 1998). Тоа беше спроведувано со други акти на класификација, модернизација и рационализација, вклучувајќи ги признавањето и наградувањето на борците во неодамнешната војна за национално ослободување (1941-1944), судењето и казнувањето на државни или класни непријатели, проширувањето на правата на глас на жените, општото образование финансирано од државата, петгодишните планови за индустријализацијата и колективизацијата на земјоделството. Сите овие иновации претставуваат децидно прекинување со неодамнешното минато – поточно, негирање на врските со предвоената, кралска Југославија – и посветеност кон принципите на праведната организација на подредено општество.

Ова е политичкиот контекст во кој овие нарации биле запишани и архивирани. Така, нивната веродостојност е под сомнение не само поради тоа што поминал

половина век од дејствата, настаните и изборите за кои станува збор во подготвени документи, со што се поставува прашање за можно постоење на „едноставна“ грешка или погрешно сеќавање. Ние, исто така, не можеме да не земеме предвид до кој степен тие биле моделирани од релациите со власта, во однос на вистината. Главните автори на досието биле, очигледно, самозаинтересирани – нивните нарации имале често експлицитна агенда за материјална награда, што укажува дека постои можност за намерна измама.

Ваквите размислувања – при кои „Илинденското досие“ се одмерува наспроти некаков платонски идеал на „архивата“ и се открива неговото несовершенство – можат да одвратат некого да се потруди да го прочита. Но, ако прочитате некои од овие документи – а се надевам дека веќе сте прочитале, или ќе прочитате, бидејќи ова издание е сега во ваши раце – верувам дека е тешко да се подржи едно такво лесно одбивање на тоа што тие го нудат. Дури и ако истраете во осудувањето на овие автори како самозаинтересирани наратори, барајќи ги зборовите или фразите што ќе им помогнат да добијат финансиски награди или симболично признание за нивниот младешки активизам, вие брзо ќе дојдете лице в лице како со варијабилноста во начините што тие ги избираат за да ја кажат својата приказна, така и со автентичноста на детали што ги наведуваат. Од придружната документација, од внатрешните подвлекувања и од маргиналните забелешки исто така станува јасно дека некои од овие документи некогаш биле подложени на внимателно разгледување не само од безлични бирократи, но и од други членови на заедниците од кои доаѓаат авторите.

Еден таков случај – вклучувајќи многубројни биографии, писма за одбивање, жалби и писма од трети лица за афирмација на денунцијација, е оној на Мате Бошкоски (5-Б-27) од Крушево, кој ја доставил својата апликација на возраст од 76 години, во март 1952 година, и вклучил изјави за поддршка дадени под заклетва од двајца сведоци. Неговата апликација била одбиена на 15 април 1952 година, врз основа на „недоволна илинденска активност“. Тој поднесол жалба на 12 мај 1952 година до Президиумот на Народното собрание, повторувајќи го неговиот случај, и укажувајќи на, како што тој тоа го нарекол, „апсурдната ситуација“ во која неговите сведоци, и другите со кои тој работел во илинденскиот период, добиле признание, а тој не добил. Неговата жалба била одбиена со решение датирано од 8 декември 1952 година. На 17 април 1953 година тој доставил подетална биографија, со кратки изјави за поддршка од истите двајца сведоци, во која тој, исто така, ја нагласил својата тешка финансиска состојба во тој момент. Комисијата го препратила неговото барање до Президиумот на Народното собрание во март 1954 година, и сведоците, исто така, доставиле судски заверени изјави во почетокот на април 1954 година. Во мај 1954 година, Президиумот повторно го одбил барањето, наведувајќи ја поранешната одлука од декември 1952 година и додавајќи изјава за просрпската наклонетост на барателот во предвоена Југославија и за пробугарското однесување за време на окупацијата. Последниот документ во досието, меѓутоа, открива дека упорноста на Бошкоски конечно се исплатела: тој бил награден со 3.000 динари месечно во

април 1955 година (3 години и 2 месеца по неговото првично аплицирање), што било прекинато, заедно со повеќето други награди, во јули 1956 година.

Случајот на Бошкоски драстично јасно покажува дека пензискиот систем бил вмешан во современите политики. Овде одговорот со кој поединецот се соочил бил исто толку поврзан со неговото однесување по илинденскиот период колку што бил и во него. Во случајот на Бошкоски, неговите постапки во периодот на интервенирањето работеле против него, додека други имале корист од тоа. Најголемата месечна пензија, од 8.000 динари, им била доделена само на петмина. Еден од нив бил Крсте Гермов од Прилеп, кој го носел псевдонимот „Шакир“, и чија апликација е регистрирана под број 7-Г-54. Додека илинденскиот пензиски систем го оставил Бошкоски класификуван како „безвреден“ и со сомнителна лојалност и углед, „Шакир“ претставувал примерен илинденец. Тој послужил како сведок за најмалку уште еден друг успешен апликант, и во еден друг случај напишал авторитативен коментар, со кој ставил под сомнение два факта во една автобиографија, и со тоа предизвикал одбивање. Неговиот авторитет се чини бил поврзан со неговото активно учество на страната на титовите партизани во периодот од 1941 до 1944 година: неговата крајна награда била тоа што тој вршел функција на претседател на Комисијата за илинденски пензии.

Сепак, случајот на Бошкоски ја илустрира и подготвеноста на барем неколкумина баратели да ја предизвикаат државната власт. Токму како што тој упатил на апсурдноста на одлуките на Комисијата, други дале слични изненадувачки смели изјави, најмногу произлезени од силното чувство на неправда. Еден апликант, на пример, имал смелост да се посомнева во правото на „Шакир“ да прима толку висока пензија, врз основа на тоа дека системот требало да биде резервиран за тие што претрпеле опресија од различните антимакедонски режими од 1903 година, додека „Шакир“ поминал дел од тој период заработувајќи добри пари во Америка (Петар Коларевиќ, од Светомирци во прилепскиот регион, во жалба). Многумина имале антагонистички тон во своите референци за деструктивното влијание на новите државни мерки – поточно, практиката на земјоделска колективизација – на нивните средства за живот (Brown, 2003; поглавје 5).

Таквото едноставно зборување, верзија на вистината за власта, не било ограничено со актуелната ситуација. Дополнителна варијација се појавува од биографиите што откриваат дека македонската држава во рамките на Југославија не била ниту новаторска во својата великодушност ниту инсистирала на конформизам со својата преферирана нарација. Многу баратели на пензија отворено се повикувале на поранешниот илинденски пензиски систем, управуван од бугарските окупаторски власти во годините 1941–1944. Некои отворено навеле дека примале пензии од овој бугарски извор, и тврделе, експлицитно или имплицитно, дека тоа им давало право на слична награда од македонската држава. Други го сметале за доблест фактот дека тие не примиле бугарска пензија, тврдејќи дека тоа ја покажало нивната лојалност кон македонската национална кауза, и го зајакнало нивниот случај за награда сега.

Во времето на пензискиот систем, сета оваа разлика во однос на должината, содржината, стилот и логиката на аргументот била сведена на еден од двата исхода

за поединецот: одбивање или прифаќање. Во 1951 година, според еден внатрешен меморандум, 1.588 иницијални барања биле одбиени врз основа на „недоволна активност“, а бил направен список со 1.697 корисници на пензии, сите нумерирани, давајќи вкупен збир од 3.285. Кога сите барања биле архивирани, повеќе од една деценија подоцна, 41 кутија со апликации подредени по азбучен ред содржеле 3.218 досиеја, и уште една кутија, со ознака „ненаградени“, содржела само 258, давајќи вкупен збир од 3.476. Овие бројки, ако се точни, индицираат дека над 90% од барателите (92,6%) првпат се обратиле до Комисијата во првите пет години од нејзиното работење (1946–1951). Бројноста на позитивен резултат до тогаш изнесувал 52%. Од она што го прочитав во досиејата во 1992 година, јас не можев да утврдам колкав дел од очигледно големиот вкупен број од 3.476 баратели конечно добиле пензии. Во еден извештај се наведува дека до крајот на 1954 година биле доделени вкупно 2.154 пензии, но дури и еден површен преглед на индивидуалните податоци за пензиите што им биле доделени на корисниците укажува на тоа дека 1.935 веќе биле доделени до август 1952 година (Трајан Секулоски) и 2.215 до 28 јули 1953 година (Ѓорѓи Н. Јосифов). Општо земено, стапката на позитивните решенија за лицата кои примиле признание како илинденци – со право на голем број бенефиции – се искачила најмалку до 63,7%.

Жалбите честопати даваат повеќе детали или, како во двата случаја наведени погоре, укажуваат на неконзистентности во системот на наградување. Забелешките и подвлечените места во биографиите од првите читатели, често со мастило во различни бои, индицираат дека бирокуратите кои администрирале со системот ги сфатиле своите обврски сериозно, и биле заинтересирани за суштината. Во еден комплет од жалби поднесени во 1951 година, од седуммина селани од Цапари, во битолскиот регион, се тврди дека негативните пресуди против нив биле изработени од бескрупулозен местен комитет. Овој пример покажува до кои нивоа била вклучена политиката, од нивото на селото директно до Народното собрание, а, исто така, повторно, ја покажува и очигледната отвореност на системот за ревизија: жалбите на седумтемина од Цапари, поднесени по промени во месниот комитет, биле прифатени, а потоа преместени од категоријата „незаслужни“ во категоријата „заслужни“. Нема доказ дека други одлуки донесени од поранешниот комитет биле ревидирани, и лесно е да се види дека со такви средства, стапката на успех би се зголемувала постепено секоја година, со тоа што поединци или би поднесувале повеќе информации или би научиле како повешто да се справуваат со процесот на аплицирање.

Растечкиот број на корисниците на пензии, создал загриженост кај администраторите на пензискиот систем, особено по повторното корегирање на месечните надоместоци во 1953 година. Во 1954 година било нарачано испитување на корисниците на пензиите, што, исто така, дало финансиски прогнози. Иако бројот на пензионерите веќе бил намален поради смртни случаи – проценето било дека околу 450 починале до 1954 година – државата повеќе не можела да си дозволи да продолжи да ги извршува своите обврски кон илинденците. Свесна дека редуцирањето на пензиите на луѓето ќе создаде лавина од поплаки, Комисијата

извела маестрален удар. Таа продолжила да ја зголемува номиналната вредност на пензиите на илинденците: меѓутоа, таа ги поделила корисниците во четири категории, во зависност од тоа колку биле богати нивните домаќинства во однос на други приходи по глава на жител, и усвоила лизгачка скала на реално плаќање. Така, тие што имале до 4.000 динари по глава би добиле 100 отсто од вредноста на нивните пензии, додека тие со повеќе од 8.000 динари по глава би добиле 0 отсто, а тие што се наоѓале во групите со среден приход би примале или 75 отсто или 50 отсто од номиналната вредност.

Се задржав на овие детали од функционирањето на илинденскиот пензиски систем од две причини.

Прво, сметам дека тие даваат можност да се разбере дека тие што биле одговорни за администрирање на оваа програма биле посветени на нејзината одредена цел – идентификување и признавање на учесниците во револуционерната дејност во почетокот на 20 век. Ова, веројатно, имаше смисла. Режимите често составуваат досиеја за граѓани (и други) заради контрола или дури и принуда, а илинденскиот пензиски систем се преклопува хронолошки со периодот на чистки и апсења на Македонците чии политички сфаќања не се совпаѓале со тие што ги наложувал Белград. Во овој случај, меѓутоа, нема никаков доказ дека барателите чии биографии вклучувале изјави за идеалот за целосна македонска автономија, или референци за личности што властите ги сметале за сомнителни, биле казнети.

Второ, го споменувам тоа што претходело и тоа што следувало по поплаките и логистиката затоа што верувам дека тоа повеќе ја дополнува отколку што ја намалува важноста што овие документи треба да ја имаат. Бидејќи се надевам дека појаснив, јас не настојувам за некритично прифаќање на овие извори како самостојно создадени, транспарентни и непосредни сведоштва од минатото. Тие биле несомнено канализирани од насоките утврдени од финансиските органи. Дополнителен доказ за ова, ако е потребен, се состои во зачестеното користење на фрази како „со пиштол в рака“ од страна на барателите, кои одговараат прецизно на критериумите воведени од системот за да се направи разлика меѓу „доволна“ активност и „недоволна“, и оттука и меѓу „заслужен“ и „незаслужен“. Варијабилноста на документацијата од барателите и внимателноста со која претставниците на македонската социјалистичка влада ги собирале документите и ги прегледувале одлуките, укажува дека овие стари мажи и жени едноставно не ги следеле правилата што им биле наметнувани од режимот. Некои имале многу што да кажат, некои едвај по нешто; некои биле несомнено поселективни од нивните позборливи врсници. Примерите за многу различни повикувања на бугарскиот пензиски систем, и варирањето од почит до грубост, потврдуваат дека не е наметнат никаков конзистентен и единствен стил, шема или гледиште, иако влијанието од насоките на системот можат често да се насрат. Ако идеалот на системот бил да се поттикнат приказни наполно конзистентни со единствена, јасна историја на Илинденското востание, или да се наметне стандарден јазик на понизно молење или благодарност, тоа не успеало.

Сето ова, јас мислам, исто така помага да се објасни зошто македонските историчари, толку жедни за извори за Илинден, сè до 1990-тите години воопшто

не го користеле фондот. Во контекст на воспоставувањето на нов професионален кадар, како и обликувањето на легитимна нарација на националниот идентитет, фокусот на нивните напори била хибридна социјалистичко-националистичка нарација на Илинденското востание, која го вметнала во традицијата на Француската револуција и другите прогресивни народни движења и, уште поважно, го поврзала со ослободителното движење од Втората светска војна, познато како Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија, или АСНОМ. Во оваа насока, Илинден добил улога на предвесник на југословенската солидарност на класните линии. Посебен приоритет му се дал на враќањето на наследството на историските личности како што се Гоце Делчев, Дамјан Груев и Никола Карев. Една полифонична, „непокорна“ архива што му изгледа како рудник за злато на антрополог кој дошол во посета, занесен од идеите за интерпелација, дискурзивната конструкција на реалноста, и креативноста отелотворена во многубројни наративни гласови, претставува поинаква пропозиција за постарите експерти за конкретниот период, или повеќе помлади научници кои се обидуваат да направат кариера. Од нивна гледна точка, живописните раскажувања во досието претставуваат минско поле на неверифицирани, но, веројатно, лажни сеќавања и изобличени лични интереси генерирани од лица за кои тие имале малку почит. Ставот беше сумиран во едноставната, кажана со дигање раменици, фраза што ја слушнав од повеќе либерални истражувачи во Институтот за национална историја: „селаните лажат“.

Со предноста на ретроспективата, ние можеме, исто така, сега да видиме дека во некои случаи содржината на досието била прилично буквално опасна. Покрај референците кон идеалите за автономија што биле проблематични во контекстот на југословенскиот проект, постоењето на барања за пензија направени од бегалци од егејскиот дел на Македонија – често нарекувани, пејоративно, Егејци – подигнале други црвени знамиња. Титова Југославија ја поддржала комунистичката страна во грчката граѓанска војна, и ги поткрепувала плановите за проширена Македонија, сè до 1948 година, кога Сталин го исфрлил Тито од Коминтерната. Во тој момент, заложбата за „автономна Македонија“, ако се сфати како поголема географска единица, вклучувајќи делови од грчката и бугарската територија, ја сменила вредноста. Ако тоа било оружје што му служело на југословенскиот интерес, сега претставувало потенцијална закана за федеративната република.

Има, се разбира, многу повеќе што може да се каже за политичкиот контекст во кој овие биографии го нашле својот пат кон архивата. Имам и претходно пишувано на кој начин другите теоретски и методолошки толкувања го моделираа моето образложение дека „Илинденското досие“ претставува случај на „непокорна архива“ (Brown, 2013: 28-40). Сметам дека со публикувањето на целото досие, овие извори ќе ги разгорат љубопитноста и имагинацијата и кај други научници, како што ги разгореа кај мене. Јас се надевам, исто така, дека повеќе Македонци ќе го имаат искуството што го сподели еден од учесниците на панел-дискусијата во 2010 година, поддржана од Фондацијата Отворено општество, кој откако дознал за постоењето на досието, го посетил Архивот, и научил повеќе за активностите на неговото семејство.

Таквите поединечни истражувања и пронајдувања се важни и значајни. Таква е и можноста за читателите денес – особено оние што се можеби огорчени и недоверливи во врска со начините на кои современите интерпретатори манипулираат или ја искривуваат историјата за свои сопствени цели – да најдат нешто свежо и автентично овде. Во нивната содржина и нивниот тон, овие материјали зборуваат за идеалите на оптимизмот, за издржливоста и гордоста. Овие постари луѓе кои ги собрале своите приказни, и ги доставиле до сосема нова држава, сакале да бидат слушнати. И тоа е таа желба што прави ова да биде архива на народно ослободување, што може да се чита како да е производ на обемен проект на усната историја во демократска држава. Со тоа што овозможи да биде достапна во овој формат, Државниот архив им направи на сегашните и на идните читатели енормна услуга. Македонските читатели, особено, ја имаат можноста да им оддадат почит на духот и сензибилитетот на своите заеднички предци, и да ги стават нивните гласови во трансформативна конверзација со динамичното и инспиративно подрачје на усната историја.

РЕФЕРЕНЦИ

Alexopoulos, Golfo. 2003. *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens and the Soviet State, 1926-1936*. Cornell University Press.

Amin, Shahid. 1995. *Event, Metaphor, Memory: Chauri Chaura 1922-1992*. California University Press.

Behar, Ruth. 1991. *The Presence of the Past in a Spanish Village: Santa Maria Del Monte*. Princeton University Press.

Brown, Keith. 2003. *The Past in Question: Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation*. Princeton: Princeton University Press.

2010. *From the Balkans to Baghdad (via Baltimore): Labor Migration and the Routes of Empire*. *Slavic Review* 69/4 (December): 816-839.

2013. *Loyal Unto Death: Terror and Trust in Revolutionary Macedonia*. Bloomington IN: Indiana University Press.

2015. *Friction in the Archives: On "Macedonians", Macedonians and the Ottoman Transatlantic*. *Balkanistica* 28: 41-64.

Burke, Peter. 1987. *The Historical Anthropology of Early Modern Italy. Essays on Perception and Communication*. Cambridge University Press.

Burton, Antoinette (ed.) 2005. *Archive Stories: Facts, Fictions and the Writing of History*. Duke University Press.

Darnton. 1984. *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. Basic Books.

Dirks, Nicholas. 2001. *Castes of Mind: Colonialism and the Making of Modern India*. Princeton University Press.

Farge, Arlette. 1989. *Le Goût de l'Archive*. Editions du Seuil.

Fitzpatrick, Sheila. 1999. *Everyday Stalinism Ordinary Life in Extraordinary Times. Soviet Russia in the 1930s*. Oxford University Press.

Fitzpatrick, Sheila and Robert Gellately (eds.). 1997. *Accusatory Practices: Denunciation in Modern European History, 1789–1989*. University of Chicago Press.

Guha, Ranajit. 1983. *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*. Duke University Press.

Mintz, Jerome. 1982. *The Anarchists of Casas Viejas*. Indiana University Press.

Papailias, Penelope. 2005. *Genres of Recollection: Archival Poetics and Modern Greece*. Palgrave MacMillan.

Passerini, Luisa. 2008. "Introduction". In Luisa Passerini (ed.) *Memory and Totalitarianism*. Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey: 1-21.

Rosenstone, Robert. 1996. *Visions of the Past: The Challenge of Film to Our Idea of History*. Harvard University Press.

Scott, James. 1998. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press.

Steedman, Carolyn. 2002. *Dust: The Archive and Cultural History*. Rutgers University Press.

Stoler, Ann. 2009. *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*. Princeton University Press.

Масовните извори и нивното применување¹

За современото општество е карактеристичен процесот на „очовечување“ на историјата, на широка персонификација на ретроспективните хуманитарни истражувања. Тој процес ги актуализира интердисциплинарните дијалози, кои, во суштина, се базираат врз една глобална мисла – „сите науки за човекот, вклучувајќи ја и историјата, се заемно поврзани; тие зборуваат, или барем можат да зборуваат, на еден јазик“².

Посочените тенденции ги поттикнуваат претставниците на хуманитарните дисциплини неопходно да ја прошируваат изворната база, воведувајќи во употреба нови видови извори. Истите го мотивираа и Државниот архив на Република Македонија да донесе решение за објавување на регистрите на регрути и воени обврзници од град Скопје за временскиот период од 1919 година до 1940 година.

* * *

При подготовката на зборникот, а, имено, при обидот за типизација на регистрите на регрути и воени обврзници во својство на извор, неговите составувачи се соочија со фактот дека во македонската историска наука отсутствуваат низа термини што се појавија на глобално ниво во втората половина на 20. век.

Таквата положба првенствено се објаснува со фокусирањето на македонската историска наука врз разработката на проблемите од областа на традиционалната политичка историја и со нејзината „самоизолација“ од новите насоки на историските истражувања. Следствено, со публикувањето на новите видови извори, Државниот архив на Република Македонија фактички создава база за појавување во државата на перспективни научни насоки, способни за полифонично опишување на историските процеси и за интердисциплинарни дијалози.

* * *

Неопходноста од карактеристика на таков извор како што се регистрите на регрути и воени обврзници, постави пред составувачите задача да одлучат кој термин да го преземат: „масовни податоци“ (big data) – од англојазичната

¹ Објавениот текст е предговор кон двотомното издание на ДАРМ „Регистри на регрути и воени обврзници од град Скопје – 1919–1940 г.“ (том први е објавен во 2016 год., а том втори – во печат).

² *Бродель Ф.* История и общественные науки. Историческая длительность // *Философия и методология истории.* М., 2000 // www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Brod/01.php

историографија³, или „масовни извори“ (массовые источники) – од советската (рускојазичната) историографија⁴.

Тргувајќи, претежно, од традициите во македонската историска наука на преземање термини, составувачите се определуваат во полза на поимот „масовни извори“.

Масовни извори

Прашањето за дефинирање на поимот „масовни извори“ беше детално разгледано во статијата на А. В. Лубски и А. П. Пронштејн – „Некои теоретски и методолошки проблеми на изворознаењето⁵ на масовните извори“, објавена во 1982 година⁶.

Подолу наведените извадоци од статијата на А. В. Лубски и А. П. Пронштејн даваат претстава за содржината и обемот на поимот „масовни извори“, а, исто така, и за дилемите околу нивното определување.

* * *

„Поимот ‘масовни извори‘ почнал да се дефинира уште кон крајот на 1950-тите – почетокот на 1960-тите години⁷. В. И. Стрелски пишувал дека ‘постојат уникатни извори, кои наполно ги одразуваат основните, суштинските, најважните и карактерните црти на проучуваното прашање... Постојат масовни извори кои ги илустрираат веќе утврдените врз основа на материјалите од прв ред закономерности и не додаваат ништо суштинско кон утврдените факти‘⁸. Б. Г. Литвак таквата дефиниција ја признал за недоволна. Тој забележал дека во овој случај на масовните извори им се одредува помошна функција, која ја исклучува можноста за проучување врз нивна база на закономерностите на општествениот развој⁹. При дефинирањето на поимот ‘масовни извори‘, Б. Г. Литвак сметал за неопходно да се тргнува од околностите и целите на потеклото на документите¹⁰. Развивајќи го потоа својот пристап кон тоа прашање, тој во заедничката статија со М. П. Губенко напишал дека ‘под масовни извори ние подразбираме такви документи што одразуваат единичен факт или појава, кои сами по себе имаат

³ На пример, *Exploring Big Historical Data: The Historian's Macroscope* / Shawn Graham, Ian Milligan, Scott Weingart. London, Imperial College Press, 2015.

⁴ Советските научници во однос на воведувањето на поимот „масовни извори“, а не „масовни податоци“, аргументираа дека „податоците“, за разлика од „изворите“, се само потсистем, кој се појавува како резултат на одредена истражувачка дејност.

⁵ *Изворознаење* – помошна историска дисциплина, која ги разработува теоријата и методиката на користење и проучување на историските извори. – Заб. на составувачите.

⁶ *Лубскиј А. В., Пронштејн А. П.* Некоторые теоретические и методические проблемы источниковедения массовых источников. – В кн.: *Источниковедение отечественной истории: сборник статей*, 1981. М., 1982, с. 3–36.

⁷ *Мурадалиева Э.* К историографии разработки массовых источников. – Науч. тр. Азербайджан, гос. ун-та. Сер. историч. и философ, наук, № 3. Баку, 1979, с. 69–70.

⁸ *Стрелскиј В. И.* Источниковедение истории СССР: Период империализма. Конец XIX в. – 1917 г. М., 1962, с. 76.

⁹ *Литвак Б. Г.* О путях развития источниковедения массовых источников. – В кн.: *Источниковедение: Теоретические и методические проблемы*. М., 1969, с. 108–114.

¹⁰ *Литвак Б. Г.* О некоторых приемах анализа и характеристики источников в трудах В. И. Ленина. – В кн.: *Источниковедение истории советского общества*. М., 1964, с. 12.

ограничен интерес, но кои во целост дозволуваат да покажат закономерност. Според својата форма, тие документи претставуваат одреден формулар или неговите зачетоци¹¹. Подоцна во еден од своите настапи тој тврдел дека 'поимот 'масовен извор' е многу условен, бидејќи не ги одразува сите особини на оваа група извори..., но веќе сега може да се тврди дека на оваа категорија извори ѝ припаѓа сè што подлежи на методиката на формуларната анализа'¹². На крајот, во последната работа Б. Г. Литвак укажува дека најсуштински признаци на масовната документација се ординарноста на околностите на појавување, еднотипноста на формата, која гравитира кон стандард; првичноста, максималната блискост кон одразуваниот факт на реалноста; однородноста и повторливоста на содржината¹³.

Подруг пристап кон разбирањето на масовните извори предлага И. Д. Ковалџенко. Настапувајќи на конференција за изворознаење во 1975 година, тој рекол дека при дефинирањето на масовните извори треба најнапред да се земе предвид типологијата на одразените во нив општествени појави и информативната исполнетост на изворите¹⁴. Во предговорот кон колективната монографија на И. Д. Ковалџенко пишува дека 'масовни се изворите кои карактеризираат такви објекти на реалноста што образуваат одредени општествени системи со соодветни структури. Масовните извори ги одразуваат суштината и интеракцијата на масовните објекти, кои ги сочинуваат таквите системи, а, следствено, строежот, својствата и состојбата на самите системи'¹⁵. На тој начин, во основата на неговиот пристап се наоѓа земањето предвид не на околностите и целите на произлезот на масовните извори и на нивната форма, туку на содржината на заклучената во изворите информација. Таквиот пристап, како што справедливо се забележува во литературата, дозволува за масовни извори да се признаат не само одделни документи кои одразуваат единични факти или појави, но и извори кои содржат 'обопштен' факт, на пример, статистички публикации, под услов овие извори да даваат информација за масовните социјални објекти и појави¹⁶.

Соодветно на двата пристапа кон разбирањето на масовните извори, различно се решава прашањето дали статистичките извори се масовни или не.

Б. Г. Литвак смета дека статистичките извори не треба да се однесуваат на категоријата масовни. Тој пишува дека 'дури и првичните статистички набљудувања коренито се разликуваат од првичните масовни извори, бидејќи последните немаат никакво научно-статистичко поставување, немаат цел да се проучи одредена појава или факт, туку само го регистрираат фактот или спонтано се појавуваат како дел од тој факт'¹⁷. Според И. Д. Ковалџенко и други истражувачи, статистичките извори, соодветно на информацијата што тие ја содржат, сосема потпаѓаат под

¹¹ Губенко М. П., Литвак Б. Г. Конкретное источниковедение истории советского общества. – Вопр. истории, 1965, № 1, с. 8.

¹² Материалы Симпозиума по актуальным проблемам источниковедения (Таллин, 2–6 октября 1972 г.). – В кн.: Источниковедение отечественной истории 1976. М., 1977, с. 236.

¹³ Литвак Б. Г. Очерки источниковедения массовой документации XIX – начала XX в. М., 1979, с. 287.

¹⁴ История СССР, 1976, № 3, с. 210.

¹⁵ Массовые источники..., с. 6.

¹⁶ Мурадалиева Э. К историографии разработки массовых источников, с. 71.

¹⁷ Литвак Б. Г. Очерки источниковедения массовой документации..., с. 8.

категиријата масовни¹⁸. Вклучувањето на статистичките извори во разредот на масовните е наполно оправдано. Постојењето на научно задавање на статистичките материјали, според нас, не може да биде доволен аргумент за нивно издвојување од составот на масовните извори. Секој извор секогаш содржи во себе повеќе или помалку одредено задавање, ако не научно, тогаш субјективно. Суштината на изворот се разоткрива само при неговото разгледување во системот: објект – извор – истражувач. Во оваа смисла, статистичките извори, иако не се одликуваат со ординарност во однос на потеклото, сепак, според други признаци, одговараат на масовната документација. Тие во големи количини содржат систематска еднородна информација. Кај нив постои единствен механизам за пренесување на таа информација. На крајот, тие многумерно ги карактеризираат масовните појави, богати се со скриена информација и дозволуваат применување на количинските методи на нејзината анализа.

Во целост ние сметаме дека истакнатите од посочените истражувачи признаци, кои ги карактеризираат масовните извори, во значајна мера се надополнуваат. Возможно е да се прифати мислењето на В. М. Селунска дека воведувањето на терминот 'формулар' би го проширило поимот 'масовни извори', разгледувани од специјалистите по математички методи како извори што содржат информација, која се повторува по форма и која подлежи на формализација¹⁹.

Според нас, при дефинирањето на поимот 'масовни', како и во целост на сите извори, треба да се тргне од претставата за нивната природа и да се земе предвид целосноста на признаците кои ја изразуваат таа природа, т.е. произлезот, содржината и внатрешната форма, поврзани со целната намена на изворот. Само во таков случај, како што ние сметаме, можат да бидат создадени објективни претпоставки за истражувањето на изворите и за изработката на општите принципи на нивната критична анализа²⁰.

Тргнувајќи од кажаното, ние сметаме дека документите, ординарни по произлез, кои се 'остатокот' од проучуваниот процес (а дозволуваат да бидат проучувани со применување на методот на формуларна анализа), а, исто така, и статистичките материјали, кои настапуваат во улога на 'историска традиција', треба да бидат разгледувани како разновидност на масовните извори, кои содржат информација за масовните објекти и имаат еднаков начин на нејзино кодирање²¹.

„Ние мислиме дека разгледувањето на масовните извори како еден од видовите писмени извори е перспективно. Овој вид се карактеризира со постоење на комплекс од извори, кои имаат повеќе или помалку постојан формулар и содржат еднородна информација, ..., а, исто така, кои ги одразуваат масовните процеси и појави“²².

¹⁸ Антонова С. И. Статистические источники по истории СССР периода капитализма. М., 1968, с. 4.

¹⁹ Материалы Симпозиума по актуальным проблемам источниковедения..., с. 259.

²⁰ Види, исто така: Пушкарев Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории. М., 1975, гл. 1–2; Медушевская О. М. Теоретические проблемы источниковедения. М., 1977, с. 27, 29, 33, 51.

²¹ Лубский А. В., Пронштейн А. П. Некоторые теоретические и методические проблемы источниковедения массовых источников. – В кн.: Источниковедение отечественной истории: сборник статей, 1981. М., 1982, с. 6–8.

²² Исто таму. С. 33.

„..., масовните извори, кои се еден од видовите писмени извори, претставуваат одреден комплекс од разновидности: масовна документација, тековна статистика, пописи и истражувања. Масовната документација, ординарна според потеклото, содржи најразнообразна информација за различни страни на социјално-економската реалност. Една од важните особини на таквата документација, според мислењето на Б. Г. Литвак, е првичноста, непосредната близост кон одразуваните појави. Во комплексот од масовна документација тој истакнува три пластови во зависност 'од степенот на близоста на документот кон самиот факт на минатото или неговите детали', потцртувајќи ја посебно вредноста на документите од првичниот пласт, кои не само што одразуваат 'детал, фрагмент или целосен факт на минатото', но и се 'природен дел на самиот факт'. Освен тоа, Б. Г. Литвак ја дели масовната документација на документи на тековната деловодна работа и акти, 'кои се природен објект на неодипломатиката'²³. Претставата за актите како документи, кои ги фиксирале политичките спогодби и економски зделки и кои биле дел од деловодните работи на канцелариите на приватниците и на државните институти, во историската наука постои одамна. Но притоа, актите и материјалите од раниот и развиениот феудализам, чија разработка се реализираше со методите на дипломатичката анализа,²⁴ и актите и документите од епохата на разложување на феудализмот, зародувањето и развојот на капитализмот се разликуваа. Последните се идентификуваа со статистичките материјали и, соодветно на тоа, според мислењето на научниците, бараа математичко-статистички методи на истражување. За разлика од нив, Б. Г. Литвак, веројатно, за првпат во историската литература обрна внимание на тоа дека во составот на деловодните документи од XIX и почетокот на XX век има такви што се одликуваат со 'статистичко задавање', т.е. претставуваат статистички запис, но и многу такви што немаат признаци на ова 'задавање', иако, после соодветна обработка, можат да станат и објект на 'првично статистичко набљудување'²⁵. Затоа оваа разновидност на масовните извори бара не само статистичка обработка, но и методи на дипломатичката и конкретно историската анализа. Масовната документација од XIX и почетокот на XX век во целост најмалку е искористена од историчарите. Многу пластови на оваа документација, посебно првичните, се изгубени, други се во различни архивски фондови, не се разоткриени и не се воведени во науката'²⁶.

²³ Литвак Б. Г. Очерки источниковедения массовой документации..., с. 5, 288, 289.

Акт – од лат. *actus* – документ, чин, постапка. Овој поим се користел во *Corpus iuris civilis* на императорот Јустинијан и оттаму преминал во правниот лексикон на Италија, Франција и Англија. Зборот *acta* (множина) се употребувал за означување на решенијата на органите на власта. Со текот на времето поимот се раширил во европската бирократска терминологија.

Акти – тоа се текстови на деловната документација, со помош на кои се оформуваат секакви зделки, дејства, решенија на власта и др. Помошната научна дисциплина чиј предмет е истражувањето на надворешната и внатрешната форма на актите, надворешната и внатрешната содржина на актите на произлезот на актите се нарекува дипломатика. Поимот „неодипломатика“ го предложи Б. Г. Литвак. Тој вклучуваше во дипломатиката документарни извори од 19. и почетокот на 20. век. – заб. на составувачите.

²⁴ Капитанов С. М. Дипломатика как специальная историческая дисциплина. – Вопр. истории, 1965, № 1; Он же. Очерки русской дипломатики. М., 1970.

²⁵ Литвак Б. Г. Очерки источниковедения массовой документации..., с. 6, 137, 139.

²⁶ Лубский А. В., Пронштейн А. П. Некоторые теоретические и методические проблемы источниковедения массовых источников. – В кн.: Источниковедение отечественной истории: сборник статей, 1981. М., 1982, с. 10–11.

„Информациските можности на масовните извори се утврдуваат по пат на определување на степенот на репрезентативност на информациите за проучуваната реална дејствителност, кои се содржани во нив. Оваа задача може да биде успешно решена само со резултатна сложена аналитично-синтетичка дејност на специјалист од областа на изворознаењето. Нејзиното решение претпоставува: прво, проучување на произлезот, целната намена и историјата на формуларот на масовните извори (надворешна критика); второ, интерпретација на поимите и на системите на мерење, кои се содржани во изворите (толкување); трето, утврдување на целосноста на информациите, т.е. на тоа колку овие извори во однос на структурата го опфаќаат одразувањето на објектот; изјаснување на веродостојноста на овие податоци по пат на сопоставување на различни извори или по пат на определување на степенот на вклопување на овие податоци во општата структура на информациите на масовните извори; на крајот, проучување на спецификата на кодирањето на информацијата (внатрешна критика). Утврдувањето на таквиот начин на информациските можности на масовните извори дозволува, според нас, да се разработи и адекватна методика за добивање информации од нив. Масовните извори содржат како непосредно изразена така и скриена информација. Традиционалните методи претежно се ориентирани кон добивање информации од прв ред. За извлекување на скриена или структурна информација сега широко се применуваат математичките методи. Притоа, математичките методи не ги менуваат, туку само ги дополнуваат и подобруваат инструментариумите на проучување на масовните извори. Успешноста на применувањето и на математичките и на традиционалните методи зависи, во прв ред, од нивното методолошко образложение“.²⁷

„Во изворознаењето сега станува водечко системното воспримање на масовните извори, бидејќи тие извори содржат голем број различни заемно поврзани податоци, кои ги одразуваат основните црти на внатрешната структура на проучуваните процеси. Системниот пристап кон масовните извори го определува основниот пат на добивањето скриена информација. Прво, тоа е анализата на заемните врски меѓу различните непосредно изразени во изворите податоци, кои го одразуваат заемното дејствување на одделните страни на историските процеси и појави. Второ, тоа е пронаоѓањето на основните фактори-индикатори, кои ја определуваат внатрешната суштина на тие процеси, а, исто така, и утврдувањето на нивната споредбена улога и на силата на воздејството. На крајот, трето, тоа е установувањето на детална слика на распределувањето во анализираниот материјал на секој индикатор. Методите на добивање скриена информација даваат многукратно зголемување на можностите на масовните извори. Информацискиот пристап што се формира покажува дека тие можности во суштина се безгранични“.^{28, 29}

* * *

²⁷ Лубский А. В., Пронштейн А. П. Некоторые теоретические и методические проблемы источниковедения массовых источников. – В кн.: Источниковедение отечественной истории: сборник статей, 1981. М., 1982, с. 34.

²⁸ Ковальченко И. Д. Исторический источник в свете учения об информации: (К постановке вопроса). – В кн.: Актуальные проблемы источниковедения истории СССР, специальных исторических дисциплин и их преподавания в вузах: Тезисы докладов III Всесоюзной конференции. Новороссийск, 1979. М., 1979, с. 45–46.

²⁹ Лубский А. В., Пронштейн А. П. Некоторые теоретические и методические проблемы источниковедения массовых источников. – В кн.: Источниковедение отечественной истории: сборник статей, 1981. М., 1982, с. 30.

Масовните извори, според својата внатрешна природа, – како што вели И. Д. Ковалџенко, – „не само што допуштаат, но и бараат“ примена на количинските (квантитативните), математичките и информатичките методи³⁰.

Количинските (квантитативните) методи во историските истражувања

Количинските (квантитативните) методи во историските истражувања – „тоа се помошни методи, ориентирани на собирање, систематизација, анализа на историската информација, претставена во квантитативна форма. Количинските методи вклучуваат методи на статистиката, формализирани методи на анализата на текстови (*контент-анализа*), методи на системската анализа, а, исто така, и други *математички методи*, кои се базираат врз принципот на мерење. Количинските методи се користат во историските истражувања за решавање на следните задачи: опишување и оценка на проучуваните *историски појави и процеси*, за наоѓање на *структурно-функционалните* и динамичните *закономерности* во развојот на *историските појави и процеси*; градење на описни, имитациски, прогнозирачки модели на истражуваните појави; спроведување на *типологии*, проучување на причинско-последичните *закономерности*“.³¹

Иако во историската наука традиционално термините „количински методи“ и „математички методи“ се употребуваат како конгруентни, сепак, според мислењето на И. Д. Ковалџенко, треба да се води сметка за разликите меѓу нив и при неопходноста да се диференцира нивната употреба³².

Во согласност со тврдењето на И. Д. Ковалџенко, „*количинските методи* – тоа е обична анализа на појавите и процесите врз основа на системот на квантитативните показатели, а *математичките методи* – тоа е создавање врз основа на системот на бројните податоци на формално-количинските, математичките модели на тие појави и процеси“³³.

Применување на количинските методи во историските истражувања, клиометрика, квантитативна историја

Применување на количинските методи во историските истражувања

Вклучувањето на количинските методи во практиката на *историските истражувања* доведе до формирање на самостојна *насока* во историската наука. Таа насока во советската историска наука, која се појави во 1960-тите години и која е поврзана со применувањето на измерувањето и сметањето при проучувањето на историските процеси и појави, се нарекуваше „*применување на количинските методи во историските истражувања*“. Голема улога во нејзиниот развој во СССР

³⁰ Види: Ковалџенко И. Д. Количественные методы в исторических исследованиях. М., 1984.

³¹ Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь. М., 2014, с. 217–218.

³² Ковалџенко И. Д. Методы исторического исследования (второе издание). М., 2003, с. 310.

³³ Исто таму, с. 309–310.

одиграа трудовите на В. А. Устинов, И. Д. Ковалченко, Ју. Ју. Кахк, К. В. Хвостова, Л. В. Милов, Л. И. Бородкин и др.³⁴

Во други историографии споменатата насока се именува како клиометрика или како квантитативна историја.

Клиометрика

Клиометрика (од англ. *cliometrics*) – „една од клучните насоки на истражувањата на економската историја, базирана врз систематско користење на економската теорија и количинските (математичко-статистички) методи и модели. Клиометриката се дефинира, исто така, како ’наука која ги проучува економската историја, со применување на методите на економската анализа, статистичкото моделирање и пресметката на можните алтернативни верзии на развојот на економијата во минатото‘ (Словарь бизнес-терминов, 2001), како ’применување на економетриката во економската историја‘ (The Chambers 20th Century Dictionary). За првпат поимот ’клиометрика‘ се појави во печатот во декември 1960 година во списанието ’Journal of Economic History‘. Во текот на 1960-тите до 1980-тите години, таа интердисциплинарна насока, која изникна врз спојот на историјата и економијата, ја нарекуваа, исто така, ’нова економска историја‘, но со време се утврди терминот ’клиометрика‘.

К[лиометриката] се ориентира на истражувањата на причинско-последичните врски, додека потрадиционалните насоки на *економската историја* во поголем степен се ориентираат на описот на економските *процеси* и *настани* на минатите епохи. Формирањето на клиометриката се одвиваше под влијание на трудовите на В. Ростоу³⁵, Р. Голдсмит³⁶, С. Кузнец³⁷, Д. Норт³⁸, Р. Фогел³⁹. Клиометричкото истражување вклучува неколку етапи: поставување на содржајна задача од областа на *економската историја* (хипотеза); вовед во разгледувањето на одредена теза на економската теорија, поврзана со поставувањето на задачата, на нејзината формализација; барање на репрезентативни *историски извори*, кои содржат податоци (како правило, статистички) за проучуваниот процес; обработување на податоците, статистичка проверка на хипотезата со помош на економетрички методи или модели; содржајна *интерпретација* на добиените резултати.

Од 1970 год. списанието ’Explorations in Economic History‘ се претвори во основно место за објавување на работите на клиометристите; до тоа време ’новата економска историја‘ стана главна насока и на списанието ’The Journal of Economic History‘ (најавторитетно во областа на *економската историја*). Во почетокот на XXI век се појавија две нови авторитетни европски списанија од клиометричен профил – ’The European Review of Economic History‘ и ’Cliometrica‘. ’Клиометричката револуција‘ ги одразуваше тенденциите кон поместување на истражувачкиот акцент ’од индивидуата кон масите‘, што го подигнуваше значењето на статистичките извори. Во текот на 1970-тите до

³⁴ Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь. М., 2014, с. 217.

³⁵ Walt Whitman Rostow (1916–2003).

³⁶ Raymond W. Goldsmith (1904–1988).

³⁷ Simon S. Kuznets (1901–1985).

³⁸ Douglass Cecil North (1920–2015).

³⁹ Robert William Fogel (1926–2013).

1980-тите години позициите на клиометриката се зацврстуваа. Во 1983 год. во САД беше создадено Клиометричкото здружение, во 1985 год. беше спроведен првиот Меѓународен конгрес на клиометрика. Новата насока стана доминантна на меѓународните конгреси за економска историја.

[...] Врвот на признавањето на постигнувањата на клиометриката паѓа на 1993 год., кога познатите американски научници Р. Фогел и Д. Норт ја добија Нобеловата награда за економија. Трудовите на Р. Фогел, кои беа одбележани со премија, беа поврзани со анализата на улогата на железничките патишта во економскиот развој во САД, значењето на ропството како институт и неговата улога во економијата на САД. Постигнувањата на Д. Норт се однесуваа на новиот институционален пристап кон проучувањето на *економската историја*. Во одлуката на Нобеловиот комитет се одбележуваше дека Фогел и Норт се пионери во областа на клиометриката, т.е. 'насоката на истражувањата, која ги комбинира економската теорија, количинските методи, проверката на хипотезите, контрафактичкото моделирање и традиционалните методи на економската историја заради објаснување на процесите на економскиот раст и пад... Фогел и Норт, движејќи се по различни патишта, развија нови пристапи во економската историја, додавајќи ѝ на неа повеќе строгост и теоретичност'⁴⁰

Квантитативна историја

Квантитативна историја (од англ. Quantitative history) – „научна насока, поврзана со применувањето на количинските методи во историските истражувања. Квантитативната историја ја определуваат и како *методологија на историските истражувања*, базирана врз користењето на *статистичките методи*, кои се применуваат во социјалните науки, за обработка и анализа на овие историски извори; како пристап, кој користи *количински, статистички методи* и компјутерски инструменти во *историските истражувања*. Квантификацијата почна да игра важна улога во историската наука од 1960-тите и посебно од 1970-тите години. Приврзаниците на квантитативната историја тргнуваа од концептот дека историските истражувања можат да одговараат на барањата на науката само во случај ако нивните резултати се формулираат на јазикот на квантификацијата, со помош на количинските и формалните методи. Стана широко познат исказот на Е. Ле Роај Ладирје⁴¹: 'историјата, која не е квантификациска, не може да претендира да се смета за научна' (1973).

Во 1960-тите години 'Анали'⁴² беа 'заведени' од квантификацијата. Во тие години, кога имаше подем на 'структурализмот', историчарите 'аналисти'⁴³

⁴⁰ Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь. М., 2014, с. 214–216.

⁴¹ Emmanuel Le Roy Ladurie.

⁴² Списанието „Анали на економската и социјалната историја“ (*Annales d'histoire économique et sociale*) се појавило во 1929 година. Во 1946 година списанието, кое неколку пати го менувало својот назив (во 1939 година – „Анали на социјалната историја“ (*Annales d'histoire sociale*)), во 1942 година – „Зборници на социјалната историја“ (*Mélanges d'histoire sociale*), во 1945 година – „Анали на социјалната историја“ (*Annales d'histoire sociale*)), почнало да се именува „Анали. Економии, општества, цивилизации“ (*Annales. Économies, Sociétés, Civilisations (ou Annales ESC)*).

⁴³ „Аналисти“ – припадници на школата на „Анали“ (École des Annales), позната, исто така, и како „нова историска наука“ (La Nouvelle Histoire). Како појдовна точка на појавувањето на движењето „Анали“ се смета 1929 година. Тогаш во Стразбур, по иницијатива на историчарите Лусјен Февр (1878–1956) и Марк Блок (1886–1944), почнало да излегува списанието „Анали на економската и социјалната историја“ (*Annales d'histoire économique et sociale*).

сакаа да ги следат научниците – претставниците на егзактните науки, тие често ги нарекуваа свои научни единици лабораториите и сметаа дека истражувањето треба да користи количински пристапи, ако тоа претендира кон научност. Така, врз база на масовните демографски извори се спроведуваа истражувања, со цел да ја претстават 'тоталната историја' (histoire totale) на региони.

Интердисциплинарниот пристап 'Historische Sozialforschung' ('историско-социјални истражувања'), кој се појави во СРГ во 1970-тите години, претставува германска варијанта на квантитативната историја, ориентирана на истражувањата на социјалните структури и процеси на минатото, кои се проучуваат со помош на теориите на социјалните науки и со применување на квантификации. Забележителна етапа во развојот на 'германскиот модел' на квантитативната историја беше создавањето во 1975 година (по иницијатива на В. Шредер и Г. Бест) на асоцијацијата QUANTUM⁴⁴. Асоцијацијата обедини стотици истражувачи, кои применуваа формални и *количински методи* во историско-социјалните истражувања.

Но најголем размав к[вантитативната] и[сторија] доби во САД. Во 1960–1970-тите години таму се појавија интердисциплинарни области – 'нова економска историја', 'нова социјална историја', 'нова политичка историја' и др. Најзабележливи резултати беа добиени во областа на 'новата економска историја', која подоцна беше насловена *клиометрика*. Овој процес се развиваше на фон на зголемениот интерес кон можностите за користење на методите и теориите на социјалните науки и во услови на формирање на 'компјутерската ера', која даваше нови можности за анализа на големите масиви од информации. Во исто време, во САД се создаваа банки на податоци (databank), кои концентрираа огромни масиви од информации на бази на податоци, врз основа на кои стана возможно развивањето на големи проекти за истражување на долготрајните процеси во социјалната, економската и политичката историја на САД. Голема извесност доби банката на податоци формирана од Интеруниверзитетскиот конзорциум за политички и социјални истражувања (ICPSR⁴⁵) при Мичигенскиот универзитет.

Развојот на истражувањата во рамките на квантитативната историја се спроведуваа со институционализација на новата насока. Во 1960–1970-тите години беа создадени специјализирани научни списанија, во кои се објавуваа работите на историчарите квантификатори ('Historical Methods', 'Social Science History', 'Historical Social Research / Historische Sozialforschung'). Во универзитетите на многу држави се појавија образовни програми и учебни курсеви, учебни помагала за овој профил⁴⁶.

* * *

Применувањето на количинските (квантитативните), математичките и информатичките методи при анализата на масовните извори го обуслови појавувањето не само на клиометриката и на квантитативната историја туку и на нови насоки во историската демографија.

⁴⁴ QUANTUM – Association for quantification and Methods in Historical and Social Research – Arbeitsgemeinschaft für Quantifizierung und Methoden in der historisch-sozialwissenschaftlichen Forschung e.V.

⁴⁵ ICPSR – Inter-university Consortium for Political and Social Research.

⁴⁶ Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь. М., 2014, с. 208–211.

Историска демографија

Историска демографија – „научна дисциплина, чиј објект на истражување е историската динамика на населението како фактор на развој на човештвото. **И[сториската] д[емографија]** е раздел на демографската наука и истовремено гранка на *историското знаење*, која ги проучува бројноста, динамиката, раселувањето, миграциите, промената на составот на населението, густината, семејно-брачните односи, полово-возрасниот баланс, демографските кризи, а, исто така, и севкупното влијание на демографските фактори врз развојот на општеството во историска ретроспектива. **И[сториската] д[емографија]** е поврзана со *историската географија* и со други научни насоки, кои ги проучуваат влијанието на природно-еколошките фактори врз општеството, *социоприродната историја* (историја на еволуцијата на биосферата во системот на заемното дејство на општеството, културата и средината). **И[сториската] д[емографија]** ги разгледува историските типови на репродукција на населението во широкиот социокултурен контекст. **И[сториската] д[емографија]** е еден од аспектите на *културно-историската антропологија* и *гендерната историја* во проучувањето на демографското поведение на луѓето во контекст на конкретен културно-историски тип (брачни и репродуктивни односи, воспитување и обучување на децата, статуси и модели на однесување на различни возрасни категории, миграции итн.). **И[сториската] д[емографија]**, според изворите, понекогаш се дели на три периоди: 'дописмен', 'достатистички' и 'статистички'. [...] Истражувањата во областа на историската демографија квалитетно се променија во втората половина на XX в. Растот и проширувањето на нивната тематика се случува во врска со формирањето на *новата историска наука* со карактеристичниот за неа интерес кон човекот и 'тоталноста', кон *историската антропологија*. Голема улога во проучувањето на демографските карактеристики на историските општества одигра француската школа на 'Анали'. Во истражувањата на Ф. Арјес⁴⁷, Ж. Мевре, П. Губер⁴⁸, Ж. Диби⁴⁹, Е. Лабрус⁵⁰ и др. широка теоретска разработка добија демографските аспекти на секојдневието на големите заедници и малите колективи, карактеристичните модели на демографското однесување, однесувањето кон животот и смртта, влијанието на епидемиите, миграциите или изолациите, формирањето на гендерна идентичност и др. Значајно воздејство врз развојот на проблематиката на демографските циклуси извршија Ф. Бродел⁵¹ и П. Шони⁵²; тие дадоа голем придонес во создавањето на општ теоретски демографски модел на општество од средниот век и на процесите на демографскиот премин во раното модерно време. Во 1963 година во Париз беше формирана група по историја на населението и на социјалните структури. Проблемите во однос на историската демографија се дискутираа на меѓународните конгреси за историски науки (почнувајќи од XI конгрес – 1960), беше образувана Меѓународната комисија за историска демографија. Во рамките на современата

⁴⁷ Philippe Ariès (1914–1984).

⁴⁸ Pierre Goubert (1915–2012)

⁴⁹ Georges Duby (1919–1996)

⁵⁰ Ernest Labrousse (1895–1988).

⁵¹ Fernand Braudel (1902–1985).

⁵² Pierre Chaunu (1923–2009).

демографско-структурна теорија, **и[сториската] д[емографија]** е поврзана со историјата на економиката – проучувањето на заемната врска на демографските, технолошките и економските циклуси (В. Абел⁵³, Б. Слихер ван Бат⁵⁴, В. Постан⁵⁵, К. Чипол, Д. Глас⁵⁶ и други). Во сегашно време често **и[сториската] д[емографија]** ја разгледуваат како гранка на клиодинамиката – интердисциплинарна област на истражувања, која ги обединува пристапите на математичкото моделирање на долговремените социјално-историски процеси, теоретската историја, историската микросоциологија, создавањето и анализата на историските бази на податоци, истражувањата на социјалната еволуција. Како едно од важните постигнувања на клиодинамиката може да се смета разработката на математичките модели на 'вековните' социјално-демографски циклуси⁵⁷.

Од почетокот на XXI век во Руската Федерација почна да се среќава поимот „нова историска демографија“ – аналоген на поимите „нова економска историја“, „нова социјална историја“, „нова политичка историја“ и др. Сумарно, со поимот „нова историска демографија“ се означува таква насока на историската демографија што се стреми кон установување на интердисциплинарни дијалози, вклучувајќи се во контекст на економската и на социјалната историја, која во својот истражувачки „арсенал“ внесува методи од социологијата, социјалната психологија, историската антропологија и други науки за човекот, која користи масовни извори и применува за нивна анализа квантитативни, математички и информатички методи.

Масовни извори врз кои првенствено се базираат истражувањата во областа на историската демографија се пописните материјали, матичните книги, а, исто така, и најразлични регистри на населението и домаќинствата. Од 1980-тите години почнаа да се применуваат и првичните извори на пописите – индивидуалните анкетни листи.

Од 1990-тите години врз основа претежно на податоците од индивидуалните анкетни листи на пописите и од матичните книги, истражувачи од САД и од Западна Европа создадоа информациски и геоинформациски системи, кои ги документираат и визуализираат историско-демографските процеси (и не само) во тие држави за периодот од пред околу 200 години⁵⁸.

Во работата со матичните книги и другите регистри на населението посебно место зазема методот наречен „реконструкција на фамилиите“ (reconstitution des familles).

Методот „реконструкција на фамилиите“ (reconstitution des familles)

„Реконструкцијата на фамилиите“ (reconstitution des familles) е еден од основните методи на историската демографија, која „претендира да ја разоткрие внатрешната, 'човечката' смисла на демографските феномени и, во прв ред, да ги

⁵³ W. Abel.

⁵⁴ Bernard Slicher van Bath (1910–2004).

⁵⁵ V. Postan.

⁵⁶ David Victor Glass (1911–1978).

⁵⁷ Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь. М., 2014, с. 85–87.

⁵⁸ Види, на пример: Minnesota Population Center // www. ipums.org

утврди мотивите на човечките постапки⁵⁹. Фактички, на методот „реконструкција на фамилиите“ му припаѓа клучната улога во развојот на историската демографија од втората половина на XX век⁶⁰.

„Реконструкцијата на фамилиите“ е создадена како метод на работа со податоците за имињата од црковните регистри (црковните матични книги). Појавувањето на методот „реконструкција на фамилиите“ се поврзува со дејноста на францускиот демограф Луј Анри⁶¹. „Принципите што беа предложени од Луј Анри се едноставни: почит кон личноста во историјата и обединување на научните сили на историчарите и демографите врз основа на создадениот од него метод. Во историската демографија методот 'реконструкција на фамилиите' овозможи диференцирано проучување на настаните дури до индивидуално ниво. Целта на методот 'реконструкција на фамилиите' е поименичено проучување на историјата на целото население, а не само на привилегираните сословија. Во основата на тоа се наоѓа хуманистичката идеја“⁶².

Потоа стана јасно дека изворната база на „реконструкцијата на фамилиите“ вклучува извори, чија специфика е постоењето на име на човек. Поимите „номинативна информација“ и „персонална информација“ не се идентични, бидејќи персоналната информација може да биде обезличена. Тие извори што содржат персонална информација со укажување на личното име се номинативни извори. Применувањето на методот „реконструкција на фамилиите“ го актуализира комплексното проучување на групата номинативни извори⁶³.

Методот „реконструкција на фамилиите“ даде можност да се разработуваат на ново ниво проблемите на фамилиите како на мали социјални групи. Во 1972 год. излезе специјалниот број на „Анали“ под наслов „Семејството и општеството“. Тогаш за првпат беше дадена претстава за фамилијата како за тотален социјален феномен со сите врски што се пројавуваат во него – производствени, битови, морални, психолошки итн.⁶⁴ Се појави и

⁵⁹ *Бессмертный Ю. Л.* Жизнь и смерть в средние века. М., 1991. С. 222.

⁶⁰ «C'est bien sûr d'abord à la méthode de «reconstitution des familles» que la démographie historique doit son essor et, pour une part, sa spécificité»; «En d'autres termes peut-on se passer de la reconstitution des familles? Je ne le pense pas, car du point de vue méthodologique l'instrument est irremplaçable, il peut aisément être comparé au microscope. Grâce à lui, une étude même étroitement localisée, si elle est conduite avec rigueur, peut prendre valeur d'exemple. Le recours à la mesure fine et approfondie est indispensable si l'on veut atteindre et comprendre les mécanismes du fonctionnement démographique. Pour saisir le pourquoi et le comment du renouvellement des populations, il importe d'en étudier le fonctionnement à la fois sous l'angle différentiel et global» – *Perrenoud A.* Où va la démographie historique? Analyse de contenu de la Bibliographie internationale de la démographie historique // ADH. 1986. P. 254, 256

⁶¹ Louis Henry (1911–1991): *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, Institut national d'études démographiques, 1956 (avec Michel Fleury); *Facteurs sociaux et culturels de la mortalité infantile. Une enquête sur le comportement des familles dans le Nord et le Pas-de-Calais*, Institut national d'études démographiques, 1960 (avec Alain Girard) и др.

⁶² Антонов Д. Н. Восстановление истории семей: метод, источники, анализ. Автореферат кандидатской диссертации. Москва, 2000 // <http://www.dissercat.com/content/vosstanovlenie-istorii-semei-metod-istochniki-analiz#ixzz4ExYANOAE>

⁶³ Антонов Д. Н. Восстановление истории семей: метод, источники, анализ. Автореферат кандидатской диссертации. Москва, 2000 // <http://www.dissercat.com/content/vosstanovlenie-istorii-semei-metod-istochniki-analiz#ixzz4ExYANOAE>

⁶⁴ Исто таму.

создадената од Кембричката група⁶⁵ типологија на фамилиите, главно позната како класификација на Питер Ласлет⁶⁶.

Методот „реконструкција на фамилиите“ се развиваше по пат на интеграција на генеалогичката, демографската анализа и применувањето на компјутерските технологии. Беа образувани и се образуваат опширни регистри на населението во форма на бази на податоци во САД, во Канада и во други држави. Обединувањето на податоците на неколку „традиционални“ историски извори во единствен фајл фактички формира извор од нов тип, кој суштински ја менува работата на историчарот⁶⁷.

* * *

Тоа е во најопшти црти прегледот на местото и улогата на масовните извори.

* * *

Враќајќи се кон прашањето за карактеристиката на регистрите на регрути и воени обврзници од град Скопје за периодот од 1919 година до 1940 година, треба да се констатира дека регистрите се масовни извори, кои содржат како номинативни така и статистички податоци.

Регистрите, како и секој масовен извор, се „кутија со двојно дно“ – имаат „површинска“ информација и „скриена“. Затоа, заради максимално ефикасна работа со статистичките податоци од регистрите, неопходно е, најнапред, применување на квантитативните, математичките и информатичките методи, а со номинативните – методот „реконструкција на фамилиите“.

Регистрите на регрути и воени обврзници од град Скопје за периодот од 1919 година до 1940 година во својство на извори способни, во зависност од поставуваните задачи, да дадат информации, применливи се во: историската демографија, генеалогичката, историската антропологија, социјалната и економската историја, воената историја, лингвистиката (конкретно, антропонимиката) итн. Во целост, податоците од регистрите на регрути и воени обврзници од град Скопје за периодот од 1919 година до 1940 година имаат суштинско значење за фундаменталните интердисциплинарни истражувања за човекот и за општеството.

⁶⁵ The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure.

⁶⁶ Household and Family in Past Time: Comparative Studies in the Size and Structure of the Domestic Group over the Last Three Centuries in England, France, Serbia, Japan and Colonial North America / P. Laslett, R. Wall (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 1972.

⁶⁷ Види: Антонов Д. Н., Антонова И. А. Восстановление истории семей и компьютер // new.hist.asu.ru/biblio/histdem/7.html

Борче Илиевски¹**Пописите на населението како историски извори²*****Извори за бројноста и структурата на населението во т.н. претстатистичка епоха***

Историографијата во текот на XX век, особено во неговата втора половина, бележи значајни промени во ширината и структурата на темите коишто претставуваат предмет на нејзин интерес. Под влијание на развојот на општествените и хуманистичките науки историчарите извршиле низа мошне значајни методолошки промени, пред сè преку проширување на своите научни интереси на истражување надвор од дотогашните традиционални политички и воени теми.

Научниот интерес за демографијата, поточно за бројноста и структурата на населението во одредени конкретни периоди од човековата историја, се јавува уште во XVII и XVIII век. Во XVII век Џон Грант (1620 – 1674) критички ги проучувал расположливите демографски податоци. Неговата прониклива анализа резултирала со објавување на капиталното дело Природни и политички заклучоци изведени врз основа на податоците за смртност во 1662 година, коешто на многу начини ги поставило основите за развојот на демографијата. Томас Роберт Малтус (1766 – 1834) систематски ги анализираше демографските податоци што му биле на располагање и меѓу 1798 и 1826 година објавил шест изданија од својот познат трактат Есеј за принципите на населението³. Теоријата за населението на Малтус, иако многу контроверзна, извршила огромно влијание врз интелектуалната мисла, особено врз развојот на размислувањето за населението во светот во следните двесте години.

¹ Д-р, вонреден професор на Институтот за историја при Филозофски факултет, УКИМ (види: http://www.fzf.ukim.edu.mk/ddtest21/page/institutes/professor/borche-ilievski_54).

² Објавениот текст е предговор кон книгата: „Демографските карактеристики на Вардарска Македонија меѓу двете светски војни (анализа на југословенските пописи од 1921 – 1931 година)“, Филозофски факултет, Скопје 2017 год.

³ Peter Laslett, “Gregory King, Robert Malthus and the Origins of English Social Realism”, *Population Studies, Journal of Demography*, 1985, Vol. 39/3, 351–362; Ronald D. Lee, *Malthus and Boserup: A dynamic synthesis, The State of Population Theory: Forward from Malthus*, Oxford, 1986, 96–130. Многу други истражувачи, како Вилијам Пети (1623 – 1687), Грегори Кинг (1648 – 1712), Јохан Зусмилх (1707 – 1767), Адолф Кетеле (1796 – 1874) и Вилијам Фар (1807 – 1883), го проучувале населението и собирале и анализираше демографски податоци во периодот меѓу XVII и XIX век. Нивните трудови дале непосреден придонес за подоцнежниот развој на историската демографија и уште повеќе ги збогатиле демографските теории во тоа време (Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb, 1999, 62–69).

Историчарите дури од средината на XX век, под влијание на бројните демографски, економски и мултидисциплинарни истражувања, проучувањето на населението го ставиле во фокусот на својот научен интерес. Тоа пак довело до проучување на меѓусебното влијание на одредени историски настани и демографски промени врз глобалните историски процеси. Во ваков контекст се развила и историската демографија, која како посебна дисциплина ќе даде нова вредност на бројните историски извори што дотогаш воопшто не биле или биле недоволно користени, односно проучувани. Историската демографија дала значаен придонес за развојот на одредени историографски теми. Со тоа што го збогатува нашето знаење за демографското однесување и промените кај населението во минатото, историската демографија ни помага подобро да ги разбереме демографските трендови во современите општества. За основач на историската демографија се смета францускиот демограф и историчар Луи Анри (1911 – 1991). Тој во една прилика рекол дека за да се даде одговор на двете прашања поврзани со промените кај населението што ги мачеле демографите во средината на XX век, „Каде сме?“ и „Каде одиме?“, треба најпрвин да го одговориме прашањето: „Каде бевме вчера и завчера?“ Ова навраќање на минатото, рекол, е клучно затоа што само така може да се добие одговор за она што следува. И пред Анри во четириесеттите години од XX век шведскиот демограф Ханес Хирениус ги анализираше податоците од црковните општини и применил методи слични на оние што ги применил Анри десет години подоцна. Пионерската работа на Анри извршила огромно влијание врз развојот на демографијата и истражувањата за историјата на населението⁴.

Научниот интерес за нови историографски теми им дале една нова вредност на мноштвото архивски материјали од коишто поголемиот дел и дотогаш биле познати, но речиси воопшто не биле користени. Во рамки на историската демографија започнале детално да се проучуваат пописите на населението. Историската демографија главно се фокусира на добивање прецизни демографски информации за населението во минатото, природното движење (наталитет, морталитет, склучени бракови и др.), неговата бројност и структура (полова, старосна, верска, јазична, национална). Со тоа што нуди детални и веродостојни демографски информации за општествата во минатото, историската демографија може многу да го збогати нашето знаење за историјата, а особено за историјата на населението. Структурните промените кај населението во минатото, како и денес, се во тесна интеракција со политичките, општествените и економските движења и имале значајна улога во општествените процеси и промени.

Од најстари времиња постои интерес на владетелите за бројот на населението во нивната земја, првенствено од економски и од воени причини. Првите системски,

⁴ Л. Анри понудил важна концептуална рамка, која била директна врска меѓу истражувањата на демографските податоци од минатото и низа значајни прашања поврзани со современото население и применил моќен метод на пресоздавање на семејството врз податоците од црковните општини коишто биле широко достапни во западните земји. Како резултат на ова влијание набргу започнал период на брз развој на историската демографија (Paul-Andre Rosental, “The Novelty of an Old Genre: Louis Henry and the Founding of Historical Demography”, *Population*, 58/3, 2003, 97–129).

но сè уште парцијални анализи за структурата на населението датираат од XVII век. Првите проучувања се однесувале на природното движење на населението, односно стапката на наталитет, морталитет, природниот прираст и сл.⁵

Во историографските истражувања движењето на населението во минатото се проследува главно преку два пристапа. Првиот се базира на официјалните пописи на населението, а вториот пристап, најнапред развиен во западните историографии, се заснова на архивски материјали што потекнуват од црковните (парохиските) книги или регистри за кои се развил значаен научен интерес. Некои истражувачи го увиделе потенцијалот што се криел во користењето сочувани податоци од црковните општини за бројот на новородени, склучени бракови и за бројот на умрени лица при изучување на историјата на населението, притоа следејќи ги структурните демографски промени што настанувале во определени области или во цели држави. Првите вакви систематски историскодемографски истражувања се вршени во Франција, Шведска и Британија.

Во споредба со другите европски земји, стапката на наталитет во Франција почнала да паѓа многу порано и останала на ниско ниво со децении, процес што долго време ги загрижувал демографите и политичарите во оваа земја. Споменатиот Л. Анри, кој работел во Националниот институт за демографски истражувања (L'Institut national d'études démographiques) и бил еден од научниците коишто активно работеле на овие истражувања, започнал да користи историски податоци од сочуваните црковни регистри. Како и работата на други демографи во тоа време, така и почетното истражување на Анри било во голема мерка ограничено поради недостиг на податоци. Како што претходно кажавме, наталитетот опаѓал неколку децении, па дури и повеќе од еден век во некои развиени земји. Најновите демографски податоци едноставно не им овозможувале на демографите да дадат одговор на прашањата за неконтролираниот наталитет (доколку постоел) и почетниот пад. За да ја поткрепи својата теорија за природен наталитет со цврсти емпириски докази и за да даде детален опис и објаснување за падот на наталитетот, Анри се свртел кон податоците за населението од минатото. Најпрвин ги проучил генеолошките податоци за семејствата од владејачката класа во Женева, почнувајќи од средината на XVI век. Преку анализа на овие податоци се дошло до значајни сознанија за демографското однесување на оваа урбана елита и се открило дека нивната смртност и наталитет веќе почнале да опаѓаат при крајот на XVII и почетокот на XVIII век. Меѓутоа, ова население припаѓало на една посебна општествена група и демографските карактеристики што се востановиле кај него се очекувало да бидат различни од оние кај вкупното население. За да го надмине овој проблем, Анри и неговите колеги се свртеле кон сочуваните податоци за бројот на крштемки, погребени и бројот на бракови од црковната општина во француското село Круле, во Нормандија. Овие податоци се чувале непрекинато од средината на XVII век до Француската револуција и давале детални демографски информации. Овие детални информации овозможиле скоро сите податоци точно да

⁵ David I. Kertzer, *Qualitative and Quantitative Approaches to Historical Demography*. *Population and Development Review*, Vol. 23, No. 4, 1997, 839–846. Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, 46–47.

се поврзат едни со други и со тоа да станат извор на податоци од непроценливо значење за проучувањето на демографските карактеристики во минатото и нивните промени со текот на времето. Но и покрај нивната потенцијална вредност за демографските истражувања, податоците од црковната општина не биле примарно создадени за демографско истражување и не можеле лесно да се анализираат со примена на конвенционални демографски методи. Ова претставувало голем методолошки предизвик за Анри. Како одговор на тоа, тој развил метод што бил сличен на методите што пред него ги користел Хирениус во Шведска, но демографски бил поригорозен од нив. Овој метод денес е познат како пресоздавање на семејството. Со овој метод, Анри и неговите колеги, можеле да ја пресоздадат демографската историја на многу поединци за чиешто крштевање, склучен брак и погреб се чувале податоци во црковната општина, можеле да ги воспостават роднинските врски меѓу овие луѓе и да ги пресоздадат нивните семејства. Резултатите му дале на Анри и неговата група ретка прилика да ја проучат демографската историја на Круле. Нивната работа довела до низа интересни откритија за демографското однесување и за промените во наталитетот, смртноста и трендот на склопување бракови во Круле во периодот од средината на XVII век до Француската револуција⁶.

Уште еден клучен момент во развојот на историската демографија било формирањето на Групата Кембриџ во 1964 година, чија цел било проучување на историјата на населението и општествената структура во Англија. Во следните три децении повеќе истражувачи се насочиле кон проучување на црковните регистри на англиканската црква. Работата на Групата Кембриџ посебно се сконцентрирала на 26 црковни општини со подобри регистри и ја реконструирала историјата на нивното населението во периодот меѓу 1580 и 1837 година. Резултатите од оваа реконструкција не ја отсликувале само демографската состојба во црковните општини од кои се црпеле податоци туку и во целата земја. Во текот на седумдесеттите години било извршено уште подетално истражување во кое се користеле податоци од околу четиристотини црковни општини. Ова истражување дало детални податоци за историјата на населението во Англија во периодот 1541 – 1871 година⁷.

Парохиските црковни регистри настанале како потреба да се евидентира бројот на родените, венчаните и бројот на умрените припадници на одредена верска заедница во рамките на некоја парохија (црковна општина), која опфаќала една или повеќе население места⁸. Проучувајќи ги матичните книги од римокатоличка и протестантска провиниенција, како што видовме, историчарите дошле до заклучок дека преку нивна анализа може да се дојде до бројни и мошне значајни податоци за природното движење на населението (раѓања, умирања, склучени бракови) на определен простор, во одредена хронолошка рамка, и до податоци за миграциите и

⁶ Paul-Andre Rosental, "The Novelty of an Old Genre: Louis Henry and the Founding of Historical Demography", 109–114; Thomas H. Hollingsworth, *Historical Demography, The sources of History: Studies of the Use of Historical Evidence*, Cambridge University Press, London, New York, Melbourne, 1969, 52–54.

⁷ A. E. Wrigley, S.R. Schofield, *The Population History of England 1541 – 1841, A Reconstruction*, London, 1981.

⁸ Војин Дабић, „Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дероње“, Српске студије, књ. 5, Београд, 2014, 14.

за дел од нив што дотогаш биле непознати. Значењето на матичните книги е мошне големо со оглед на фактот дека тие често пати претставувале единствена пишана трага за големо мнозинство луѓе во минатото.

Најстарите откриени црковни регистри потекнуваат од XIV век од областите што денес им припаѓаат на Франција и на Италија. Црковните регистри, односно матичните книги што биле водени од црковните власти, започнале да се водат во времето на ренесансата во поголем број западноевропски земји и за среќа дел од нив се зачувани до денес. Сепак, црковните регистри коишто се значајни за проучување на историската демографија, заради нивната целосност, потекнуваат од подоцнежниот период⁹. Во 1538 година Томас Кромвел во име на англискиот крал издал наредба да се водат и да се чуваат парохиските книги¹⁰. Слична наредба издал и францускиот крал Франсоа I во 1540 година за задолжително водење на евиденција за крстени лица¹¹. Слични регистри од втората половина на XVI век задолжително биле водени и во Шкотска¹².

Во јуни 1614 година папата Павле V го објавил т.н. Римски обредник, кој содржел обрасци за водење на книги на крстени, венчани, умрени и регистар на парохијаните, со што била создадена основа за унифицирање на парохиските книги, односно црковните регистри во римокатоличката црква¹³. Овие парохиски, односно матични книги биле користени како историски извори во повеќе историографски трудови, но нивното значење како важен историски извор добива вредност во втората половина на XX век кога француските историчари во рамките на *l'École des Annales* започнале подетално да ги вреднуваат овие историски извори, а со тоа започнало и нивното систематското методолошко и теориско проучување и употреба во современите историскодемографски истражувања¹⁴.

Така, историчарите сè почесто во своите истражувања ги користат демографските извори за објаснување на одредени историски процеси, при што се нагласува влијанието на демографските феномени, на мноштво аспекти на историскиот развој. Повеќемина историчари, следбеници на школата *Annales*, во своите истражувања обрнувале посебно внимание на бројноста на населението на определен простор, во одредена хронолошка рамка, на неговата структура, процентуалната застапеност на градското и селското население, миграциите и др. со што се поставиле нови хипотези и се дале поинакви објаснувања за значајни историски случувања и процеси¹⁵.

⁹ Николай Ботев, „Historia magistra vitae, или още за методите и средствата на историческата демографија“, Население, кн. 1, 17–20.

¹⁰ Thomas H. Hollingsworth, *Historical Demography, The sources of History: Studies of the Use of Historical evidence*, 140.

¹¹ Во 1579 година во Франција бил воведен и задолжителен регистар на склучени бракови и смртни случаи (Урош Живановиќ, „Методолошка решења савремених пописа становништва у Француској“, Демографија, књ. XIII, Београд, 2016, 192).

¹² Thomas H. Hollingsworth, *Historical Demography, The sources of History: Studies of the Use of Historical evidence*, 142.

¹³ Под влијание на римокатоличката црква слични парохиски книги во вид на регистри биле водени и во православната Карловачка митрополија, која дејствувала во рамките на Хабсбуршката монархија (Војин Дабић, „Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабсбуршкој монархији у XVIII веку“, 15–18).

¹⁴ Џон Тош, У трагању за историјом, циљеви, методи и нови правци у проучавању савремене историје, Београд, 2008, 298; Davor Lauc, Darko Vitek, *Logika i povjesne znanosti – problem rekonstrukcije obitelji na temelj matičnjih knjiga, Povjesni prilozi*, 2010, 93–94.

¹⁵ V. Štipečić, N. Vekarić, *Povjesna demografija Hrvatske*, Zagreb – Dubrovnik, 2004, 10–11.

Особено се важни истражувањата што произлегуваат од анализата на матичните книги, кои пак потекнуваат од т.н. претстатистички период кога пописи на населението, како што денес ги знаеме, не се спроведувале. Првите упатства за користење на матичните книги како изворен историски материјал се објавени во Франција во 1956 година¹⁶. Со анализа на црковните матични книги и нивно вметнување во одреден историски контекст било овозможено да се евидентираат определени историски процеси и да се утврди нивната динамика. Со тоа матичните книги влегуваат во корпусот на значаен изворен материјал не само за историската демографија туку и за општата историја¹⁷.

Основниот пак извор на податоци за бројот и структурата на населението во поголемиот дел од балканските земји во т.н. претстатистички период претставуваат османските пописни дефтери, кои претставувале фискални документи на османската администрација¹⁸. Преку нив можеме да ги следиме не само демографските туку и социокултурните промени што ги зафатиле балканските земји по османското освојување. Потребата да се зачува воената способност на османската спахиска војска, како и обезбедувањето контрола врз неа, биле причина да се води една строга контрола врз земјата која во вид на феудални имоти им била давана на војниците во замена за нивната воена служба. Заради ова било потребно да се има еден силен катастарски систем преку кој се регистрирале приходите од доделената земја. Османските пописни дефтери претставуваат драгоцен извор за проучување на историскодемографските движења на просторот на Османската Империја.

Фискалниот карактер османските дефтери ги прави прилично различни во однос на историските извори од политички или воен карактер или пак во однос на парохиските книги водени во западна Европа. Сепак, османските пописни дефтери ни овозможуваат да ја реконструираме демографската, социјалната, верската и економската структура на населението во Османската Империја, особено во XV и во XVI век. Во пописните дефтери биле евидентирани домаќинствата, односно носителите на даночните задолженија. Во нив не биле евидентирани жените (освен доколку како вдовици не биле носители на домаќинството и даночни обврзници), како и сите други категории на население што биле ослободени од плаќање данок. Но заради наведените недостатоци, не смееме да го потцениме значењето на османските пописни дефтери како значаен историски извор, бидејќи преку нив можеме приближно да го одредиме вкупниот број на население на одредена област под власта на Османската Империја, структурата на населението, понекогаш и миграционите движења, и за историската географија, топонимијата, за економските карактеристики

¹⁶ Paul-Andre Rosental, "The Novelty of an Old Genre: Louis Henry and the Founding of Historical Demography", 102; Miroslav Bertoša, "Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima pred-industriske Europe", *Vjesnik državnog arhiva u Rijeci*, br. 41 – 42, Rijeka, 2000, 315–352.

¹⁷ V. Stipetić, N. Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, 11.

¹⁸ За значењето на османските пописни дефтери за историскодемографските проучувања види: Бистра Цветкова, „Османските tahrir defterleri како извори за историјата на Бугарија и балканските страни“, *Известия на државните архиви*, 3, Софија, 1975, 127–158; Драги Горгиев, *Населението во македонско-албанскиот граничен појас (XV и XVI век)*, Скопје, 2009; 19–22. Ема Миљковић, „Османске пописне књиге дефтери као извори за историјску демографију: могуќности истраживања, тачност показателја и методолошке недоумице“, *Теме*, XXXIV, бр. 1, Ниш, 2010, 363–367.

на Османската Империја и за утврдување на верската и делумно етничката структура на населението¹⁹.

Првите пописи – вредност и значење

Покрај тоа што податоците од црковните регистри и другите извори имаат несомнено значење за одредени историографски теми, сепак модерните пописи на населението на историската наука ѝ даваат можност за користење на исклучително богат изворен материјал преку кој може да се согледа целокупната структура на населението на одреден простор во определен временски период. Пописите на населението претставуваат прагматична државна потреба што настанала како последица на севкупниот развој на државите, нивната администрација, но и нужност да се создаде што попрецизна евиденција за структурата на населението²⁰. Првите познати систематски пребројувања на населението потекнуваат од Кина од вториот милениум пред Христос. Релативно точно пребројување на кинеското население било спроведено на почетокот на нашата ера во време на династијата Хан. Слични пребројувања биле спроведувани и во Египет, Асирија, Персија. Ваквите пребројувања на населението се споменуваат и во Библијата. Пребројувања, односно пописи се спроведувале и во Рим од VI век пред Христос, а Римјаните го дале и самиот збор за попис „census“²¹. Сепак ова биле само првични, примитивни обиди за систематизирање на евиденциите за населението. Од средновековните обиди за спроведување попис најпознато е пребројувањето на населението во Англија од 1086 година во времето на Вилхелм Освојувачот. Во другиот од Европа во средновековниот период не постоеле организирани административни акции за пребројување на вкупното население. Дури во XV и XVI век во италијанските градови Венеција, Фиренца, Пиза, Рим, како и во Лондон и Аусбург биле спроведувани определени пребројувања на населението. Во Пиза во 1428/1429 година градската администрација располагала со регистар на жителите по возраст. Во текот на XVI век пребројувања на населението имало и во Шпанија, но како и во другите делови на Европа во овој период, овие т.н. пописи се прилично несигурен извор и немаат целосна статистичка и демографска вредност. Во повеќето европски држави во посочениот период немало ниту капацитет за спроведување на едно сеопфатно пребројување на населението, додека и оние градови што имале определени регистри за своето население не ги објавувале, бидејќи сметале дека

¹⁹ Ема Миљковић, „Османске пописне књиге дефтери као извори за историјску демографију: могућности истраживања, тачност показатеља и методолошке недоумице“, 363–367. Врховната османска власт на секои две до три децении вршела пописи на населението и населбите (села и градови), како и на феудалните имоти на кои се наоѓале соодветните населби. Притоа поименично во дефтерите биле запишувани сите спахии и сите машки жители што живееле на пример во одредено село, кое пак било дел од феудалниот имот на одреден спахија. По евидентирањето на жителите следел список на даноците со кои населението било обврзано кон феудалниот господар и кон државата. На овие пописи всушност биле евидентирани семејствата (домаќинствата) коишто претставувале даночна единица според која се плаќале даноците. Се смета дека едно семејство во просек било составено од пет члена. И покрај новиот фискален карактер, османските пописни дефтери од XV и XVI век се првостепен историски извор за утврдување на приближен број на жители во определена област (Драги Горгиев, *Населението во македонско-албанскиот граничен појас (XV и XVI век)*, 19).

²⁰ Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, 46–47.

²¹ Thomas H. Hollingsworth, *Historical Demography, The sources of History: Studies of the Use of Historical evidence*, 66–69.

е слабост непријателите да го знаат бројот и структурата на нивното население. Пребројување на одредени категории на население се спроведувало во неколку европски земји. Во Норвешка во 1664/1666 година било попишувано машкото население, во 1702 година во Бохемија биле евидентирани сите потрошувачи на сол за да се воведат данок. На почетокот на XVIII век пребројување на населението било спроведено и во Исланд. Претходно во 1665 година било спроведено пребројување на населението и во Квебек, во Северна Америка²².

Се поставува прашањето какво е значењето на овие пребројувања, односно првични обиди за пописи на населението во одредени држави. Најчесто во сите споменати пописи биле евидентирани само одредени категории население, на пример: даночните или воените обврзници, а често пати се евидентирал само бројот на домаќинства. Понекогаш биле евидентирани само слободните граѓани, но не и странците или робовите. Не се ретки случаите каде се попишувале само мажите, а не жените и децата и сл. Сето ова создава прилично тешкотии при анализирање на ваквите пописни материјали во историските истражувања.

Во моментот кога податоците за бројот на населението и неговата структура државната администрација од повеќе причини веќе не ги користела од црковните матични книги започнува историјата на современите пописи базирана на точно определена статистичка методологија. Често пати се покажало дека свештенството не ја водело со нужното внимание евиденцијата за родените, умрените, венчаните, доселените и за отселените. На европските држави од втората половина на XVIII век сè повеќе им биле потребни детални податоци за вкупниот број на населението, неговата верска, старосна, полова и образовна структура. Ваквите податоци биле потребни за следење на општествените текови и економските промени. Сето ова довело државите систематски да се зафатат со евидентирање на статистичките податоци²³. Тоа пак ќе доведе до создавање на цел административен систем, кој периодично (најчесто на десет години) ќе врши попис на вкупното население во државата.

Историјата на современите пописи започнува во Шведска со пописот на населението од 1749 година, од кога започнале да се водат и евиденции за природното движење на населението (раѓања, умирања, венчавки). Во 1790 година бил спроведен попис на населението во САД, а во 1801 во Франција и Англија. Од почетокот на XIX век пописите станале редовна практика на европските држави, кои започнале систематски да ги спроведуваат во определен временски интервал. Првиот современ попис во Норвешка бил спроведен во 1815 година, во Холандија во 1824, во Данска во 1834, во Швајцарија 1837. Од триесеттите години на XIX век пописи биле спроведувани во германските држави, а од 1871 по обединувањето во цела Германија. Во Русија и покрај неколку обиди во текот на XVIII и XIX век, првиот модерен попис бил спроведен во 1897 година²⁴. Во другите делови на светот, со мали исклучоци, пред почетокот на XX век ниту имало услови ниту биле спроведувани систематски пописи на населението со употреба на определена статистичка методологија.

²² *Ibidem*, 70–73.

²³ Petar Korunić, “Početak moderne statistike u Hrvatskoj i Slavoniji od 1850. do 1857. godine”, *Historijski zbornik*, 63/1, Zagreb, 2010, 53–54.

²⁴ Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, 46–49.

Првите обиди за спроведување на пописи во Османската Империја коишто се доближувале до принципите и методологијата на западните земји започнуваат во 1831 година кога бил спроведен првиот општ попис на машкото население во државата²⁵. Во 1891 година во времето на Абдул Хамид II (1876 – 1909) при Високата порта бил основан Совет за статистика по моделот на тогашните статистички институции во Европа. Овој Совет го довршил во 1893 година пописот што започнал во 1881 година и што бил прв попис во Османската Империја каде се евидентирало и женското население. Советот за статистика набрзо, во 1905/1906 година спровел нов попис за да се исправат грешките од претходниот попис и попецивно да се процени бројот и структурата на населението во Македонија²⁶.

Балканските држави ја прифатиле методологијата на спроведување на пописи веднаш по стекнување на автономија или независност. Четири години по здобивањето автономијата во Србија бил спроведен попис на населението, но овој попис имал исклучиво фискален карактер²⁷. Првиот попис по стекнувањето на независноста на Грција бил спроведен, исто како во Србија, во 1834 година²⁸. Во Бугарија првиот попис на населението бил спроведен во 1880 година, две години по стекнувањето на автономијата²⁹. Во Црна Гора првиот методолошки прифатлив попис бил извршен во 1910 година³⁰. Во Албанија првиот попис по прогласувањето на независноста бил спроведен во 1923 година кога во државата имало 803 959 жители³¹.

Општоприфатените научни начела и методологија за спроведување на современите пописи биле прифатени при пописот во Белгија од 1846 година, кој се смета за прв современ европски попис спроведен по методологија што во основа се применува и денес³². Сите современи пописи имаат неколку битни заеднички карактеристики. Пописите по правило го опфаќаат вкупното население на една територија; на пописите податоците се добиваат директно од населението; пописите даваат исцрпен преглед на податоците за населението и неговите обележја; пописите треба да се спроведуваат на секои десет години со што се изразува периодичност во попишувањето.

²⁵ Види: Stanford J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population, 1831 – 1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. IX, No. 3, 1978, 325–326; Engin Deniz Akarlı, *Ottoman Population in Europe in the Nineteenth Century; its Territorial, Racial and Religious Composition*, up. MA Thesis, University of Wisconsin, 1972, 30–37. K. H. Karpat, *Ottoman Population 1830 – 1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin, 1985, 20.

²⁶ Историја Османског царства, приредил Роберт Мантран, Београд, 2002, 654–655.

²⁷ Холм Зундхаусен, Србија од 19. до 21. века (превод од германски Томислав Бекиќ), Београд, 2009, 158. Sundhaussen Holm, *Historische Statistik Serbiens 1834 – 1914. Mit europäischen Vergleichsdaten*, München, 1989, 31. Мошне динамичниот демографски развој и територијалните проширувања биле причина во Србија во периодот 1834 – 1910 година да се одржат седумнаесет пописи на населението.

²⁸ Мајкл Паларет, Балканските економии (1800 – 1914), Скопје, 2015, 17.

²⁹ На почетокот на XX век Бугарија како и другите балкански држави има исклучително динамичен демографски развој. Во 1900 година Бугарија имала 3 744 283 жители. За само пет години, во 1905 год. кога бил одржан следниот попис, бројот на населението се зголемил на 4 035 575 жители (Кратки извлечения од општите резултати по преброявање на населението на Царство Бугарија на 31 декември 1905, Софија, 1910, 2).

³⁰ Милош Јагодић, „Процена броја Срба (1880 – 1910)“, Српске студије, књига 1, Београд, 2010, 68.

³¹ Петер Бартл, Албанци од средњег века до данас, Београд, 2001, 11.

³² Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, 46–47; Božena Vraneš Šoljan, *Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj monarhiji*, CSP, br. 2, Zagreb, 2008, 519–520.

АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ И РЕГИСТРАТУРИ

Александра Решкова¹**Државен архив на Република Македонија – Фонд „Манастир во Река (1746 – 1912)“, бр. 590**

Abstract: Documentation of the fond “Reka Monastery” (no. 590), (documents about purchased and sold property, contracts, court decisions, requests, complaints, etc.) gives the opportunity to track the existence and activity of the Reka Monastery in the 19 and the first half of the 20 century. Throughout the documentation in the fond the monastery’s name isn’t mentioned. The compiler of the fond assumes that it is referred to the St John of Bigor Monastery, which in that time was part of the kaza Gorna Reka.

Key words: monastery, documents, fatwa, tapu, Reka, Rostuse, “St John of Bigor”

Фондот „Манастир во Река“ се состои од една кутија, 166 архивски единици со вкупно 170 листови. Целокупниот материјал е на османлиски јазик.

Фондот ги опфаќа следните материјали:

– тапии за купен и продаден имот; договори за купување имоти за периодот од 1746 г. па сè до 1912 г. кои биле во сопственост на локалното население од Реканскиот крај како и од старешините на манастирот кој бил сместен во прекрасниот предел на месноста Горна Река. Интересно е што низ целокупната документација во фондот не се споменува името на манастирот за кој бил купуван имот од ниви и лозја, но според имињата на игумените кои се јавуваат како сопственици во тој период, може само да се претпостави дека станува збор за манастирот „Св. Јован Бигорски“ во село Ростуше, кое во тоа време било дел од казата Горна Река, а имоти биле купувани во следните села: Битуше, Велебрдо, Рајчица, Требиште но и во месноста на Радовци и Манастирец, кои тогаш биле дел од Реканскиот крај;

– договори за продажбата на имот, во периодот 1752–1875 г., како на пр. за куќи, ниви, лозја и бавчи на населението од Горна и Долна Река и Дебар. Меѓу купувачите во договорите, повторно се сретнуваат свештени лица и игумени на манастирот во Река;

– фетви од 1875 година, документи што содржат еден вид правно мислење на

¹ Помлад соработник во Секторот за средување и обработка на архивски материјал во ДАРМ.

овластени верски службеници, односно тие се однесуваат на прашања од локалното население што живеело во Река, упатени до верските лица, а во врска со имотно-правните проблеми со кои се соочувале во тој период;

– судски решенија на спорови помеѓу жителите на Реканскиот крај, поврзани со манастирот;

– молби пратени до надлежните турски судски институции во периодот од 1837 г. до 1897 г., како молбата од 14 јули 1897 г. со која игуменот на манастирот во Река, Гаврил се обраќа до Министерството за внатрешни работи за ослободување на манастирот од данок за производство на вино и ракија, зашто манастирот веќе поседувал царски указ како доказ. При превод на текстот во молбата, се споменуваат зборовите „агиос“ и „продромос“ кои би можело да значат Свети Јован Крстител. Ако се земе во предвид дека „агиос“ во превод значи *свето/светец*, а зборот „продромос“ се користи и како име (назив) за Свети Јован Крстител, во тој случај, горенаведениот пример е една од главните причини поради која манастирот во Река може да се поврзе со манастирот Бигорски во село Ростуше;

– жалби и полномоштва поврзани со манастирот и неговите имоти; признаници за платени даноци на населението и за манастирските имоти, за периодот од 1848 г. до 1903 г.; уверенија за манастирот и жителите од околицата за периодот од 1803 г. до 1910 г.; потврди за исплати на парични средства и даноци од населението и манастирот; покани и соопштенија; општа преписка, односно писма, телеграми, упатства, наредби итн.

Документацијата од овој фонд дава можност да се проследи опстојувањето и делувањето на манастирот во Река во 19. и во почетокот на 20. век, односно можност за истражување на манастирската традиција во Македонија. Сите тие игумени, по потекло од мијачкиот крај, се залагале за унапредувањето и опстанокот на Бигорскиот манастир, кој бил важен просветен, книжевен и културен центар, за што сведочи и написот во весникот „Македонија“ од 1867 г.:

„... Во таа област, а имено во Големата река е манастирот „Св. Јован Претеча“, за кој расправаат дека придонел голема корист на тукашните христијани и дека многу го поткрепил христијанството по паѓањето на Охридската самостојна јерархија. Во него богослужбата се вршела на словенски јазик според светогорскиот ред... Пред многу години таму имало училиште во кое сите свештеници кои биле по селата во таа област, учеле словенски со чист изговор и правилен акцент, што во поголемите градови отсуствува. Уште постои правилото, според кое, кој сака да стане свештеник треба да оди таму да учи словенски и да го учи редот на црквата...“²

² Весник „Македонија“, Цариградъ, 1867, 24.IV, бр. 24, кол. IV, стр. 4.

Договор за продажба на кука со кој казаницјата
Дели Јово, неговата сестра Јована и внук му
Илија му ја продале на Поп Ристо својата кука во Дебар и
лозјето во село Рајчица за 200 гроша.
12 декември 1752 г.

Тапија со која се потврдува дека Михаил Ристе, игумен на
манастирот во Река, е сопственик на нива со
површина од 5 дунуми во месноста Манастирец,
Дебарско. 5 септември 1894 г.

Договор за продажба со кој Петре Фото и Светко од село Рајчица му го продале своето лозје на поп Арсо, свештеник во манастирот, за 150 гроша. 30 јуни 1806 г.

Фетва со која се дава правно мислење од Ахмед Челеби, муфтија во Дебар, дека имотот на покојниот Стефан треба подеднакво да се подели меѓу неговата жена, неговиот брат и трите сестри. 31 декември 1875 г.

Решение со кое Абдул Сулејман-бег го тужил Харитон, поранешен игумен на манастирот во Река, поради долг од 2.500 гроша. 13 август 1870 г.

Потврда со која на поп Харитон му се дозволува да пренесе 400 килограми ракија од Дебар до манастирот во Река. 16 мај 1903 г.

Телеграма до игуменот Михаил, во која му се соопштува дека Уста Ради бил во Ортакој и од него патријархот побарал да испрати молба до Високата Порта. 11 септември 1882 г.

Објава со која Реканската околиска управа му дава дозвола за слободно патување во Цариград на поп Грујо Андон, жител на манастирот во Река. 11 март 1890 г.

Ике Крстовска¹**Државен архив на РМ - Фонд „Јован Буквиќ“, бр. 762**

Abstract: The family fondof the trader family Bukvic (no. 762) is presented. Documents from the fond have special importance for the research of trade relationships of Balkan countries with other countries, of factors for building successful business in the Kingdom of SHS (Kingdom of Yugoslavia) etc.

Key words: family, trade, archive materials

Документите од трговската фамилија Буквиќ се депонирани во Државниот архив на РМ во 1962 г. од Милка Буквиќ и се однесуваат на трговецот Јован Буквиќ (1865–1902), неговиот син Александар (1894–1941) и сопругата на Александар, Евдокија (1933–1941).

Фондот се состои од една кутија, 145 архивски единици, кои содржат 414 листови. Фондот главно содржи лична и деловна преписка на семејството Буквиќ. Документите се пишувани на српски, бугарски, француски и др. јазици.

Јован Буквиќ бил трговец, потекнувал од Босна, имал свои дуќани, еден во Куршумли-ан во Скопје и еден во Ташли-ан во Сараево.

Александар Буквиќ се занимавал со ископување на хромова и мангова руда, имал свој рудник во околината на Скопје. Истовремено бил политички активен: учествувал во изборите од 1924 г. со своја листа, бил сопственик и одговорен уредник на весникот „Сада-ји Милет (Глас на народот)“, кој излегувал на турски јазик во периодот меѓу двете светски војни во Скопје. „Глас на народот“ бил политички весник, излегувал двапати неделно, во 1.000 примероци.

Евдокија Буквиќ му помагала на сопругот во водење преписка поврзана со правните прашања, меѓу кои и обезбедување и продолжување на правата за ископ на руда во Дражилово, Скопско.

Од документите што го сочинуваат фондот, посебно треба да се истакнат двете писмени обраќања до генералниот козул на Русија и тоа:

¹ Виш соработник во Секторот за средување и обработка на архивски материјал во ДАРМ.

Писмото пратено од политичките затвореници во Куршумли-ан, Скопје, Стефан Јосифов и Јован Петрушев до Виктор Фједоровиќ Мешков – генерален конзул на Русија, од 9 октомври 1902 година.

Документот дава кратки податоци за живот на Стефан Јосифов како: бил роден во Крива Паланка, завршил средно образование во 1896/97 година во Солунската гимназија, бил учител во родното место од каде што заминал за Софија, во која го продолжил своето образование како редовен студент и сл. Од писмото следува дека на 15 септември бил уапсен во Мелник, од каде што бил пренесен во скопскиот затвор под обвинение дека бил дел од акцијата за киндапирање на американската мисионерка Мис Стон. Сметајќи дека се неправедно обвинети и затворени, тие го молат рускиот конзул за застапништво.

Писмото содржи податоци и за Јован Петрушев од Куманово, каде што работел шест години како заптија.

Другото писмо од 18 мај 1906 г. е од Костадин Димев роден во Скопје. Писмото ги содржи неговите лични податоци и објаснувањата на причините за неговото заминување во Софија, Бугарија. Костадин Димев го моли рускиот конзул да му помогне да се врати во Македонија. Кон писмото тој го приложил и свидетелството за неговото назначување за учител во с. Доброджелари, Осман Пазарска околија, Шуменски округ.

Иако се состои од само една кутија, фондот изобилува со документација која може да се користи како еден примарен извор за развојот и опстанокот на трговците во Македонија кон крајот на 19. и првата половина на 20. век.

Ике Крстовска¹

Државен архив на Република Македонија - Фонд „Данило Јанчулев, трговец од Скопје (1909–1949)“, бр. 785

Abstract: The fond of DARM “Danilo Janchulev, trader from Skopje (1909–1949)” (no. 785) is presented. The fond of Danilo Janchulev, born in 1876 in Prilep is personal and is one of the many fonds of traders which are vital to the research about the economic history of the Balkans and Macedonia.

Key words: trade, traders, Macedonia

Личниот фонд на Данило Јанчулев, трговец од Скопје, е формиран во 1957 г. Се состои од 14 кутии со вкупно 995 архивски единици и 11.238 листови.

Данило Јанчулев (1876–1965) е роден во Прилеп во семејството на Стефан Јаковчев Јанчулев и Ангелина Тошева Кормушова.

Татко му Стефан Јаковчев Јанчулев бил чевлар и трговец со кожи, кои ги носел од Грција. Извесно време работел во дуќанот на татко си и на својот брат Димко. На предлог од другиот негов брат Јордан, кој студирал медицина во Франција, Данило Јанчулев завршил курс за учители. Работел шест години како учител во с. Бучин, Варош, Прилеп и Битола.

Во 1900 година отворил дуќан во Битола на Широк сокак, кој поради економската криза бил принуден да го затвори по три години. Во октомври 1904 година Данило Јанчулев отворил своја канцеларија во Солун, каде што продолжил да се занимава со трговија, благодарение на која научил неколку јазици како шпански, грчки, турски и француски. Од 1912 година кога работата почнала да му стагнира, тој соработувал со други претприемачи. По почнувањето на Првата светска војна Данило Јанчулев бил воен обврзник во српската војска. Неговиот претпоставен Мика Аранѓеловиќ, лиферант за војската, кој му бил и зет, му помогнал да се ослободи од воена служба за да можат заедно да вршат набавки за потребите на војската. Во 1917 година Данило се вратил во Солун, каде што до 1920 година продолжил да се занимава со трговија.

¹ Виш соработник во Секторот за средување и обработка на архивски материјал во ДАРМ.

Во 1920 година се вратил во Скопје. До Втората светска војна тој тргувал со бои и се занимавал со продажба на хемикалии за индустриска потреба. Во 1933 година Данило Јанчулев отворил лабораторија за лакови. Имал магацини за колонијални и анилински бои и разни пијалаци. Заедно со Алекса Поп Антовиќ, ја формирал уште од 1919 година колонијалната продавница „Лоза“. Бил застапник за Македонија на хемиска фабрика од Нови Сад.

Покрај тоа Данило Јанчулев се занимавал и со општествена дејност. Станал еден од иницијаторите за формирање на трговско здружение, предавал во неделното трговско училиште, бил член на Трговската комора, градски советник, член на Првостепениот суд во Скопје, благајник на одборот за градење на домот „Крал Александар“, член на Комисијата за изградба на водовод и електрична централа „Матка“ итн. Се јавувал како донатор на повеќе здруженија, одбори, организации, клубови, друштва итн.

Данило Јанчулев бил одликуван со неколку медали и орден за заслуги.

Личниот фонд на Јанчулев претежно се состои од договори, уверенија, решенија, молби, работнички евиденции, фактури, судски документи, поштенски картички, писма од и до разни трговски соработници – домашни и странски (од Велика Британија, Австрија, Германија, Франција, Холандија, Швајцарија, Шпанија и други држави) итн.

Од кореспонденција на Данило Јанчулев посебен интерес претставуваат писмата од неговиот син Јосиф Данило Јанчулев (1902–1985).

Јосиф Данило Јанчулев дипломирал и докторирал во Германија. По докторирањето се вратил во Скопје. Од 1933 година работел кај својот татко во лабораторијата за испитување минерали и растителни масла, бои, опиум и др. Во 1947 год. станал раководител на Одделението за екстракција и испитување на финалните производи во Фабриката за алкалоиди во Скопје. Држел настава по органска хемија, биохемија и стереохемија на Филозофскиот, Природно-математичкиот и Техничкиот факултет во Скопје. Имал повеќе студиски престои во Загреб, Минхен, Хајделберг и Берлин. Бил еден од организаторите на Институтот за хемија. Бил член на управата на Друштвото на хемичарите и технолозите на СРМ и негов претседател. Негови статии биле објавувани во многу домашни и странски списанија.

Материјалите од фондот на Данило Јанчулев не само што се одлична евиденција и преглед за работата на трговците, за односот меѓу нив, за начинот на опстојување, за почетоците на многу познати трговски фирми, но и можност за истражување на прашањата од економска историја на Балканот и Македонија во периодот меѓу двете светски војни.

Од личниот фонд на Данило Јанчулев

Од личниот фонд на Данило Јанчулев

Александар Петковски¹

Државен архив на Република Македонија – Фонд „Анастас Митрев, публицист и општественик – Скопје“, бр. 812

Abstract: The personal fond of Anastas Mitrev (no. 812) is presented. Entails materials which are related to the activism of Anastas Mitrev in the Macedonian revolutionary movement, in relation to Macedonian revolutionaries (Jane Sandanski, Dimo Hagi Dimov, Gorce Petrov, Pavel Shatev, Mikhail Gergikov, Aleksandar Dinev, Krsto Rakovski, Dimitar Vlahov, etc) of his publicism etc.

Key words: the Macedonian revolutionary movement, publicism, Institute of National History, Hristo Uzunov

Фондот на Анастас Митрев (1884–1952) се состои од три кутии, 157 архивски единици и 2.153 листови.

Фондот претежно го сочинуваат лични документи: извод за неговото покрстување од 13 септември 1900 година во Охрид издадено од Бугарската егзархија; свидетелство за венчавање на Анастас од 1919 г. со учителката Софија Гркова; свидетелство за завршено „Бугарско државно практично земјоделско училиште“ издадено на 29 јуни 1905 г. во Пловдив; уверенија, потврди и свидетелства издадени од Бугарската егзархија за учителствувањето на Анастас Митрев во с. Варош, Прилеп, Кичево, Лерин и Сер во периодот од 1905 до 1911 г.; потврда за државјанство на Османлиската Империја издадена од надлежните органи на Битолскиот вилает во Охрид 1906 г.; потврди и уверенија за неговата воена мобилизација во бугарската армија за време на Првата светска војна; расписи за должност како државен агроном во различни околии во Бугарија во периодот меѓу двете светски војни; расписи за службената дејност на Анастас во Македонија за периодот од 1947 до 1950 г.; уверение за неговото учество во поворката по повод пренесувањето на моштите на Гоце Делчев од Бугарија во Македонија; членски книшки од разни друштва како: Македонското братство „Св. Климент“ (1932 г.), ловечкото друштво „Сокол“ (1933/34 г.), друштвото на бугарските агрономи (1939 г.), здружението на инженери и техничари на НР Македонија (1947 г.) итн.;

¹ М-р, советник во Секторот за средување и обработка на архивски материјал во ДАРМ.

фотографии и писма од и до негови соработници; ракописи на статии од различни периоди, раскази, реферати и говори; исечоци од весниците „Камбана“, „Напред“, „Македонија“, „Освобождение“, „Нови дни“ итн.

Анастас Митрев бил роден во село Завој (Охридско) во 1884 година. Потекнувал од сиромашно, земјоделско семејство. Се школувал во Охрид и Пловдив. Учителствувал во Кичево, Прилеп, Лерин и Сер. За време на својата работа во Лерин се зближил со дејци на македонското револуционерно движење како Пандил Шишков, Крсто Љондев, Петар Христов и др.

По Младотурската револуција од 1908 г. и контрапревратот на султанот Абдул Хамид од 1909 г., учествувал во формирање на Народната федеративна партија, како делегат од Битолскиот округ на основачкиот конгрес во Солун. Бил близок соработник со Јане Сандански со кого имал и слични ставови и погледи за револуционерното движење.

Помеѓу 1911 и 1912 година Анастас Митрев се наоѓал во Солун и бил главниот уредник на весникот „Учителски глас“, орган на Учителската организација, чиј секретар бил Митрев. Потоа се преселил во Бугарија, каде што учествувал во дејноста на Привременото претставништво на ВМРО соработувајќи со Ѓорче Петров и Димо Хаџи Димов. Со Димо Хаџи Димов, Анастас Митрев бил посебно приврзан, за што потврдува нивната кореспонденција. Од преписките може да се заклучи дека Анастас Митрев се залагал за обединување на разединетата Македонија по Букурештскиот и Нејскиот договор. Откако сменил повеќе живеалишта - Дедеагач², Крџали и др., Анастас Митрев се задржал во Трговиште, Бугарија, каде што работи како агроном во фабриката за шеќер во Горна Ораховица, заедно со своето семејство - сопругата и синот Димитар Митрев (1919–1976), подоцна истакнат македонски публицист и литературен критичар.

За време на Втората светска војна, иако емигрант, Анастас се вклучил во антифашистичкото движење во Бугарија, а 1943 година станал член на Отечествениот фронт. По војната од 1944 до 1947 година Анастас Митрев развил широка публицистичка дејност во бугарскиот печат, бранејќи и популаризирајќи го делото на македонските револуционери – Гоце Делчев, Јане Сандански, а исто така на Илинден, НОБ и АСНОМ.

По Втората светска војна во 1947 година, по 34-годишна емиграција Анастас Митрев фамилијарно се преселил во Скопје, Народна Република Македонија. Кратко време работел во Министерството за земјоделие. По основањето на Институтот за национална историја во 1948 г. Анастас Митрев станал еден од неговите први научни соработници. Во 1949 г. тој ги објавил брошурите „За ставот на тесните социјалисти кон македонското ослободително движење“ и „Јане Сандански“, а во 1951 г. студијата за „Илинденското востание“. Анастас Митрев исполнил „еден благодарен долг“ кон својот учител од Охрид, Христо Узунов, со подготовка кон печат на неговата биографија. Книгата беше издадена веќе по смртта на Анастас Митрев 1953 година. Низ сиот свој опус Анастас Митрев е препознатлив со својот

² Дедеагач е денешно Ксанти во Република Грција.

осет за аналитично и објективно толкување на настаните, а неговото мото е „со настаните и во настаните, а никако пред нив, и по нив, и без претерани отклонувања десно и одушевеност в лево“³! По неговата смрт дел од неговиот опус е објавен во 1974 година во Скопје во редакција на д-р Манол Пандевски со наслов „Мемоари, огледи, статии“.

Учесниците на првиот основачки конгрес на Народната федеративна партија во Солун на 3 август 1909 г.

³Анастас Митрев, Мемоари, огледи, статии (во редакција на д-р Манол Пандевски), Скопје 1974.

Членска карта на Анастас Митрев од Македонското братство „Св. Климент“.
20 јануари 1932 г.

Уверение од Македонското братство на Анастас Митрев за учество во поворката при пренесувањето на моштите на Гоце Делчев од Бугарија во Македонија. 4 октомври 1946 г.

Климентина Ивановска¹

**Државен архив на Република Македонија - Фонд „Совет за
школство на НРМ“, бр. 888**

Abstract: The Fond of DARM “Council of Schooling of NRM” (no.888) is presented. The council of schooling was one of the key institutions which functioned during the People’s Republic of Macedonia. The council was responsible for arranging the educational process of NRM. During its existence, the council of schooling created sizeable archival material which is an outstanding research base in the area of historical anthropology, also in the social and political history of NRM.

Key words: archive materials, institutions, education, schooling

Советот за школство на НРМ функционираше од 5 мај 1956 година до 28 декември 1957 година. Организацијата била утврдена со Закон за органите за управа на НРМ од Уставниот закон за основите на општественото и политичко уредување и органите на власта на НРМ².

Советот за школство на НРМ ги вршел работите од општественото управување од општ интерес во областа на школувањето, наставата, претшколското воспитување, војармиското воено воспитување итн. Правата и должностите на Советот се утврдени во член 46 од Законот за државната управа. Како колегијален орган, Советот го сочинувале претседателот и членовите на Советот кои се именувале и разрешувале согласно со одредбите на Законот на органите на управата на НРМ.

Во вршењето на своите работи Советот се раководел од сојузните и од републичките прописи што се однесуваат на неговиот делокруг. Тој ја проучувал положбата на школството и се грижел за неговото подобрување.

Во непосредното применување на сојузните и републичките прописи од областа на школството како и во настојувањето за нивното спроведување, Советот за школство:

¹ М-р, раководител на Секторот за средување и обработка на архивски материјал во ДАРМ.

² Службен весник, 1956, 29 мај, бр.14/56.

– донесувал правилници, наредби и упатства за извршување на уредбите и други акти на Извршниот совет и за уредување на други прашања од својот делокруг;

– донесувал поделни акти, презема управни мерки и врши управни дејства за кои е надлежен;

– непосредно или преку другите органи вршел надзор врз примената и извршувањето на сојузните и републичките прописи од областа на школството од страна на советите и управните органи на народните одбори и установите под негов надзор;

Во вршењето на своите работи Советот, по барање на Извршниот совет или по своја иницијатива, изработувал нацрт-закопи и прописи што ги донесувал Извршниот совет и укажувал стручна помош на советите и органите на управата на народните одбори за школство во поглед на нивната работа, стручното образование и усовршување на службениците што работеле на тие работи, водел евиденција за стручните службеници и давал упатства за примена на прописите за нивно унапредување.

Архивскиот материјал во фондот Совет за школство на НРМ е среден и сместен во 21 кутија, 718 архивски единици и вкупно 8.599 листови, а исто така и 4 книги (две со деловоден протокол, регистар (а – ш) и записничка книга за полагање на стручни испити за звањето стручен учител), за период од 1956 до 1965 година.

Фондот ги опфаќа следните материјали: уредби; решенија за систематизација на работните места во Советот; планови и извештаи за работата на Советот; списоци на вработени службеници во Советот, материјали од седниците на Советот за школство, записници и стенографски белешки; закони, анализи, реферати, елаборати, одлуки, решенија донесени од Советот; упатства, информации, заклучоци, материјали за Народните одбори на околиците; материјали за основни четиригодишни училишта, основни осумгодишни училишта, гимназии; материјали за претшколски установи, образование на возрасни, специјални паралелки, малцински училишта: турски и албански, интернати и домови; материјали за учителските школи, средна фискултурна школа (анализи, наставни планови и програми), школи за наставен кадар ВПШ, виши школи, наставнички кадар на територија на НРМ, стручно усовршувањена наставниот кадар, уредништво на школски радиоемисии; материјали од предвоена обука и воармиско воено воспитување; материјали од стручните училишта, списоци, прегледи и табели; материјали од Републичкиот фонд за кадри во стопанството, материјали од седници, извештаи, пресметки, распределба на средствата од фондот; материјали за издавачката дејност – рецензии на ракописи; материјали од кадровски прашања, решенија донесени од Советот, персонални решенија; материјали од референт за стипендии за деца-бегалци од Егејска Македонија, училишни одбори, прегледи на нови училишни простори во 1957 година; правна служба – Закон за општа управна постапка, упис на ученици, комисија за нострификација на странски дипломи, решенија донесени од правната служба на Советот за школство на НРМ; материјали

за советувања, семинари, друштва, здруженија, курсеви; платни списоци за 1956 и 1957 година, материјали од сметководство – планови, прегледи и пресметки, фонд за стипендии, пресметки и завршни сметки, расходи, буџетска потрошувачка на Советот, финансии и инвестиции и сл.

Материјалите од фондот „Совет за школство на НРМ“ се извонредна изворна база не само за проучување на праксата на образование, воспитување и обучување, но и во областа на социјалната и политичката историја.

ДОКУМЕНТИ И МАТЕРИЈАЛИ

Марина Фролова¹

История одного документа: письмо 12 селений Битольского эялета против деятельности католической миссии лазаристов в Битоле (1861 г.)

Апстракт: Во статијата врз основа на извештаите на рускиот конзул М. А. Хитрово се откриваат околностите на појавувањето во бугарските весници „Дунавски лебед“ и „Цариградски вестник“ на писмо, потпишано од претставниците на 12 села на Битолскиот елајет, против дејствата на католичката пропаганда. Се наведува текстот на ова писмо, кое се чува во Архивот за надворешна политика на Руската Империја, со карактеристични ортографски и стилистички особини, кои биле променети при неговото објавување во 1861 год. Исто така, се разгледува дејноста на католичката мисија Св. Лазар во Битола во 1861 год. и се посочуваат причините за нејзиниот неуспех меѓу христијанското население во посочениот период.

Abstract: The article based on the reports of the Russian consul M.A.Hitrov, explains the circumstances behind the publishing of a letter, signed by representatives of 12 populated regions of the Bitola eyalet against catholic propaganda, by the Bulgarian newspapers “The Danube Swan” and “The Tsarigrad Newspaper”. The original of this letter with sustained orthographic and stylistic singularities that were changed during publishing in 1861, which was kept in the Foreign Policy Archives of the Russian Empire, is presented. Also the catholic mission of St. Lazarus in Bitola in 1861 is looked at, and the reasons behind its lack of success among the Christian population during that period are uncovered.

Key words: Foreign Policy Archives of the Russian Empire, M. A. Hitrov, “The Danube Swan”, “The Tsarigrad Newspaper”, Christian population

¹ PhD, научен советник/редовен професор на Институтот за славистика при Руската академија на науките, научен секретар на Секторот за историја на словенските народи на Југоисточна Европа во ново време на Институтот (види: <http://inslav.ru/people/frolova-marina-mihaylovna>).

В 1861 г. болгарские газеты «Дунавски лебед»² (29 мая 1861 г.) и «Цариградски вестник»³ (10 (22) июня 1861 г.) опубликовали письмо, которое было написано от имени жителей 12 селений Битольского эялета, протестовавших против действий католической пропаганды. В научной литературе оно хорошо известно благодаря исследованиям патриарха Болгарского Кирилла.⁴ Однако история создания этого письма и обстоятельства его появления на страницах прессы остались невыясненными. Введение в научный оборот донесений русского консула М.А. Хитрово, хранящихся в Архиве внешней политики Российской империи, позволяет пролить свет на эти сюжеты, а также раскрыть деятельность католической миссии Св. Лазаря в г. Битоле за этот период.

В начале 1860-х годов город Битола (Монастир) являлся административным центром Румелийского или Битольского эялета, в котором располагались резиденция вали (генерал-губернатора), Главная квартира Военного командования Румелии, митрополия Пелагонийской епархии. Здесь были учреждены дипломатические представительства Австрии, Англии, Греции. В 1861 г. в Битоле было открыто императорское российское консульство с назначением на дипломатический пост М.А. Хитрово (1861–1864 гг.). В 1856 г. аббат Лепавек, миссионер с опытом работы на Востоке, основал в городе миссию Св. Лазаря. Благодаря сосредоточению значительного количества турецких чиновников, офицеров, богатых беев в Битоле процветала торговля, население его множилось, и, по свидетельству современников, к началу 60-х годов XIX в. «во всех отношениях он стал первым городом в Македонии и центром всей Западноевропейской Турции»⁵, «вливавшего на всех болгар Северо-западной Македонии и Албании»⁶. Руководитель ордена лазаристов и его миссий на Востоке аббат Е. Боре рассматривал Битолу как «аванпост проникновения в Болгарию» и поэтому уделял значительное внимание укреплению католической миссии в этом городе⁷.

В самом городе в то время проживало около 50 тыс. человек, в том числе 25 тыс. турок, 20 тыс. христиан и 5 тыс. евреев. Христиане состояли из греков, огреченных влахов⁸ и болгар⁹. Известно, что вначале усилия Лепавека, специально выучившего греческий язык, были направлены на греков и влахов. Но ему не удалось вовлечь в лоно католической церкви ни одного из них. В 1858 г. в Битолу прибыл аббат Е. Боре. Он дал распоряжение ввести в богослужение

² «Дунавски лебед» – болгарская газета, издававшаяся Г.С. Раковским в Белграде (1860–1862).

³ «Цариградски вестник» – болгарская газета, издававшаяся А. Экзархом, а затем И. Богоровым в Стамбуле (1849–1861).

⁴ Кирил, патриарх Български. *Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век.* (Т. I. (1859–1865). София, 1962), 97.

⁵ Шапкарев К. *За възраждането на българщината в Македония. Неиздадени записки и писма.* (София, 1984), 243.

⁶ Архив внешней политики Российской империи (далее – АВПРИ). Ф. 180. Оп. 517/2. Д. 1430. Л. 24.

⁷ Генчев Н. *Франция в българското духовно възраждане.* (София, 1979), 102.

⁸ Так в Македонии называли выходцев из Валахии (современная Румыния), которые в основном занимались скотоводством и торговлей.

⁹ Русские дипломаты в Битоле М.А. Хитрово, Е.М. Тимаев, Н.Ф. Якубовский называли славянское население Румелийского эялета болгарами, австрийские вице-консулы Соретич, Заксл, П. Окули всегда писали о славяно-болгарах.

и преподавание болгарский язык.¹⁰ Находясь в Стамбуле, Боре внимательно следил за разгоравшейся греко-болгарской церковной борьбой.¹¹ Миссионерам в Битоле также необходимо было оперативно развернуться в сторону болгар, чтобы воспользоваться предоставлявшейся возможностью – использовать церковный конфликт в своих целях и привлечь болгар к унии. В конце 1859 г. из Стамбула был прислан болгарин Васил Манчов,¹² учившийся в Одесской гимназии. Он поселился в миссии и стал обучать Лепавека и его помощника брата Касена болгарскому языку. Болгарский историк Н. Генчев указывал, что в 1863 г. Лепавек в первый раз говорил на болгарском языке в болгарских селах Велесской казы (уезда).¹³ А из донесения управляющего российским консульством М.А. Хитрово от 9 апреля 1861 г. следует, что Лепавек уже тогда «хорошо говорил по-болгарски».¹⁴

Лепавек обустроивался в Битоле с размахом, купив красивый дом с огромной территорией. Он разместил «католическую домовую церковь (chapelle) в прекрасном помещении» и начал хлопотать о постройке большой церкви (eglise). Однако оказалось, что это была вакуфная земля. «Проведав о намерениях католиков», турки возобновили находившуюся вблизи избранного места покинутую мечеть и восстановили в ней служение – теке (мусульманский монастырь – М.Ф.): перед католической часовней исполнялись религиозные танцы дервишей.¹⁵ Судебная тяжба в битольском меджлисе, предпринятая Лепавеком, затягивалась. Не находя решения своего вопроса в местной администрации, он обратился с прошением к Порте, которая также не торопилась с ответом. Летом 1861 г. Лепавеку пришлось предпринять поездку в Стамбул, откуда он возвратился с письмом великого визиря, который позволял обменять вакуфную землю на территорию во французском квартале.¹⁶

В исследовании болгарского историка Н. Генчева было показано, что учреждению в Битоле лазаристской миссии активно содействовал первый французский вице-консул Белен де Бюга.¹⁷ Однако в начале 1860-х гг. дипломатическое представительство Франции в Битоле было упразднено, а защищать французские интересы было поручено английскому консульству. Но Кальверт, по наблюдению Хитрово, «не очень» «протезировал» лазаристам. Лепавек, недовольный эффективностью покровительства англичан, стал хлопотать об учреждении французского консульства в Битоле. Австрийский вице-консул Соретич, разделяя позицию Лепавека в этом вопросе, писал в своих донесениях,

¹⁰ Генчев Н. Указ. соч., 102.

¹¹ Издание хатт-и хумаюна 1856 г., провозглашавшего равноправие мусульман и христиан Османской империи и предусматривавшего реформирование Вселенского патриархата, позволило болгарской общине в Стамбуле, принявшей на себя представительство всего славянского населения Турции, подать султану Абдул Меджиду прошение «от имени 6400000 болгар». В нем было выражено желание иметь свою независимую от Константинопольской патриархии церковь. Высокая Порта передала это прошение Константинопольской патриархии, которая отказала в его удовлетворении. Лишь в 1870 г. султан издал фирман об учреждении самостоятельной болгарской церкви.

¹² В донесениях Хитрово и австрийских вице-консулов В. Манчов фигурирует как Васил Манчевич.

¹³ Генчев Н. Указ. соч., 179.

¹⁴ АВПРИ. Ф. 161/1. Оп. 181/2. Д. 1184. Ч. 1. Л. 35.

¹⁵ Там же. Л. 36.

¹⁶ Там же. Д. 1415. Л. 163–164.

¹⁷ Генчев Н. Указ. соч., 111.

что «пропаганда лазаристов среди болгар была бы облегчена от присутствия французского консула»¹⁸. Лепавек, вероятно, на тот момент не сомневался в успехе своих ходатайств, поэтому с 6 мая 1861 г. в доме лазаристской миссии стал держать свободную квартиру для французского консула. Впрочем, Кальверт «ничего официального на этот счет не получал»,¹⁹ – писал Хитрово. В 1860-е гг. Франция так и не возобновила свой дипломатический пост в Битоле.

Во время своего пребывания в Стамбуле (конец января – март 1861 г.) в ожидания фирмана Порты на открытие российского консульства в Битоле Хитрово имел возможность хорошо изучить вопрос о развитии униатского движения среди константинопольских болгар. Он стал свидетелем усилий российского посланника в Константинополе князя А.Б. Лобанова-Ростовского (1859-1863 гг.) противодействовать росту и успехам этого движения. В Битоле Хитрово ожидал столкнуться с подобной ситуацией в виду давности пребывания католических миссионеров в городе. Но, прибыв на место своей службы 17 (29) марта 1861 г., Хитрово убедился, что «масса народонаселения в окрестностях Битолы сильно привержена православию, и религиозные дела болгар в Константинополе не имели там отголоска, несмотря на происки католической пропаганды и протестантских миссионеров».²⁰

Хитрово отмечал, что католическая пропаганда действовала в Битоле «весьма деятельно, но совсем безуспешно; до сих пор обратилось только одно семейство и то из бедности».²¹ Лепавек «всеми средствами и самыми несбыточными обещаниями» старался склонять болгар к принятию унии. Правой рукой католических пропагандистов служил В. Манчов, который «деятельно» пытался распространять мысли об унии, «но до сих пор успел приобрести со стороны болгар общее презрение».²² На основании всех этих данных Хитрово в донесении от 6 апреля 1861 г. пришел к выводу о том, что все старания католических миссионеров в Битоле были тщетны.²³ Верность этого заключения подтверждается также и мнением австрийского вице-консула, который в своем донесении от 30 (18) мая 1861 г. совершенно независимо от Хитрово писал, что четырехлетние усилия Лепавека вовлечь болгар в католическую церковь оказались бесплодными. Соретич далее констатировал: «Насколько я могу оценить характер и церковные стремления болгар, то жители Охридского каймакамлыка менее всего думают об унии, а напротив, мечтают после приезда русского консула еще больше, чем прежде, о восстановлении болгарской православной патриархии в Охриде».²⁴

Впрочем, Лепавек не думал опускать руки. Убедившись в безуспешности пропаганды в Битоле и других больших городах, он перенес круг «своей слишком ревностной деятельности в отдаленные деревни». И опять «славным подвижником» ему служил В. Манчов. В Битоле, по данным Хитрово, Манчов

¹⁸ *Македония през погледа на австрийски консули. 1851–1877/78.* (Т. 1. София, 1994), 139.

¹⁹ АВПРИ. Ф. 161/1. Оп. 181/2. Д. 1184. Ч. 1. Л. 36.

²⁰ Там же. Л. 21.

²¹ Там же. Л. 35 об.

²² Там же. Л. 36 об.

²³ Там же. Л. 35 об.

²⁴ *Македония през погледа...* С. 127.

пользовался «самой незавидной репутацией», поскольку в городе болгары знали, «что он своих убеждений не имеет и служит Лепавеку единственно из-за денег». Русский дипломат считал, что деятельность Манчова в самом Битоле не могла быть опасна.²⁵

Но лазаристы искусно использовали ситуацию в Битольском санджаке, где болгары испытывали острую потребность в церковных книгах и церковной утвари. По сведениям Хитрово, славянских книг не было почти ни в одной из церквей этого региона, тогда как сельские священники были «почти везде болгаре». По заданию Лепавека Манчов стал обходить селения и предлагал им доставить славяно-церковные книги и церковную утварь. Он обещал сельским священникам и общинам снабжать их всем необходимым. При этом Манчов выдавал себя за православного и не говорил, что предлагаемые им книги католические и «что все это делается через западных пропагандистов». «Простодушные крестьяне», «благодарные всякому, кто доставлял им славяно-церковные книги и церковную утварь», без сомнения, и не подозревали, «каким путем и через какие руки они им достаются». Манчов только требовал от жителей этих селений, чтобы они обращались к нему с письменными просьбами. Впоследствии эти просьбы служили для лазаристов теми документами, по которым «легковерные общины совершенно без их ведома» считались обратившимися в католицизм.²⁶

Успех подобных действий Манчова был налицо: в апреле 1861 г. он уговорил 12 селений обратиться к нему с письменной просьбой снабдить их церковными книгами, о чем Хитрово сообщил в донесении от 4 (16) мая 1861 г. Русский дипломат срочно предпринял контрмеры, предварительно посоветовавшись «с некоторыми из здешних болгар». К сожалению, он не назвал их имена. Хитрово тайно отправил в эти селения «надежного человека с поручением растолковать жителям значение их легковерного поступка и, если возможно, уговорить их подписать письмо, которым бы они гласно отказались от непрошенных услуг Манчова и католической пропаганды».²⁷ Задание было выполнено. 13 (25) мая 1861 г. посланный возвратился и привез письмо (от 7 мая 1861 г.), изобличавшее неблаговидную деятельность Манчова как пособника католических миссионеров. Оно было подписано теми же самыми лицами, которые поставили свои подписи под прежней своей просьбой к Манчову о церковных книгах – священниками папой (попом) Иоанном из сел Слепче и Бойница, папой Стойче из села Стругово и папой Николой из сел Балдино и Траиц.

Хитрово приложил к донесению от 13 (25) мая 1861 г. данное письмо и обратился к посланнику в Константинополе князю Лобанову-Ростовскому: «Не найдете ли Вы возможным передать это письмо для напечатания в “Царьградском вестнике”. Это обнаружит действия Манчевича перед здешними болгарями, от которых он до сих пор тщательно скрывает свою апостольскую деятельность, и избавит нас от его беспокойной пропаганды».²⁸ Кроме того, Хитрово просил

²⁵ АВПРИ. Ф. 161/1. Оп. 181/2. Д. 1184. Ч. 1. Л. 67 и об.

²⁶ Там же. Л. 67 об.

²⁷ Там же. Л. 68.

²⁸ Там же. Л. 68 об.

разрешение об отнесении на счет чрезвычайных по службе издержек 15 руб. сер., выданных им на путевые расходы посланному в эти селения человеку. 16 (28) июня 1861 г. в императорской константинопольской миссии было составлено уведомление, согласно которому Хитрово было дозволено «отнести на счет чрезвычайных издержек 15 руб. сер.», выделенные им «доверенному лицу на разъезды по деревням для противодействия латинской пропаганде».²⁹

Лобанов-Ростовский выполнил просьбу Хитрово, и, как уже упоминалось, 10 (22) июня 1861 г. в газете «Цариградски вестник» (№ 24) была опубликована заметка без подписи и без заглавия. В ней сообщалось о том, что Васил Манчов «предался и духом и телом» латинянам и «стал их слепым орудием», что он, называя себя православным, ходит по селам и обманом заставляет простодушных крестьян писать ему письма с просьбой о церковных книгах, на основании которых доказывает, что жители этих сел – католики. В заметке отмечалось, что как только жители 12 сел поняли этот обман, так тут же отправили в редакцию газеты письмо, которое редакция посчитала необходимым обнародовать.³⁰ Но сначала это письмо, правда, без всякого объяснения было опубликовано на страницах газеты «Дунавски лебед» (29 мая 1861 г.).³¹ К сожалению, нам не удалось установить, как оно оказалось у Г.С. Раковского, редактора этой газеты. Благодаря вводимым в научный оборот сведениям из донесений М.А. Хитрово раскрываются действия католической миссии в Битоле и история появления вышеуказанных статей в болгарских газетах, которые должны были послужить одним из средств противодействия католической пропаганде как в Битольском санджаке, так и в других регионах Болгарии.

При сопоставлении подлинника письма, сохранившегося в АВПРИ (в документах по битольскому консульству), с публикациями в газетах «Цариградски вестник» и «Дунавски лебед» обнаруживаются определенные искажения в напечатанном тексте письма, поэтому представляется значимым для исследователей опубликовать данное письмо с соблюдением его орфографии.

«Господару Василия Манчевићу у Битолия (Манастирь)

Ние како прости и неучени лузе, кои на свакога, кои би се къ нами съ православиемъ прибижио билъ, по вѣре ние имаме, тако смо се и на васъ претъ 4 месеца наслониле, кога сте насъ нудиле, да намъ отъ православната църква у Галата церковни книги донесете.

Ние сме то онда учиниле, й едно писмо кое сте ви сами диричирале, подписале, у което молихме, да се намъ православни церковни книги йспрататъ. Това све сме учиниле съ надеждомъ й намерениемъ да ова ваше предложение йскрени, й за православната цѣрква, полезенъ циель има.

Но будући сада смо разумеле: Да вие самъ еденъ католички апостоль сте, да она църква у Галата, католичка църква је, да оны книги кои сте обещале да дамъ донесете, чйсто католички книги су, й въ конде будући вашето намѣрение не е било друго, него да насъ отъ нашата православна църква делите, й насъ у католичество внесете, съ еденъ речъ будући сте вие натѣравале й сакале да насъ католици правите.

²⁹ Там же. Ф. 180. Оп. 517/2. Д. 1415. Л. 53.

³⁰ Цариградски вестник. 10 (22) июня 1861 г. № 24, с. 93.

³¹ Дунавски лебед. 1861. № 36, с. 150.

Зато сме дужий на нашата православна църква да одѝнемо ѝ строшимо тай яремъ католички, кои сте намъ приготвлявале, ѝ да вамъ кажемо, да оно писмо кое сте от насъ съ лукавствомъ и преваромъ ѝзчепйле, како да нигда не било го смотраме, ербо ние не само ща нйгде на католически законъ не сме смислиле, него нити името папищанско сакаме да го чуеме, а нити пакъ книги церковнй одъ васъ сакаме, ербо съ еденъ човекъ. Како вие що сте, и кои никакво друго намѣреніе нема одъ семъ нашиотъ законъ да поганй, неѣмо никакво сношеніе да ѝмаме ѝ.

Господинъ Богъ да вй награди ѝ наплати за вашето лукавство, и свакога человекъ да сохрани от вашиотъ еретическй отрофъ.

/Подпйсао/ папа Јѡанъ отъ село Слепче ѝ село Бойница

Со се сито 12 села единоголасно сите общинари неѣмо нити пакъ сме сакале никои, никатъ неѣмо въ нашиотъ законъ ѝ въ нашиотъ манастиръ да се мешатъ одъ семъ православната наша восточна църква.

/подпйсао/ Азь Папа Стойче Ефимерйа на село Стругова

/подпйсао/ Азь Папа Никола Ефимериа на село Балдино ѝ Трайц

месецъ маія 7 день 1861».³²

Этот случай позволил Хитрово более настойчиво повторить свою просьбу Лобанову-Ростовскому – о высылке в Битолу церковных книг, хранившихся в императорской миссии в Константинополе.³³

Разоблачение Хитрово махинаций лазаристов с письменными прошениями крестьян не укрепляли идею унии славян Битольского края с Римской курией. Последовавший затем громкий скандал с униатским священником Й. Чокерлияном и вовсе скомпрометировал католическую миссию в городе. Дело заключалось в следующем.

Осенью 1860 г. в Битоле по приглашению Лепавека появился священник Иован (Йохан) Вукаденович Чокерлиян, определенный вначале в католическую миссию в Салониках. Он владел практически всеми славянскими диалектами и должен был помочь Лепавеку и Касену «в совершенстве овладеть болгарским языком для проповедей среди славяно-болгар».³⁴ Вероятно, занятий с В. Манчовым было недостаточно. О Чокерлияне писал и Хитрово в донесении от 9 апреля 1861 г., правда, не называя его имени: «В здании, занимаемом лазаристами, помещается также со своей церковью униатский священник славянин из Баната, совершающий богослужение на болгарском языке и проповедующий, что признание Папы главою церкви не есть отступление от православия, если обряды сохраняемы те же, как были прежде». Хитрово далее сообщал, что Чокерлиян с Лепавеком «не поладил и, кажется, скоро уезжает».³⁵

Чокерлиян был недоволен своим вознаграждением у Лепавека, который предоставлял ему только питание и проживание, но не одежду и белье. Будучи

³² АВПРИ. Ф. 161/1. Оп. 181/2. Д. 1184. Ч. 1. Л. 69.

³³ Там же. Л. 67–68 и об.

³⁴ *Македония през погледа...*, 116–117.

³⁵ АВПРИ. Ф. 161/1. Оп. 181/2. Д. 1184. Ч. 1. Л. 36 об.

австрийским подданным, Чокерлиян обратился к австрийскому вице-консулу с просьбой о денежной помощи от австрийского правительства. Соретич, имея пример в лице католического миссионера Фортунато ди Вита, который получал подобную денежную субсидию от правительства в размере 100 франков ежегодно, уважил просьбу священника и направил свое ходатайство от 11 (23) мая 1861 г. барону фон Бауму, австрийскому консулу в Салониках. При этом Соретич подчеркивал, что Чокерлиян был безупречного поведения.³⁶

Однако уже 1 (13) июня 1861 г. Соретич докладывал о том, что Чокерлиян был уличен в «противоестественном блуде, который он совершал с покупаемыми любовниками». Были представлены свидетельства того, что Чокерлиян «пытался завербовать для своих срамных целей даже двух человек из охраны австрийского вице-консульства». Он обращался с подобным предложением и к конюху русского консульства, который пас лошадей вне города, и дал ему деньги, но конюх обманул священника, убежав от него. Соретич пытался оправдать свое ходатайство о денежном пособии Чокерлияну, подчеркивая, что его заявление о безупречном поведении священника относилось только к политическому его поведению, поскольку в голову ему не могло прийти, чтобы «почти 60-летний мужчина» мог быть обвинен «в моральных прегрешениях».³⁷

К изобличению католического священника в Битоле неожиданно присоединился автор статьи «Папские миссионеры» в газете «Дунавски лебед» (№ 33 от 11 мая 1861 г.), которая была получена из Белграда в это же время. В статье был опубликован текст судебного приговора от 5 марта 1856 г., вынесенного окружным судом в Темешваре в связи с «противоестественным блудством» священника Иована Вукаденовича Чокерлияна. Из судебного дела становилось ясно, что Чокерлиян, родом из Гросс-Бечкерска (Великс-Бечкерск), 52 лет, принадлежал к греческой униатской церкви, был вдов, прежде был православным священником. По статье 130 Чокерлиян был осужден на 3 года строгого тюремного заключения. Автор статьи, вероятно, Раковский, писал, что это тот самый Чокерлиян, который опубликовал книгу против православной веры, а в этом издании ему помог известный среди славян католический епископ Й.Ю. Штросмайер.³⁸

Это происшествие разгневало местную католическую и возмутило православную общину. Соретич считал, что дальнейшее пребывание Чокерлияна не только в Битоле, но и вообще в Турции было невозможно. При этом он полагал, что не нужно предавать Чокерлияна местным судебным властям, а скорее «отправить под верным конвоем в Салоники, откуда он должен быть депортирован на родину. Во всяком случае, желательно, чтобы этот субъект, опорочивший имя австрийского священника, был бы поскорее удален отсюда».³⁹

Эта неприглядная история, имевшая место в отсутствие Лепавека и Касена, которые еще 17 (29) мая 1861 г. уехали в Стамбул по делам миссии, серьезно поколебала авторитет католических миссионеров среди болгар Битолы.

³⁶ *Македония през погледа...*, 145.

³⁷ Там же, 152.

³⁸ *Папицаишки миссионери* // Дунавски лебед. 1861. № 33, с. 141.

³⁹ Там же, 152–153.

23 ноября (5 декабря) 1861 г. русский дипломат Хитрово вновь твердо заявил, что католическая пропаганда за первые 5 лет своего существования в Битоле не имела успеха. «Верность местных христиан православию может считаться хорошим гарантом будущему»,⁴⁰ – констатировал дипломат.

Важно, что и американский протестантский миссионер Епштейн официально признал свою деятельность в Битольском крае безрезультатной. Он написал своему начальству в Канаду о том, что он убедился «в невозможности произвести прозелитов в этой стране и что его совесть ему не позволяет более получать жалованье, которое ему платят за то, что он ничего не делает. Таким образом, протестантизм остался на данный момент в Битоле без официального представителя»,⁴¹ – сообщал Хитрово в том же донесении.

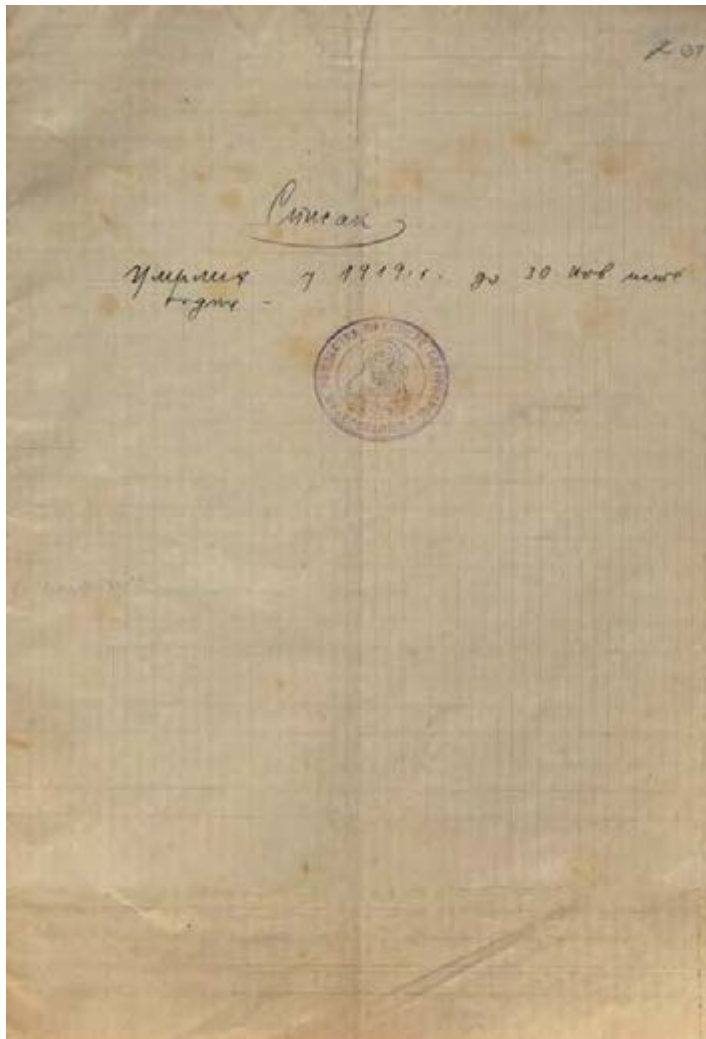
Итак, труды Лепавека на ниве обращения болгар Западной Македонии в униатство не принесли плодов и в 1861 г.

⁴⁰ АВПРИ. Ф. 180. Оп. 517/2. 1861. Д. 1415. Л. 164.

⁴¹ Там же. Л. 164 об.

Материјали со податоци за населението на град Скопје од 1919 до 1932 г., од фондот на ДАРМ – Одделение Скопје, „Градско поглаварство на Општината на град Скопје – Скопје (1918–1941)“*

„Список на починати лица кои се запишани во регистарот на соборната црква 'Св. Богородица' во 1919 г.; од 1 јануари до 30 ноември о. г. во Скопје.“
19 декември 1919 г. (1 јануари 1920 г.)

* Материјалите се издвоени од д-р Јасмина Дамјановска и д-р Ленина Жила.

Кoja су учесници у пролетном саборно учесници Св. Богородице ? у 1.

број	Име, презиме заједнички и место одељења и професија	Датум сирма	година од кога саопштен је дуро ?	информација
1.	Милан Јаковановиќ, из Кочани; Велес	1. јануара 1949.	13. год.	Заменик руководи
2.	Љубомир Врсинаковиќ из Брезново (Кочани)	1- <u>I</u>	6. год.	Трети
3.	Звездана Јорђевиќ из Брезново (Кочани)	4- <u>I</u>	24. г.	Човек информација
4.	Петар Јосифовиќ из Рагозиница	4- <u>I</u>	13. год.	амбулантан of Бору
5.	Крстисав Са-Благовешќ из Кочани	6- <u>I</u>	3. ме- сец	Фронт
6.	Јованка Јешиќ, учесница из Куманово;	6- <u>I</u>	26. год.	—
7.	Јованка или Јованка Југословенска, бавила се сирма	8- <u>I</u>	2. год.	својој професији
8.	Својанка или Јованка Југословенска, бавила се из Кочани	8- <u>I</u>	2. год.	својој професији
9.	Јованка или Јованка Мило- савиќ, учесница из Кочани;	11- <u>I</u>	16. год.	информација
10.	Вера Јовановиќ Јосифовиќ из Рагозиница Бора ? Јосифовиќ.	13- <u>I</u>	20. г.	саопштен
11.	Радојка или Јованка Јосифовиќ, учесница из Брезново (Кочани)	19- <u>I</u>	41. г.	Трети
12.	Трајко Јосифовиќ, учесница из села Машица;	24- <u>I</u>	75. г.	саопштен
13.	Јосифовиќ Трајковиќ Кочаница из Кочани	25- <u>I</u>	75. г.	саопштен
14.	Јосифовиќ Јованка Кочаница из Кочани	19- <u>I</u>	48. г.	немава
15.	Јованка Јосифовиќ Јосифовиќ, учесница из Кочани	30- <u>I</u>	40. г.	информација
16.	Јованка или Јованка Мило- савиќ, учесница из Кочани	30- <u>I</u>	8. год.	Фронт
17.	Јованка Јосифовиќ Кочаница	30- <u>I</u>	38. год.	Фронт, учесница у Бору

исај чирлих мајор
у 1919. год, од 1-5 - 30. нов. 1919. г Скопје чирлих.

мес бр	Име, презиме, заемство и место станова	Лич сирит	година Дарова	Од 1919 г укопа	Примоплаќа
18.	Ѓорѓе Јанковиќ из Чирлих (Београд)	30-1	1919	рабство - најм. учесник	
19	Ѓорѓакиќа Кич Кара Јаковчиќа Јаковчиќа из Чирлих	31-1	1919	сл. уч. редовно	
20	Радославка Кич Дурина Јаковчиќа Јаковчиќа из Чирлих	31-1	1919	фр. уч.	
21	Ѓорѓа Филиповиќ Белиќа Кара Јаковчиќа из Чирлих	31-1	1919	најм. учесник	
22	Василија Н. Кич за Кара Јаковчиќа, М. Кара из Чирлих	1-1	1919	заемство - најм. учесник	
23	Ѓорѓакиќа Кич Јаковчиќа из Чирлих	1-1	—	заемство	
24	Миливој Ѓеѓевиќ Јаковчиќа из Чирлих	3-1	1919	најм. учесник	
25	Ѓорѓа Кич Јаковчиќа из Чирлих	6-1	1919	фр. уч.	
26	Јаковчиќа Кич Јаковчиќа из Чирлих	6-1	1919	најм. учесник	
27	Милоша М. Кич Јаковчиќа из Чирлих	5-1	1919	најм. учесник	
28	Јаковчиќа Кич Јаковчиќа из Чирлих	7-1	1919	фр. уч.	
29	Нављина Кич Јаковчиќа из Чирлих	7-1	1919	најм. учесник	
30	Ѓорѓа Кич Јаковчиќа из Чирлих	7-1	30. 11. 1919	фр. уч.	
31	Васа Јаковчиќа из Чирлих	7-1	1919	најм. учесник	
32	Ѓорѓа Кич Јаковчиќа из Чирлих	9-1	1919	фр. уч.	
33	Ѓорѓа Кич Јаковчиќа из Чирлих	10-1	1919	најм. учесник	
34	Ѓорѓа Кич Јаковчиќа из Чирлих	10-1	1919	заемство - најм. учесник	

870

Список

Кoja су учесника у пролетном сабору уреша Св. Богородице у 19

бр. у списку	Име, презиме заједно са адресом или у родном	Датум суда	године од које саобраћају у село?	примедба
35.	Љиојко Влаковиќ Каларуца из Скопља	10. фебру април 1919. год.	44.	сиполас некоје мисл.
36.	Звона Анѓелиќовиќ Доминиќа из Скопља	10. фебру април 1919. год.	56.	недељна
37.	Љупко или Љупка Велиќовиќа ^{заједно} _{из Скопља}	11. II	2. год.	каша
38.	Хаџи Љевиќа Марковиќ из Скопља	12. II	80.	недељна
39.	Александар Коку, ^{из} из Крушево	12. II	80.	недељна
40.	Љадига Милосавиќ Љиќа из Скопља	13. II	36.	недељна
41.	Љевиќа Илиќиќ из Скопља	14. II	40.	недељна
42.	Алениќа Љуѓина из Скопља	14. II	80.	недељна
43.	Љевиќа или Љупка Љуѓина, ^{заједно} из Скопља	14. II	45.	недељна
44.	Љевиќа или Љупка Љуѓина, ^{заједно} из Скопља	16. II	6. месе на	гора
45.	Љевиќа или Љупка Љуѓина, ^{заједно} из Скопља	18. II	3. месе 30	доплатно мисла
46.	Љевиќа Илиќиќ из Скопља	19. II	96. год.	недељна
47.	Љевиќа Илиќиќ Љуѓина, ^{заједно} из Скопља	21. II	85.	недељна
48.	Марко Љиојковиќ заједно са ^{заједно} из Скопља	22. II	54.	доплатно пошта
49.	Љевиќа Илиќиќ из Скопља	23. II	105. -09	недељна
50.	Владимир или Илиќа Љуѓина, ^{заједно} из Скопља	25. II	1. год 3. месе	каша
51.	Љиојко Илиќиќ заједно са Крушево	24. II	36. год.	срп.

искај дурманец мисо
 у 1919 год; у 1-5 - 30. нов. 5-т. у Скопје

№	Име, презиме, заемачко и место оградо 10 1-5-т	Дат свршет:	година	Од 1000 ура	Примедба
52.	Витра Стефанов	8-III	16.	српс.	
53.	Витра Стефанов	1919 год	соф.		
54.	Витоша Трајков	8-III	20.	српс.	
55.	Витоша Трајков	10-III	50.	српс.	
56.	Витоша Трајков	10-III	30.	српс.	
57.	Витоша Трајков	11-III	90.	српс.	
58.	Витоша Трајков	16-III	12.	српс.	
59.	Витоша Трајков	18-III	2.	српс.	
60.	Витоша Трајков	18-III	3.	српс.	
61.	Витоша Трајков	18-III	46.	српс.	
62.	Витоша Трајков	23-III	20.	српс.	
63.	Витоша Трајков	25-III	1/2 год.	српс.	
64.	Витоша Трајков	28-III	30.	српс.	
65.	Витоша Трајков	30-III	26.	српс.	
66.	Витоша Трајков	2-IV	38.	српс.	
67.	Витоша Трајков	2-IV	3.	српс.	
68.	Витоша Трајков	3-IV	1. дан.	српс.	
69.	Витоша Трајков	3-IV	1. дан.	српс.	

Список

која су уписана у преломни саборни уреди «Св. Богородици» у 18...

бр. ур.	Име, презиме заједно са местом одежне станице	Датум савршен	година од кога савршен је уред	примедба
69.	Бластоје син Мирака Богородица ^{Тамнована}	6-IV	2. год.	Бројмент Клеветија
70.	Смиава Сиаент из Кулашова	6-IV	28. с.	изједружа.
71.	Бластоје Сивитовић из Тамнована	8-IV	15. с.	занемарен науча
72.	Арсеније Сивитовић из Бадуња-Криво	10-IV	60. с.	прекинут уред
73.	Марија Бластојевић из Скопје	12-IV	120. с.	изједружа.
74.	Смијко Сивитовић из Скопје	13-IV	20. с.	прекинут.
75.	Никола Мартиновић из Скопје	15-IV	40. год.	прекинут
76.	Смило Сивитовић из с. Селава - Бјарови	17-IV	40. с.	прекинут уред
77.	Милка или Коста из Калевића ^{из Скопје}	17-IV	21. год.	прекинут
78.	Милка Сивитовић из Скопје	19-IV	100. с.	прекинут
79.	Бластоје син Сивитовић из Скопје	19-IV	2. год.	прекинут
80.	Марија Сивитовић из Скопје	24-IV	25. год.	занемарен науча
81.	Љубомир син Анастас из Скопје	29-IV	1. год.	прекинут уред
82.	Иван Милевић из Скопје	28-IV	33. год.	изједружа.
83.	Смиава из Скопје	4-V	16. год.	изједружа.
84.	Смија или Анастас из Скопје	5-V	14. год.	изједружа.
85.	Смило Сивитовић из Скопје	5-V	80. с.	прекинут

исав дурманец македонски
 у д. 9 / 9. ред; у д. 5 - 30. нов. 1911 г. Скопје дурманец.

нос бр.	Име, презиме, запишано и некои опашки бр. 1-5 м.	Лич сиротин:	година роѓана	Од каде дојде	Приметно:
86.	Ана Митровиќ (Мого Ковчешки) македонски	6-V	18. мај	дојдена по судење	
87.	Босовиќ Ш. Митровиќ Кевчиќ македонски	7-V	29. мај	Митровиќ	
88.	Савка и мајка Ѓорѓана Кривопалица македонски	10-V	29. мај	Митровиќ	
89.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	11-V	16. мај	Македонски	
90.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	13-V	5. мај	Македонски	
91.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	13-V	3. мај	Македонски	
92.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	20-V	9. мај	Македонски	
93.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	23-V	36. мај	Македонски	
94.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	24-V	1. мај	Македонски	
95.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	29-V	8. мај	Македонски	
96.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	25-V	25. мај	Македонски	
97.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	26-V	45. мај	Македонски	
98.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	26-V	12. мај	Македонски	
99.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	30-V	26. мај	Македонски	
100.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	3-V	5. мај	-	
101.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	4-V	80. мај	Македонски	
102.	Ѓорѓана мајка Ана Македонски	5-V	25. мај	Македонски	

72

Рѝја су учесника у пролетната саборна учесн. Св. Богородица 2 у 1 5

№ на број	Име, презиме заједно со селото или со селото	Дат сирот	возраст од кога саборна је група?	примено
103.	Ѓанакија кћи Ѓеѓина Кочаниќа селото Кочаниќа	10-VI	3. год.	необработена
104.	Магда Момчиќовиќ со с. Раѓачева. Момчиќовиќ	12-VI	32. с	од измотана раба
105.	Ѓеѓина Аѝаќаќовиќ с. Ѓеѓина селото Раѓач	12-VI	55. с.	маларија
106.	Ѓанко Ѓеѓинаќиќ со с. Раѓач со селото Велеа	16-VI	28. с.	од занависа от с. Раѓач
107.	Ѓеѓина Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	21-VI	18. с.	необработена
108.	Ѓеѓина Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	21-VI	8. год.	необработена
109.	Ѓеѓина Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	22-VI	29. с.	необработена
110.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	23-VI	4. год.	занависа от с. Велеа
111.	Ѓеѓина Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	24-VI	30. с.	необработена
112.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	24-VI	45. с.	необработена
113.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	24-VI	2. год.	необработена
114.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	2-VI	57. с.	-
115.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	2-VI	40. с.	необработена
116.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	6-VI	17. с.	необработена
117.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	8-VI	4. год.	необработена
118.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	10-VI	-	необработена
119.	Ѓеѓина кћи Ѓеѓинаќовиќ со с. Велеа	10-VI	7. год.	необработена

Список птиц из македонских мест
 из 1919 г. от 1-5 - 30. нов. 1919 г. в Скопье

№	Место, название	Дата	Время	Вид	Примечание
120.	Водопад на реке Тара, в долине	13 июня 1919 г.	36 г.	Водопад	
121.	Водопад на реке Тара, в долине	13-15	23 г.	Водопад	
122.	Водопад на реке Тара, в долине	14-15	30 г.	Водопад	
123.	Водопад на реке Тара, в долине	16-17	30 г.	Водопад	
124.	Водопад на реке Тара, в долине	18-19	1/2 г.	Водопад	
125.	Водопад на реке Тара, в долине	21-22	15 г.	Водопад	
126.	Водопад на реке Тара, в долине	27-28	4 г.	Водопад	
127.	Водопад на реке Тара, в долине	27-28	2 1/2 г.	Водопад	
128.	Водопад на реке Тара, в долине	28-29	1/2 г.	Водопад	
129.	Водопад на реке Тара, в долине	29-30	5 г.	Водопад	
130.	Водопад на реке Тара, в долине	30-31	22 г.	Водопад	
131.	Водопад на реке Тара, в долине	30-31	12 г.	Водопад	
132.	Водопад на реке Тара, в долине	1-2	18 г.	Водопад	
133.	Водопад на реке Тара, в долине	2-3	3 г.	Водопад	
134.	Водопад на реке Тара, в долине	4-5	11 г.	Водопад	
135.	Водопад на реке Тара, в долине	5-6	8 г.	Водопад	
136.	Водопад на реке Тара, в долине	6-7	9 г.	Водопад	

Список

Родја су уписаниа у промотот саборно цркви „Св. Ђорѓе“ у 19

№	Име, презиме Зачинача и мајка оригинално	Дат сабор	година од кога саборна је црква ?	примедба
137.	Ђана, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	12. август 1913 год.	2 год.	Прв. црква најзад
138.	Климентина, кћи Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	12. VIII.	40 год.	издвојена
139.	Марија, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	12. VIII.	3 год.	најзад
140.	Њубка, кћи Милошевиќа и Милошевиќа, мајка је и Милошевиќа	15. VIII.	4 год.	најзад
141.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	15. VIII.	2 год.	најзад
142.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	18. VIII.	1 год.	најзад
143.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	23. VIII.	1 год.	најзад
144.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	27. VIII.	20 год.	издвојена
145.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	29. VIII.	1 год.	најзад
146.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	30. VIII.	75 год.	најзад
147.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	30. VIII.	2 год.	најзад
148.	Марија, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	31. VIII.	2 год.	најзад
149.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	1. IX.	6 год.	издвојена
150.	Ђана, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	1. IX.	1/2 год.	најзад
151.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	3. IX.	4 год.	најзад
152.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	3. IX.	1 год.	најзад
153.	Јованка, кћи Јовановиќа и Јовановиќа, мајка је и Јовановиќа	5. IX.	1 год.	најзад

Список урнених миски
 од 1. 9. 19. год; од 1-5 — 30. нов. 18. г. у Скопју урнени.

№	Име, презиме, Законско р. место и датум 1-5 (г.)	Лич. подат. Смрт: (година)	година	Од 1894 г.	Име миски
157.	Надежда Кочичевиќ Забрвљана грма, Скопје и Рабатица	8 декем. 1919. год.	1919.	1919.	20 рг. Заврвљана грма
158.	Кривошана Кривошанска Забрвљана грма	9-18			50 рг. Заврвљана грма
159.	Трпачевиќ, ома Кривошана Кривошанска	10-18			8 рг. Заврвљана грма
160.	Кривошана, ома Кривошана Кривошанска	11-18			4 рг. Заврвљана грма
161.	Мунџа Кривошанска и Рабатица	11-18			28 рг. Заврвљана грма
162.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	11-18			70 рг. Заврвљана грма
163.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	14-18			7 рг. Заврвљана грма
164.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	15-18			10 рг. Заврвљана грма
165.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	19-18			80 рг. Заврвљана грма
166.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	20-18			5 рг. Заврвљана грма
167.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	20-18			5 рг. Заврвљана грма
168.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	20-18			85 рг. Заврвљана грма
169.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	21-18			2 рг. Заврвљана грма
170.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	23-18			6 рг. Заврвљана грма
171.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	30-18			11 рг. Заврвљана грма
172.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	1-18			6 рг. Заврвљана грма
173.	Кривошана Кривошанска и Рабатица	2-18			11 рг. Заврвљана грма

Список

своја су уопштема у преломот саборно урба, Св. Богородица, у 19

н.бр. број	Име, презиме заједница и место оригинално	Лан сиган	година својом	огу пера је гуро?	нр.наста
171	Ррениа сити Бакарла вела реица. и ерениа	6-8	20 год	сладост	
172	Арца Ррениа па- грак ррениа	7-8	45 год	сладост киселина	
173	Вујина Јукич урба но Ррениа	8-8	45 год	сладост	
174	Богородица кн Мико Урба-та Ррениа	11-8	3 год	сладост	
175	Јујина кн Мико Урба-та Ррениа	13-8	8 год	сладост	
176	Крела Јујина својом Ррениа	13-8	-	-	
177	Крелија кн Мико Крелија	14-8	14 год	сладост	
178	Крелија кн Мико Крелија	15-8	40 год	сладост	
179	Вујина кн Мико Вујина	15-8	9 год	сладост	
180	Крелија кн Мико Крелија	19-8	10 год	сладост	
181	Крелија кн Мико Крелија	18-8	26	-	
182	Ррениа Јујина својом Ррениа	15-8	50 год	сладост	
183	Јујина Мико својом Ррениа	20-8	30 год	сладост	
184	Јујина сити Ррениа Урба-та Ррениа	24-8	4 год	сладост	
185	Богородица кн Мико Урба-та Ррениа	27-8	7 год	сладост	
186	Крелија кн Мико Крелија	27-8	20 год	сладост	
187	Јујина сити Мико Урба-та Ррениа	27-8	7 год	сладост	

Список упрелих мисл
 мисл у 1919. год; од 1-5 — 30. нов. 1919. г. Скопје

год.	мес фр.	Мисл, презиме, запишано и месно органе по т-рени	Дат сирин:	година Парова	Вукариѝ Гура	Приметба
						75
188		Димитровска ад- Мислта Агута ^{својим} на Скопје	28-X-	1/11	Брошуринс.	
189		Камедора Лазаровиѝ упрелих. во Велеса	29-X-	28.7.	издавачува	
190		Ђорѓе мисл Манаѝска Савдовска ^{Борачко} на Скопје	28-X-	4.10	издавачува	
191		Кеѝрѝч Тодановиѝ Вашингтон - Скопје	20-XI-	80 100	сиринс.	
192		Тирифѝча мисл Манаѝска Манаѝска мисл на Скопје	3-XI-	9.10	издавачува	
193		Ђорѓе Кеѝрѝчовиѝ на Скопје	4-X-	10 мес.	сиринс. брошуринс.	
194		Јанко мисл Ванѝска Манаѝска мисл на Скопје	7-XI-	10 100	издавачува	
195		Ђурѝа Ѓорѝевска на Скопје	10-XI-	10 100	издавачува	
196		Светозар Селит мисл на Скопје	10-XI-	10 100	Манаѝска	
197		Камедора Јанѝановиѝ на Велеса	11-XI-	16.10	неуспешно издавачува	
197		Параскева мисл Манаѝска на Тодановска мисл на Скопје	12-XI-	5 мес.	Брошуринс.	
199		Мара Павловска сиринска на Скопје	15-XI-	20. 100	сиринска с.	
200		Ристко Манаѝска сиринска на Скопје	17-XI-	58. 100	сиринска	
201		Ѓура мисл Ристко Манаѝска мисл на Скопје	20-XI-	10. 100	издавачува	
202		Ѓура мисл Манаѝска сиринска на Скопје	20-XI-	90. 100	сиринска	
203		Тодановска мисл Ѓорѝевска сиринска на Скопје	21-XI-	7.10	неуспешно издавачува	
204		Тодановска мисл Манаѝска сиринска на Скопје	22-XI-	4.10	сиринска мисл	

Список

Родја су зписани у прелатот саборно урне „Св. Богородица“ у 19

мес бод	Име, презиме законито и криво оригинално	Лет сана	година свадбо је лира?	примарна
205.	Ангелија Марковиќ понак во Велеса	23-xi	16 год.	Будрежна Велеса
206.	Благоројана Митревска Славањска Зелозела во Велеса	24-xi	10 год.	Митревска
207.	Урска или Божина Илиќ Зелозела во Велеса	24-xi	46 год.	Силванска
208.	Богородица или Ђанка Славновска во Велеса	24-xi	6 год.	Богородица Села
209.	Марка или Милана Кривичка одула во Велеса	25-xi	1 год.	Силванска
210.	Јелена Илиќ Зелозела во Велеса	26-xi	22	Митревска
211.	Лидија Невент мрт. во Велеса	26-xi	18 год.	Велеса
212.	Јана Илиќ Зелозела во Велеса	28-xi	48 год.	Неангитска
213.	Кривичка или Стана Илиќ во Велеса	29-xi	9 год.	Силванска
214.	Анастасија во Велеса	30-xi	-	-
215.	Ѓуна Ѓефревска во Велеса	30-xi	55 год.	Станиславска
216.	Благоројана Илиќ Зелозела во Велеса	30-xi	50 год.	Силванска
217.	Јованка или Јованска Илиќ во Велеса	30-xi	3 год.	Велеса
218.	Кривичка Одговорна Саборна Урне Бр. 310 17 год. 1917/18 1920 год. у Скопљу			
219.				
220.				
221.				

Синска дурмак мѝ
дуу, у 1 9 1 9. рад; од 1-5 - 30. нов. 55. у Скопје дуу

дуу	Мис, презане, Законите и закон оране за 1-5-55	Лач Сирин:	родиле Баран	Од 1955 дуу	Примател
-----	--	---------------	-----------------	----------------	----------

76

Сгарашин дуу
(Н. Никочев)

Список на починати лица од разни болести во Скопје во текот на 1919 г., заведени во регистарот на црквата „Св. Димитрија“ – Скопје

№ 81

Општински уписник од разноврсне болести изан црквата „Св. Вел. Мученика Димитрија“ од почетокот на тек. 1919 година до данас.

Уме и презиме	Возраст	Датум на кој се упи	од каква е болестта упи
1. Чибертска Ду-Франко	5 г.	2 јануари	занаемна мозга
2. Маса Ђеасмитска	40 г.	3 "	пневмонија
3. Јован Ђеасмитска	8 мес.	3 "	слабост
4. Казеска Јовановска	4 м.	10 "	"
5. Војслав Абрамовска	32 г.	3 септември	туберкулоза
6. Крета Јовановска	72 г.	3 "	бубрегска
7. Мрејдовска Назаровска	90 г.	8 "	старост
8. Викторија Ђеасмитска	13	22 "	туберкулоза
9. Спаска Назаровска	80 г.	20 "	целој касти
10. Александар Јовановска	6 г.	17 "	пневмонија
11. Станислава Аугустовска	80	18 "	пневмонија
12. Феликс Димитровска	55	23 "	јактица
13. Феликс Дарковска	55	1 март	старост
14. Фомка Аугуст	55	2 "	старост
15. Радна Евановска	1	" "	бронхит
16. Евала Ђеасмитска	20 г.	3 "	слабост
17. Јелена Јовановска	20 г.	8 "	пневмонија
18. Аманас Аманасовска	7 г.	11 "	слабост
19. Еваска Крстовска	80 г.	15 "	старост
20. Јелена Мраковска	3 г.	19 "	пневмонија
21. Бора Ђеасмитска	1 г.	20 "	пневмонија
22. Мелија Јовановска	42 г.	18 "	рок
23. Удета Јовановска	4 г.	26 "	слабост
24. Мона Милошевска	3 г.	28 "	јактица
25. Анѓелица Милошевска	7 г.	30 "	пневмонија
26. Јелена Назаровска	55 г.	30 "	пневмонија
27. Урсула Абрамова	48 г.	12 април	туберкулоза
28. Феликс Савковска	60 г.	13 "	туберкулоза.

Име и презиме	Возраст година	Датум ког се роди	Од каква је болести умро
29. Ђорѓе Стојановиќ	21 год.	11 април	запален мигда
30. Александра Зеребуќаба		14 "	туберкулоз
31. Димитрие Рајковиќ	4 мес.	24 "	слабост
32. Ђорѓа Улепуќовиќ	9 год.	25 "	туберкулоз
33. Стојан Стојановиќ	5 г.	28 "	"
34. Јелена Рајковичевиќа	75	2 мај	"
35. Косма Јовановиќ	62	28 април	"
36. Драѓа Стојановиќа	4 г.	23 "	"
37. Ваца Улепуќичевиќа	4 г.	12 мај	"
38. Драга Попичевиќа	52 г.	25 "	запален мигда
39. Раѓачевиќа Нејрчи	42	19 "	микродука
40. Улеманка Јовичевиќа	3 мес.	1 јуни	пневмонија
41. Немањ Кумановиќ	85 г.	13 "	артериосклероз
42. Јелена Кемичевиќа	35	13 "	запален мигда
43. Њерка Поповиќ	21 год.	16 "	"
44. Њерка Стојановиќа	30 г.	16 "	јехотика
45. Камилка Косичевиќа	40	16 "	магарџа
46. Њукова Улепуќовиќ	7 мес.	29 "	
47. Вера Улепуќичевиќа	3 г.	9 јуни	асинергија
48. Ђосиќа Станчиќ	12 год.	9 "	запален мигда
49. Анастасија Менаповиќа	68	11 "	песак у крвоточи
50. Драгослав Стојановиќ	8 мес.	10 "	
51. Тајна Момчиќичевиќа	52 г.	12 "	рак
52. Тајна Наврчи	10 год.	12 "	запален мигда
53. Марџа Ковичевиќа	66 г.	13 "	стагност
54. Данијел Немировиќ	10 год.	14 "	слабост
55. Улема Стојановиќа	65 г.	14 "	туберкулоз
56. Мира Абрамовиќ	72	15 "	"
57. Ђосиќа Становиќ	7 г.	18 "	запален мигда
58. Анастас Млаќовиќ	75	21 "	артериосклероз
59. Стојан Млаќовиќ	7 г.	24 "	јехотика
60. Мирка Јовановиќ	10 год.	26 "	слабост
61. Марџа Мениќичевиќа	22	29 "	туберкулоз
62. Стојан Млаќовиќ	7 г.	25 "	"
63. Драгмир Датковиќ	15 год.	28 "	запален мигда

Име и презиме		Точна датума	Од каде е
		болест, кога је ју	болест, кога је ју
64.	Вукотрпца Маработеба	10 јан. 31 јуни	сладост
65.	Оманска Заработи	80. 31 "	туберкулоза
66.	Ристина Омертеба	40. 3 август	катар љ срца
67.	Милубеџи Мусебу	6. 6 август	"
68.	Отојан Анекути	9 јан. 9 "	запаљени срца
69.	Савонина Ануитеба	22. 10 "	бронхит
70.	Децанка КоЗинтеба	22. 15 "	ангина
71.	Свубуца Пемјубтеба	5. 15 "	запаљени срца
72.	Мрапа Мунтеб	6. сеп. 28 "	бронхит - пневмони
73.	Ђурисав Мрнџуби	22. 29 "	маларија
74.	Савка Омејранобтеба	20. сеп. 30 сеп.	запаљени срца
75.	Ђорџе Ђеменкути	15. 1 сеп.	пакуто болест
76.	Ђурисав Мемунт	20. сеп. 2 "	запаљени срца
77.	Марија Ступејубеба	20. 3 "	туберкулоза
78.	Димитрија Могојуби	10. сеп. 13 "	"
79.	Ана Малебанобтеба	56. 16 "	"
80.	Јулка Малебуеба	1. 16 "	запаљени срца
81.	Јелена Атанубтеба	14. 18 "	старица болест
82.	Анушка Еремтеба	26. 18 "	дизент
83.	Марика Могантебуеба	12. 18 "	мак срца
84.	Јарика Купебуеба	85. 18 "	старица
85.	Нерца Јованобтеба	35. 20 "	привремена постоја
86.	Еремка Демунт	3. сеп. 23 "	бронхит
87.	Љубомир Овојуби	1. 20 "	запаљени срца
88.	Савка Беркубу	12. 29 "	пневмонија
89.	Диво Цукаубтеба	12. 2 октом.	катар срца
90.	Милена Јованобтеба	12. 5 "	туберкулоза
91.	Појаница Налебуеба	62. 5 "	запаљени срца
92.	Нерца Јованобтеба	7. 5 "	катар срца
93.	Старукија Кабарџанобтеба	42. 6 "	јетрика
94.	Камилна Темјубтеба	38. 7 "	туберкулоза
95.	Ностади Могојуби	48. 8 "	кабџа
96.	Кирини Церамубтеба	2. 8 "	штуча
97.	Димитрија Ристунт	45. 9 "	сладост
98.	Римена Караџубтеба	70. 21 "	инфлуенца.

Име и презиме

Тој или Раѓа је од каде
ефективни груп^о је борец или
груп^о

99	Раѓа Косиќ	2. дец. 22	слабост
100	Боривоја Греќковиќ	12. јан. 22	слабост
101.	Мирајн Косиќ	22. мај. 30	слабост
102.	Нараскева Љупковиќ	7. јун. 31	бронхит
103.	Фотка Николетиќа	38. ју. 30	туберкулоза
104.	Александар Џиќа	34. ју. 10. нов.	загавани крв
105.	Евасина Алексиќ	7. сеп. 11	стагнација
106.	Билароѓа Анѓелиќа	6. сеп. 11	менингит
107.	Бурбун Мрскиќ	6. сеп. 14	туберкулоза
108.	Невенка Косиќа	9. сеп. 19	"
109.	Љупка Мрскиќ	3. окт. 20	мална срца
110.	Евасина Пановиќ	5. окт. 21	"
111.	Риса Јовановиќ	25. окт. 22	туберкулоза
112.	Евасина Мрскиќа	4. ное. 25	велики кашаљ
113.	Кристина Косиќ	3. дец. 26	"
114.	Сава Милиќ	38. дец. 26	
115.	Босна Димитровиќ	40. дец. 27	туберкулоза
116.	Велимир Марковиќ	7. јан. 27	слабост
117.	Нејса Мискиќ	18. јан. 27	ниско
118.	Слободанка Мрскиќа	5. јан. 29	туберкулоза
119.	Крета Мрскиќ	3. феб. 30	туберкулоза
120.	Марија Димитровиќ	30. јан. 2. дец. 1910	стагнација
121.	Владимир Миловиќ	2. феб. 2	менингит
122.	Никола Јаќиќ	7. феб. 3	мална срца
123.	Дико Димитровиќ	6. феб. 3	туберкулоза
124.	Мира Миловиќа	8. феб. 8	стагнација
125.	Јелениќа Косиќа	6. сеп. 9	рак

„Список на починати лица во Скопје во текот на месец ноември 1919 г.“
2 декември 1919 г.

89
211

439

2- XII 1919

Списак

Примена граѓана уредбу суда македонске краје
Скопје у мѝску ноември 1919 г.

Ред. број	Име и презиме	Возраст	Лична карта	Кои је класи	Од кои због нозе је умро
1	Петаруш Јовановиќ	80	Б. н. 910	Македонски 94-12	Ог. инфлам.
2	Михојун Митровиќ	9	3	Македонски 30	Tuberculosis
3	Ружа Карамановиќ	40	.	Македонски 20	Erythraemia
4	Зорџе Стојановиќ	11	.	Македонски 11	Enteritis chronica
5	Јанко Митревиќ	5	7	Македонски 88-88	Pneumonia
6	Зорџа Зорџевиќ	11	.	Македонски 11	Tuberculosis
7	Таче Митровиќ	12	.	Македонски 21	Broncho-pneumonia
8	Нарџе Прокровиќ	35	13	Македонски 135	Epilepsia
9	Параскева Ѓурѓевиќ	7	.	Македонски 92-7	Broncho-pneumonia
10	Анастасија Кр. Фрлановиќ	7	.	Македонски 26	Pneumonia
11	Франа Митровиќ	38	14	Македонски 19	Arteriosclerosis
12	Рена Петровиќ	16	.	Македонски 30-4	Diphtheria
13	Петар Митровиќ	58	17	Македонски 51-26	Asystolia
14	Ѓурѓе Митровиќ	60	18	Македонски 27	Arteriosclerosis
15	Ѓурѓе Митровиќ	10	20	Македонски 43-9	purpura thrombocytopenica
16	Сидеана Митровиќ	80	23	Македонски 41	hemorrhag. T. C. C.
17	Анѓелија Митровиќ	70	20	Македонски 75	arteriosclerosis
18	Танасија Митровиќ	10	21	Македонски 41-38	Tuberculosis pneum.
19	Танасија Митровиќ	8	.	Македонски 43-38	Spasme arterialis
20	Ѓивка Митровиќ	30	.	Македонски 43-38	Epilepsia
21	Танасија Митровиќ	4	.	Македонски 44	Broncho-pneumonia
22	Сидеана Митровиќ	27	.	Македонски 44	Arteriosclerosis

					<u>Умрени мртви</u>	
23	Талови Јох. Андончиќ	6	25-10-1931	Умрени 97-7	T.b.c. Mydomyces	
24	Нарика Овсфановиќ	11	"	Умрени 11-14	T.b.c. "	
25	Тудун Тренкович	70	26 "	Умрени 13	arteriosclerosis	
26	Миде П. Куманов	6	24 "	Умрени	T.b.c. mydomyces	
27	Крета Јох. Мисирков	7	30 "	Умрени 13-14 18-46	Diptera (larva)	
28	Занко Муста	3	"	Умрени 13-14 110-76	Insecta (larva)	
29	Александар Куманов	34	"		toxicology	

Копирани на мена,
 Д. Куманов

Список на починати лица од заразни болести во текот на 1919 г. во Скопје, заведени во регистарот на црквата „Св. Димитрија“ – Скопје

18 83

Список на починати лица од заразно болестно при
цркви Св. С. Димитрија и Митру
од почетокот 1919 г. до данас.

Име и презиме	Возраст	Датум	Од каде е
1. Александра Нуми	26 г.	13 јануари	Зрети
2. Енасна Димитријевска	6 г.	5 фебр.	"
3. Анѓелина Димитријевска	3 г.	6 "	"
4. Роса Стојковска	42 г.	20 "	"
5. Георги Крстич	52	27 "	пелави тифус
6. Ѓорѓе Димитријевска	1 г.	29. март	губави тифус
7. Марија Давидовска	20 год.	30 јуни	"
8. Георгија Станска	8 мес.	31 јуни	"
9. Марија Милевска	6 год.	4 авг.	"
10. Ура Рувска	58 г.	28 сеп.	"
11. Милана Милевска	42 г.	30 окт.	"
12. Вера Крстичска	13 г.	21 ное.	туберку.

Извештај на општинската бабица за породувања во октомври 1919 г., во фамилии со законски склучен брак. 9 ноември 1919 г.

25 24

КРАЈЕВИНА СРБИЈА, КОРАДА И СЛОВЕНАЦИ
 Суд Општине Града Скопља
 Санитетско Одељење
 С.Бр. 416
 3 ноември 1919
 Скопље

Извештај

Породилницих случајева, уредно се објавиле,
 а у року месеца октомбра 1919 год. и то су додалена
 брачни мени

Поредни број	Име и презиме оца	Датум рођења и породице	Како је детице!	Деца и улица и својога маме	Приметно
1	Златко Стојановиќ	3-8-91	мушко	Бунарска ул. бр. 6	фарма
2	Борис Милев	9-8	"	Мурени ул. 13 бр. 14	"
3	Јане Милановиќ	9-8	женско	Бунарска ул. 13 бр. 31	"
4	Петар Петров	14-8	мушко	Бунарска ул. 10 бр. 18	"
5	Андра Јовановиќ	18-8	"	Бунарска ул. Караџиќа 20	кобарај улица
6	Јана Петровиќ	28-8	"	Бунарска ул. 54 бр. 6	кобарај улица
7	Милан Стојановиќ	30-8	женско	Бунарска ул. 10 бр. 13	мушко
	Милан Милошевиќ	31-8	мушко	Бунарска улица бр. -	

Општинска бабица
 Драга Стојановиќ

Податоци за бројот на родените, венчаните и починатите во текот на 1919 г., заведени во регистарот на црквата „Св. Спас“ - Скопје. 14/27 декември 1919 г.

92
27

Црква Св. Вознесиња
(Св. Спаса)
Бр. 29
14/27. декември XII 1919. г.
у Скопје

Општинскиот Суду
Скопје.

Према граѓанској кочи Суду, расплат ми је послан следите податоци, кои су од почетка ове године до сего данас заклучно унесени у граѓански кочи овои крају, и то:

1) Ројотенис: мушки 54 и женски 38 = свота 92
2) Укренис 65
3) Венчанис 70

и 4) Доче ис кочи оветрана не види, да је само у кочи године развеканис пресудана Зверни Судски Власни.

Расплат ми је, невољено, наомечуи, да су сви ови подаци, да пак и почет од 1918. год., на граѓанско, преко укренис власни послан кети за Министарство Народот Здравни, као и да те се у Суду, према закони, почнем сваког месеца редовно достављавати и кочи Суду за дрвени месец

За Сврдениу Краи,
Сврдениу,
Сврдениу.

Податоци за бројот на родените, починатите и венчаните во текот на 1919 г., заведени во регистарот на црквата „Св. Богородица“ - Скопје. 11/24 декември 1919 г.

Статистика

Издава се во професии, умрели и венчаници мртви при цркви „Св. Богородица“ - Скопје за годину 1919 г. - јануари до 1. декември

Родени од 1 јан. до 30. ное. 1919 г.		Умрели од 1 јан. до 30. ное. 1919 г.		Венчани од 1 јан. до 30. ное. 1919 г.	Напомена
мушкарци	женски	мушкарци	женски		
164	139. 298.	123.	107. 229.	124.	205 298 503
309 11/24 ное. 1919		Св. Богородица сабира мртви, и Скопје. (И. Пешковиќ.)			

Податоци за бројот на родените, венчаните и починатите во текот на 1919 г., заведени во регистарот на црквата „Св. Димитрија“ – Скопје. 11/24 декември 1919 г.

Својо. цркви. Св. В. М. Димитрија
Бр. 218
11 (12) нов. септември 1919 г.
Скопје

96
31

Одлука Светителне цркви Скопје
цркви.

На основу акција отменети Суда одр. XII
Бр. 21.577 гаси ми је поднесити и правено отстране
на што 1919 година и што:

I	а) профаних	духовних	мечких	
		99	106	својо 205
	некрштених	6	9	" 15

II Венчане је у 1919 години до сада било света: 144

III Умрених " " " " " " 137

Својо. цркви. Св. В. М. Димитрија
Бр. 218
Скопје

КРАЉЕВСТВО СРБИЈА, ХОРВАТСКА И СЛОВЕНАЦИЈА
Суд Општине Града Скопје
Бр. 24204
21.12 1919
Скопје

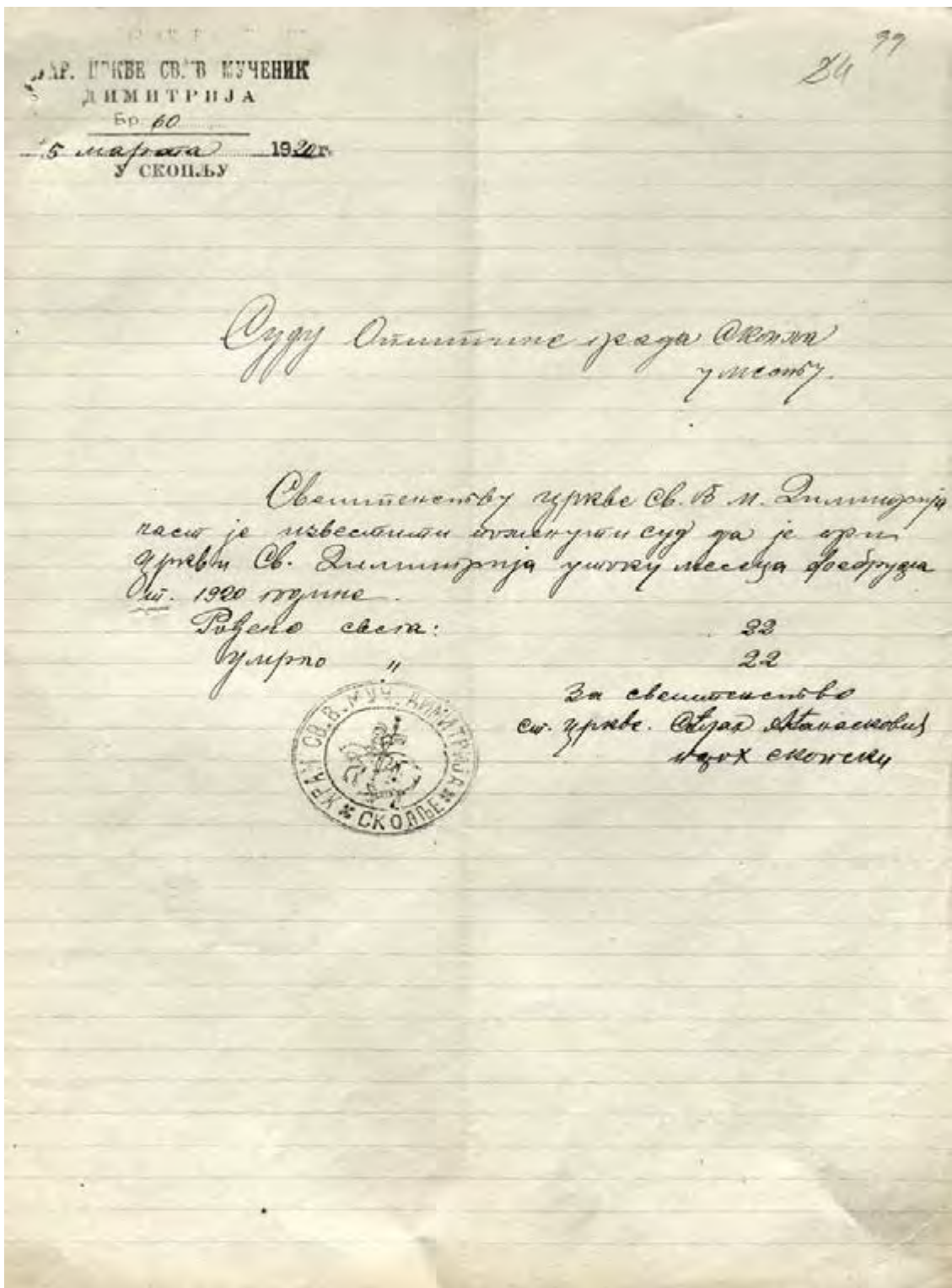
Сб. № 21577 — 11/19
под Св. Димитрија оделена

Скопје

Св. Димитрија оделена

Председник од
[Signature]

Податоци за бројот на родените и починатите во текот на месец февруари 1920 г., заведени во регистарот на црквата „Св. Димитрија“ – Скопје. 5 март 1920 г.

Неделни извештаи на општинските лекари од град Скопје за заразните болести.
Ноември – декември 1919 г.

87
22

КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
Суд Општине Града Скопља
Санитетско Одељење

С.Вр. 435

29 XI 1919 Суду општин. града Скопља

Седмодневни извештај лекара
Суда општин. града Скопља, о заразним болестима и
сучасте до 29 септемра 1919 г.

Назив болести	Заразно	Трансмитивно	Оздржливо	Чујно	Зачувно	Примедба
1 Тифус	-	-	-	-	-	
2 М. Ш. аним	-	-	-	-	-	
3 Шарлат	1	3	-	-	4	Привремена су рела. изл.: 1. Стефановиќ Вијановиќ, 43-25 2. Јанко Трифуќа, 110-46 3. Панаја Чуќиќ, Куќа Ѓорѓе 18.
4 Зифтерија	-	-	-	-	-	
5 Часа	-	-	-	-	-	
6 Вел. брза	-	-	-	-	-	
7 С. дрота	-	-	-	-	-	

Општински лекар,
Д. Савиќ

25⁹⁰

КРАЉЕВСТВО СРБИЈА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Суд Општине Града Скопља

Санитетско Одељење

С. Бр. 447

Суду општине града Скопља

6- XII 1919

Скопље

Предлог невини извештају

Општински лекар

за утврђивање да ли поделити болестима

који.....

Име	Име	Возраст	Пол	Судбина	Датум	Земство	Примедба
1	Илија Илија						Привремено живи
2	Марија Илија						Врме Шогра Ђој Косица 30г
3	Петар	4	2	-	2	4	Врме Шогра Ђој Косица 18 г
4	Златко Илија						Умро
5	Марија						Жанка Шогра
6	Ванка Ђој						Врме Шогра Ђој Косица
7	Евдокија						

КРАЉЕВСТВО СРБИЈА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Суд Општине Града Скопља

23195

Судоправни извештај

7 / XII

1919

На челу лекара

Скопље

Општински лекар

С. Сирбица

Мок суд,
Јевле

91

26

КРАЛЕВСТВО СЕРБИЈА И СЛОВЕНАЦИЈА

Суд Општински Град Скопје

Санитарно Одељење

Бр. 453

13-III

1919

Суду општин. града Скопје

Предлогнебни извештај

Општински лекар

за заразилен и епидемиолошки надзорство

од 6-III до 13-III 1919 год.

Име болест	Име болест	Заразилен	Епидемиолошки	Средствено	Средствено	Заразилен	Име болест
1	Тифус	-	-	-	-	-	Три натамошни ризи је: Клиничка лабораторија бр. 347/9
2	Дисентерија	-	-	-	-		
3	Скарлатина	4	1	-	-	5	
4	Инфекција						
5	Трпа						
6	Ванкел болест						
7	Ерзаболест						

КРАЛЕВСТВО СЕРБИЈА И СЛОВЕНАЦИЈА

Суд Општински Град Скопје

Бр. 23549

14

III

1919

Скопје

Општински лекар
[Signature]

2994

(10)

462

до XII) 1919

Седмодневни резултати
— Оптимизирани резултати —

то зафронтала и еднородността во целостта,
од 13- XII... до 20- XIV) 1919

Име	Име	Име	Име	Име	Име	Име	Име
1	Пробување						Ирина Петрова
2	Истакна реформа						Трето место на Еремја Шкодрински
3	Кларина	5	1	-	1	5	182-ф.т.
4	Зинтарија						Четврто место и Двадесет Кочуби Лиз.
5	Мрса						99-2v.
6	Станко Готинс						
7	Ергодина						

Оптимизирани резултати,
Ирина Петрова

Од „Илинденските досиеја“*

* Државниот архив на Република Македонија во 2017 г. го заврши проектот „Илинденски сведоштва“, со објавување документи од досиеја на добитниците на илинденската пензија во пет тома (види го овој број од списанието, стр. 87–97).

За презентирање на зборникот „Илинденски сведоштва“ се објавуваат документи од досиејата на Иван Михајлов Теранцов, Петар Калев и Флора Костова-Лештерова.

Од досието на Теранцов Михајлов Иван

Братрашката за мојта десност -
Иван Михајлов Теранцов раѓан гр. Ритански стар
87 год. а живущи во Скопје ул. Слав Наумов
№ 90.

Во 1894 год. м. септември, прво дојде
од Скопје а потоа дојде во Скопје и таму до-
де доколку директно дојде Скопје и таму
Земли Ивано и Куканови.

Трговците три самостојно дојдот
се настана во камара куќа и теранцови а каде
се трговци. Од теранцови на дојдот на трговци
како директор на Школата во Скопје и временен
директор, до дојдот на Скопје Скопје, за дире-
ктор на Ново-селишката Школа.

Дамјан Трговци три самостојно до-
јдот не камара на директор теранцови м. Ново-сели-
шката Школа Трговци Теранцови и Теранцови
Трговци Теранцови, Криво Теранцови и Теранцови,
првостепен на теранцови м. тој теранцови за директор
на Ново-селишката Школа Трговци, овакви одно-
сима новост директор м. се одрази на
во м. Теранцови во Скопје м. Теранцови
и м. Теранцови кај Теранцови да тој Теранцови не
дојде. Дамјан Теранцови се да да не
м. тој Теранцови Теранцови, Теранцови
на м. Теранцови Теранцови со кој Теранцови
и Теранцови Теранцови, Теранцови и Теранцови
и Теранцови Теранцови се, во Теранцови-
Теранцови се не се Теранцови и не Теранцови
Од Теранцови Теранцови, Теранцови со Теранцови Теранцови
Теранцови и Теранцови Теранцови Теранцови.

Един ден ја каде се Теранцови Теранцови
со Теранцови да Теранцови во Теранцови
Теранцови кај тој Теранцови Теранцови
Теранцови Теранцови Теранцови Теранцови
Теранцови Теранцови Теранцови Теранцови

Отварајќи тешко во нос пишано на досто-
и мирово то известува Централниот Македонско
одреден комитет во Софија, за Горе Струмичкој,
Сугран и Помешанки, ја се големи работи земок
тешко и брзо кметот долгот е тешко при Мај-
кани и то прогитач, она от радост и уредка за
Свобода почна да тлаги, и мисл кареи др и власт,
то твора Мајкани зајаме кандиното и двоматта
Конечискине и се помешанки на бота за здравство
на Трусов и кметовта бодрост, и ја спроводи гове-
рничтвото му зајара. Тај ден за мен и Мајкани
беше за кој големи празник.

Тресе неколку дена и кеден ден то гаршица
местајки се, во едра забавено дукање едвали се
дестина возрасни момчиња, товишките видок то
дестина возрасни и почна да ми растероват ма-
маренијата си и. с. кој барат кагин и еитурен
го сѝ спрело ното доидат до оружје и како не отстапи
војуват странсе тивракојата за своја тивробен кород,
они решише да се одесат при Владиката Максим
кај шотава беше дошол во шити на квартира
во Куката Станкова и шити на Ново Село. Ја ги
спров да не идат при Владиката и то зинаше
да ме пригеват сѝ два за резултат, и ја от-
таше отајнок дома и на 2. Трусов му растерав
за велико Суграјо.

Трусов нота чу за тово кешо, прво мене
ме спреша и ме спреша преди костаново мако-
дија товарам предвид итисадованијата мушине од
тауревата Влак та мочу би и бесилка, и кој спреша
да помозат Китова кад ревалвера, комата и Еванте-
миство нас Евантеме е символ на Македонска Орта-
мизуца и до днес гувашто нас Свјато, кој од гетин-
рити крајот капанисе тивраборци.

Трусов карециме да отидат при момчества и им
растероват вилор и мран да доидат и нас дома двана
се двана за да не би бидат тиврабиски од минавајќи

то умушките, и така следи дојдока тридесет се у-
ска то забележа ситојерка и ја погнах да ми товарам
баркотот и З. Груев као емушките.

Младешката до един касторјавача на све само и сам
да го испарам своја идеја, тешко тоава Груев узма
да се сигурни и храбри да се борат против тирани-
кјата за свобода и демократијата си, тогаш Груев
да ми товари кај дото и широк, Милетиќа вешти
едно писмо касторјавачи да помогнат вистава.

З. Груев добира од Миле Евангелие, револвер и
кама, Милетиќа Катерина дојде. Евангелието а
ја нај тридесет револвера и камата.

Прво Милетиќа се завила и кие вешти еден
след друго дојдоше вистава и се умушките. Овдешта
вешти се постави тешко на артикулатија и од тоа
разне се тие и распука се то касторјавача на
Македонија ти Градот и селата, и тогаша као овдешта
кај вешти маса луѓе дојдоше да помогнат вистава.

То тешко мена се неколку дена у една вешти
Садешта решити се Груев да отидеме во Солотрски
Банван то артикулатија, там беше познат за умушките
Крамев радом од Руманово, катие отидешта тешко за
варити и постави му брати на умушките Мико
Крамев као тешко. Собраќа се маса елики у вешти
и Груев тогаша да ми други товар, меѓу другите
и отидешта у товаро и постави вешти, умушките Крамев
катию ту тешко, вешти на дрзо елики до вешти на
вонда и му доде знај на Груева да вешти и Груев
се сити и тешко вешти на вонда три умушките,
умушките Крамев казаниу на Груева да не товари од
тешко тешко то тешко братниу Мико Крамев био тешко
гитијон, Дамјан обратино вешти во вешти и тешко
да товари то друг тешко, али тешко тешко! тешко доде.

После ружово збодеше се со елики, а
со тешко Мико умушките се као тешко до умушките
кај тешко Исуса во тешко тешко тешко, и кие со
Дамјан тешко тешко тешко за у вешти тешко се тешко

у дуки и матам за предвид, оние истога вечер
всички татини епископи, коишто за правне на
турски Бели медурици, истаго нај тогаша тласе
ше Ускитрамен Миседоно Одрински Комитетот и
други татини ја и Мајкатам всичко предрише.

Ускитрамен токеденниот, разбира се Труев
као Зирештар отиде у Швало, томе нето ешто то и
штомоко Мито Крамер доиде у дуки код нас, и ја
и Мајкатам Катерина любезно го турнеговне
и го тогаше, тој тогаша да ни растрива за
Труева да бил предаден на турскија Каммадан као
за буќиновник и као бати Каммадано тираци до
мирн турски оти Труева да се затукне предателство.

Ја и Мајкатам докажува дека Труев е
беден сиромашец тој као бичишан и нема од дуке до
ти ствари, турски били сме на тервота Страк и
и турски, Блатоуарне на гетвртине ден доиде и
брашму Учителот оти Емо Турки Валван и зовт нето
затукне работата и штомоко штраитоме го за Котир.

Етоме блатоуарно преститки и Тоур Зелев
Засуко и Шуше Зели-Иванов,

То божидо штраити тогаша Засуко Зелев,
Вакс Иои Еорсмов, Јардан Мираштинев и двошор Еслами
си од Криви дол отидоме у Емо Истинбама Кралево, Трви
пучо (сертис) штоварник на три конја З разни теши,
Моничи Кварвери и всички, Штраити за што преко
котит беше штрашна стиуд не издружина и чиба душа
то пучо не кретнаме и от таја јава стиуд Зелев се
Зиради со штомоко штрадаме, Едвал штраити сади
што у видно од дуке Ново-Есла штоити и Беше штраити
на Криви Ново-Село до ти штоварне у Кубата на Тоур Зелев,
на друшја ден всички то штраит од што штраити то
у Кубата на Моке Брашотро, томе една вечер отидоме,
Засуко Зелев, Моке Муфтински, самонитати и Вакс Кан
штраити ремонтар штраити то и то раздадоха на то
што штраити Моничи.

1895 год. на едни ден св. Пела Земев и З. Груев истражилиме прв аџа у Софрја тои постварија ми брати Јордан М. Терануов за да се видеме кој братини оиџа пред две години беше избеган по слугам убистество на едни турски чиковник, истово лето у Софрја се образуваха четири, за катан у Турево и кие со братини решихме и се зайвоаме во четирта Марева и Мутифоро, после неколку дена бидохме од каров од Софрја бурно истражени со бугрети, Крапа и Кутаро, вилидони за констандинската тманика на бивав, тманисвахме зайовети нај ден да минеме границата. На друго ден ето доиде писмо от комитето до Мутифоро зайовети, од двамата браќа Терануови то маина брат Иван да се обездучи и обратно се врати у Софрја, и ја ридира се то зайовед по комитето, со дружинието челичани се и се зогуваниме со братини.

После неколку дена исвогика туритурките кој. тиниска за големото браќение у Стурцино и Коганево и тман братини со неколкуна друти, мадркока у тмен од Турево тив и зайвени у Коганевоа зайвар, дуго време тив мадркока от тман туркесока ту у Свотсвија зайвар Крошчан Хан, а после дуго време бидока туркески ни зайвогика у Остиров Радошио.

Оја иште шотива бех туркуден да се вратио у цркви во Куви.

1895 и 1896 год. повторно доиде за угитисе Тоуд св. заедно и Шодор Станков туритуркеси а Рашиан Груев - истово год. казноген беше за Зуретвор во Солунската тманозу. Истово год. за икат на угитиситис ма в Мај 1896 г. как маина ми брати Шодор М. Терануов мадркока убит од турската Васти. Кој втиосе и мене почнака да ме преследват да да ме убият, пошто големини брати Јорда у Врчудини Хан у зайвар а как маина ми брати на 18 годоно взраст убит истрива, адино ја останах едиксу на родити митивни. Комитето Земев и Шодор Назарев К. Земиров решиха да ме истражат, и Волун три Груева и тои Коув. тои ме задржана 27 дена, Груев и тои Коув, пошто маина ми останах само без мене, обратно ме истражоа во четир три Маков.

1896 година пред Великиот старанински недела
од нас дома три товори со арне Земељ, стакло,
ја и мадам и врезните сризо од гетвртностите.
Бумби тогатавни, од тучредливните револвери,
Ками Кире или свобода и весици бутарски китри
ме и Губаните у оризо и во кирадунама. Дока задов
штитанеу испратилме го за Промет, дај даме на
крај градот Промет на думаните (тиројарините) биде
задовен од турците и Губан.

1896 година Великиот старанински
обред, изнекадно од гетвртните старанински
на заштитата Куданите во штит, од гетврт
та навиза тучредлија Каймакан со свитора
и Максимија Куданите Иван Панојанов брзо
да се вараат на торкија и траг, на брзо Земељ
дадени го вараат Кисацу, и ја ведата евои
у друштвото стаја од гетвртно Губане у дубо
кошто дварците Куданите на Сакун еремови и
дадохме киткан да испратат, вараат и дубо
распорача да ги придират ме по ме и омија
местови кој беха се обачиле ^{на} дрвото комисарија
и от там претсета го брзо 2-3 цмци и го
приврела. А пак мадам Каймакан у долу
свараат придират архивата и други штити, турци
мат и митен подврати со штити у брвои
со говида свараат као бати дитиневе тешки и
оде на тарашија моли старанински да ја тучи
да иде на вадирката до испере тешките,
заштитата не ја тучи, благодарение на Максимија
спротиот кој е бил на тарашија заедно со старанински
измолва ги и мадам ја тучи и го приврела
и приврела, а ја боре земаат штитата у рила омија
кој тарашија тогатавни и го мила у свободат, и да
ми испратат тарашија и сатиет од дрвотени од
едина на друштво задружовите кардина за да мила
време до дека мадам долу приврела Велики.
Благодарение ја и мадам а и Киса, штити свито.

На 5 мај 1898 год. по ст. ст. пред Туртовден
 сабашнето учество у нас дома учество Андреса
 Цајров Вилеману кај Туртовден. Власто под-
 дрво и камен го бараше и кај то поводе и на
 чубе знаето кајраче те му се даде.
 Во мајмиси Вилеману бреше да се и се целува,
 ја адна отицај димину при Цајров Андреса
 ја му јави да дојде у нас дома, дојдоха и
 наредива да рогов и велера за Цајрова, а мене
 наредива да кванам под врија дајр и брешто-
 вилеман кон и ми наредива да се брешто ваво
 водај засно Цајрова чире за востисе.
 На Цајров доставивши го сме пошуре, во-
 ладивајо миктан со зучто свисно биле везе,
 Ермимија Котаран, висов брсе ја Толмива му од
 пред таво и агид кондуре ратаки а за војдо
 доставивши добро седро, бимани, востун и дојра
 узда. Сабашнето на сам ден Туртовден чинија
 Цајр Л. Мисе-развиторев и др. истрајка не од наде.
 Ново-село, а ја тивеви на една партија
 аколо рогов китнатисе по мезду в. киване
 и Сундвата зајтивна станица на сред-
 ачја при Владимира тоа едрокисе се др ругане
 и се одмарине, тивкакисе по мого ривича
 исларакисе од војемитисе биле тивка јаткисе
 главичко вавшаван и тивко тивкакисе да се хро-
 нисе, за не ерива ето на село Сундвата
 нума видоше при зајтивната востун елезна
 стан оти конјата, и нисе се намерико за кезја
 тивкакисе со Цајрова да се разговарине, по што
 он не знаше тивко, тивкаме ваване мочине ми да
 миктане по митија ачја, ја се замислих и рех-
 да тивкисе без тивко по тивкаме из под Турцивија
 Макаштур, дојдокисе до една мола тивкисе од там
 бреше мотилитисе и зајр зајтивната нума, свиско
 ме се у едрн глатов дол кај востого за село средно
 конјарь востко, на сам крај емотисе. ерешткане
 од ишто село тивкако. По што Цајров дојра
 владисе тивкисе едрн дајрми еслом. од што

ископише на Горно Копјари на мосто, преку
 Браган бивр свидоме се у село Кадурлар. Од
 овог тат преку Блатото стигнаме у 12 и по
 сајто то турски три членовна мосто из дод
 билијата у едно долги строки се, ја сврши
 каратите ми кај носех из додни талантив дојде
 на чедрова задохнути и то испратих то членовна
 мосто исведох да трајде на другата страна Вардари
 кадему беше талантив и вистина.

Јо то мрав јако којо и се учисти у
 мосто востан на Верава, учестите сабале
 то видох се со Христов Ковачо и Јордан Злато
 Баблов зет итн.

Тргнах обратно за Штип каде средно стигнах.

Од овие податоци се виде за нашата
 десност со Мајнами Катерина карска од учестите
 востана Шипа итн. се сме зинае зредно учестите
 во сите акции со испушките кивати ^{вистина} талантив по
 ремонерија. Ја као кај поверлив учестите ме
 растраника до Трагови со талантив талантив у Веле до
 тој Арсова, Радовиш, Кочани, Св. Никола, Глобачево
 талантив до учестите Тале Милев, Милош Шуба
 рец и Тендров то сугаи убиствога на Дружбата.

Задно со Мајнами Катерина талантив
 меме трајо дружие од едно на друго меме.

Биме сум со Ковачев и Пеловачки дружино
 во сражението село Тамгачи Кочанско, итн. сам
 биме со П. чабата една нот со селаните бобисовани
 у сражение страни турците С. К. бобисовани итн.

Задно менија Вовводе Војн од село Шу
 ријата Кочанско како суграѓани во Кочанско Архив.

Биме сум водач на икото убичи атлантив
 од Струмица, Радовиш и талантив кај од талантив
 страника то нот и ивача у нас и то карска на
 комитето, то нот востанати за Викира и талантив
 то талантив на Кочани Тендровата и Талантив
 кај востане Георги талантив се востан ивачи на
 сватога село, биде убичи у Кочани, они от талантив

престраховка ги прело браќица а невој од кук у еста
вистуваха.

У Вилмлатва сафера, Девшинова и Гелик
Крив Али Роденци обезбедувајќи ја била еучи
у затвар. и ш. д.

1930 год. бивше јуџословија тој ренетати Михаил Камаларов
за инак ерци до тешет и Куратва ми. Ја останат
и без цимот и тогити цимот ми селмистиво е
уништу за свобода и татковината.

Ово е кучино да се знае за нашата
одговорност истата е старите цимотани и од
пестирите враќања на Македонија нај одвака у нас
Војводи, учители и други учесници кои да сведо-
чат уривите стари али младоите поколение то
преданието на родителите.

Майката Катерина е оставарена од за
свобода. упис на 9^е Август 1899 година по ест. ест.

Майката Михаил А. Шеранов била е
семејство уписана во село Ботосовци, С. Раданци С. Ме
гдушкови и ш. д. упис на 26 Септември 1909 год. по ест. ест.
на стари ден Ботосовци.

Едино ја оставана од това цимотано семејство.
Товид на 81 год. изнемоштен, блук и од китден под
гора и кордрета неман. Едино од старатами
другарда Суманов, кој добива една сдролна пензија
1200 динара.

Свидетели

Иван Мило Шеранов
Бачков

Тане Стојков
Петр А. Сергиев

МАКЕДОНСКИ РЕПУБЛИКАНСКИ МАКЕДОНСКИ
ГРАДСКИ НАРОДЕН СЪБОР
 на град ШТИП
 - Број на протокол: 4092
 14-IV-1952 год.
 ШТИП

З А П И С Н И К

Составен во Градскиот Народен Одбор-Штип, на ден
 14. IV. 1952 год. проважни са:
 во претседател: Коце Држав.
 Правен референт: Трајко Кошаналев.

Се јави без покана Иван Микајлов Теранцов, биз. од гр.
 Штип, сега живее во гр. Скопје ул. Стиф Наумов, Бр. 90, на одборот познат по
 личната му карта Бр: 52014/51 год. издадена од поверливоста на внатрешни
 работи при Г.Н.О.Скопје, на кајнава:

Намеравам да поднесам молба за приклучување на право на
 Визиденска пензија. На како молбата Визиденска дейност е на територијата на
 гр. Штип, молам да бидат распитани прилежните сведоци Пале Стојков и Петре
 Серашевски двајцата од гр. Штип за молбата Визиденска дейност.

Иван М. Теранцов

Пред одборот е Пале Стојков/Члота Кула/ од Гр. Штип, стар
 вр на 87 год. не ороден со молбата на одборот лично познат, оспомнат да
 говори истината по кајнавата која треба да е даде и по правата која треба
 да му се постават кажа:

Ошто е познато е и на лично знам да е Иван Микајлов
 Теранцов од Гр. Штип е бил активен работник во организацијата на Централ-
 ниот Македонски Окржански Комитет од донагајните во гр. Штип, на Дамјан Груев
 и Гоце Делчев се до 1898 година.

Како таков он е положил молба на организацијата пред
 Дамјан Груев. Во неговата куќа живеело Дамјан Груев а подоцна и Гоце Дел-
 чев и таму се решавале сите организациони прашања на Ц.М.О.К. и Иван беше
 еден од најдоверливите лица на Груев и Делчев и многу работи работеше по
 работи не мислева меѓу останатите членови на организацијата. Знаам дека пре-
 ку мене е давал пушки и револвери да се пренесуваат од неговата куќа во
 куќата на Верадинова. Знаам да е бил личен куриер на Груев и Делчев.

Вос ми е познато што сѐм и на работил во организацијата
 да се можите покажи верни одговараи мора на материјални и кривично.

Пале Стојков

Пред одборот е Петре С. Серашевски од Гр. Штип, стар на
 75 год. не ороден со молбата на одборот лично познат, оспомнат да говори
 истината по кајнавата која треба да е даде и по правата која треба да му се
 постават кажа:

Во се како напред комитетниот сведок. Доавам дека мол-
 телот Иван на време на оброк во неговата куќа архивата на организацијата
 пушки и револвери ги а префрнал преку него-Петре во неговата куќа која
 граничи до куќата на молителот. Знаам да е отишал да учествува во борбите
 во село Рајчанк со Турците, знаам да е учествувал не лично не е виден. Мол-
 телот Иван во неговата работа во организацијата е бил во ватвор во гр. Ско-
 пје, и Штип, а се и на пренесување на пушки со товаря преку Иван за Штип-
 те сѐла од страна на Иван.

Ошто ми познато бидејќи бев непосреден комитет со куќ-
 та на молителот Иван а и во некои работи сѐм лично учествувал. За веризата
 за можте покажи тврдам морално материјално и кривично.

Петре С. Серашевски

Во Претседател:
Коце Држав.

Оверува: Трајко Кошаналев:
Трајко Кошаналев

Адвокат
АЛЕКСАНДАР К. СТРЕЗОВСКИ
СКОПЈЕ

Преку

ОДБОРОТ ЗА ИЛИНДЕНСКИ ПЕНЗИИ ПРИ
ПРЕЗИДИУМОТ НА НАРОДНОТО СОБРАНИЕ НА НРМ

С К О П Ј Е

До

ПРЕЗИДИУМОТ НА НАРОДНОТО СОБРАНИЕ НА НРМ

С К О П Ј Е

К А Л Е А

од **ВАНЕ МИШЕВ ТЕРАНЦЕВ**, од Скопје ул. Стив
Наумов бр.90

против

решението на Одборот за илинденски пензии
при Президиумот на Народното собрание на
НРМ под бр.916 од 13.VI.1962 година

Со решение на Одборот за илинденски пензии при Президиумот на Народното собрание на НРМ во Скопје под бр.916 од 13.VI.1962 година, на жалителот не му е призната достаточна илинденска дејност за да му се призна право на илинденска пензија.-

Жалителот не е доволен со горното решение и во законскиот рок поднесува жалба против истото поради следните причини:

1/ Првостепенниот орган погрешно наоѓа дека жалителот нема доволно илинденска ~~животна~~ дејност за да му се признае право на илинденска пензија. Напротив целата младост на жалителот е била посветена и жртвувана на народното ослободување на Македонија, целото негово време посветено на најактивна дејност за организацијата, а неговите денешни опочени не само богат извор на историски податоци за развојот, организацијата, личностите и водачите на народната борба, туку и доказ за неговата дејност.- Заседно со Гоце Делчев и Даме Груев жалителот е еден од првите учесници и организатори на целокупниот народен покрет источно од Вардарот уште во времето од 1895 година па натаму. Неговата саморачно напишана кратка биографија дава цела низа податоци за неговата дејност и за неговото учество во борбата против турците. Сите тие наводи во целост се поткрепени со изјавите на уште живите сведетели кои се осолушани на законици пред Градскиот народен одбор во Штип. При жалителот и денес се наоѓа евангелието на кое членовите на организацијата полагаале клетва за верност пред Гоце Делчев и Даме Груев. При него се наоѓала и камата која исто така била употребувана за давање клетва, но му била одземена за време на окупацијата

./.

од еден бугарски полицај. Тој е бил не само организатор, туку и активен учесник во борбите во четите против турците и нивните трупи. Неговата кукја е била центар на организацијата на целата Македонија источно од Вардарот. Во неговата кукја живееле и се хранеле великите револуционери Гоце Делчев и Даме Груев. Тој е бил нивни активен соотрудник и личен курир. Од зајавите на оведоците и податоците во неговата биографија се гледа дека многу пати под животна опасност е раководел оружје и материјали, како и разни поверливи писма за разни краишта на Македонија. Тој го правел тоа како искрен патриот и приврзеник кон идеалите на македонскиот народ, за кои целата негова фамилија давала свој удел. Самiot тој е бил на два пати во затвор во Штип и Скопје. Неговиот брат е убиен од Турците. Другиот брат одведен на заточение на остров Родос. Неговата мајка - Катарина и скоро легендарна личност и мајка на сите револуционери од тој крај. - Во неа имале најголемо доверие и Гоце и Даме и таа на многу пати при претресите едно со својата уметност и пожртвување е спасувала тивните архиви. - Од сето тоа навечно се гледа дека жалителот има доволно младиленска дејност во омиола прописите на Законот за младиленските пензии за да му се признае правото на пензија. -

2/ Жалителот е сèга стар на повеќе од 60 години, во неговите спомени и ден денес се така живи и јасни, што за члорубројни случувања за историчари, културни дејатели и публицисти од Македонија, на многу пати кога доаѓале во неговиот дом им ја раскажувал историјата за нештаниа и осветлувал миналото на борбите на македонскиот народ за национално и економско ослободување и им давал важни историјски податоци за развојот на револуционериот дејност. - Тоа е само еден доказ повеќе дека жалителот е истаро учесник во таа борба, да има широка дејност и добро да ги познава настаните од тоа време. Жалителот е личен пријател и близок соотрудник на Гоце и Даме, тој е дал голем придонес за да се осветлат личните на тие големи револуционери и нивните дејности, и денешните доболенија за да бидат запознати со вистината.

3/ За подобро појаснување на неговата дејност и дејноста на неговата фамилија, жалителот известува: во неделниот забавник на весникот "Нова Македонија" од 3 јуни 1951 година, описана е една анегдота за животот на Гоце Делчев, во која стои дека тој живеел и работел во кукјата на Терзицеа / во кукјата на жалителот / и итатму опишува како еден ден зградата била опколена од страна на турците и извршен претрес во кукјата, при кое благодарение на пожртвуваноста на "Баба Николица" / мајката на жалителот / и уметноста на Гоце е избегната неорекјата да турците до важни опколки на членови на организацијата. Написот во весникот е книжевнички изложен и описан, додека пак истиот тој случај е со попрост начин и стил на жалителот исто така е опишан во саморачно написаната биографија која е приложена кон предметот.

4/ Жалителот никогаш не ги занемарил идеалите на македонскиот народ и во текот на целиот живот останал приврзеник и толкувател на големата народна желба за национално ослободување. Доsledен на тој свој став жалителот никогаш не се огрешил против својот народ и никогаш не застапувал на позиции против народните интереси. И за времето на окупацијата не се солидарирал со бугарската окупаторска мисл туку живеел потполно помлечено биз икакво учество во јавниот живот, старајќи се само да ја обезбеди прехраната на својата фамилија. Да земе активно учество во борбата против окупаторот не му дозволува неговата напреднала возраст / тогаш имал повеќе од 70 години /, но затоа како за време на окупацијата тој бил симпатизер на Н.О.П., така и след ослободувањето станал искрен приврзеник на новата социјалистичка Југославија.

5/ Жалителот е провел години посветени на борба за национално ослободување. Денес тој живее потполно сам со својата жена - отарница, без ичија поткрепа и без икаков имот за надржување. Жалителот

./.

./.

не е подиел молбата за принавање правото на илинденска пензија со
пел да отвори една неоснована, неправедна или отворно непотребна ма-
теријална корист. Напротив, тој е бил принуден да побара една заслужена
награда за својата дејност за да ја обезбеди својата издршка во по-
следните си денови, кога напуштен од сите се наоѓа во едно тешко ма-
теријално положение.-

Поради сето досега изложено, се моли високниот наслов да
со својата одлука го преврати решението на првостепениот орган во сми-
слом на тоа што на жалителот ќе му признае правото на илинденска пен-
зија и утврди висината на истата.-

Смрт на фашизмот - Слобода на народот !

Учител,

Иван М. Теранцов

т.е. Иван Мишев Теранцов

ОБЛЕД ЗА ПРИЕМАЊЕ
БРОЈ 1381
22 IV - 1950
СКОПЈЕ

20
Президиумот на Народниот
собрание на НРМ
Скопје

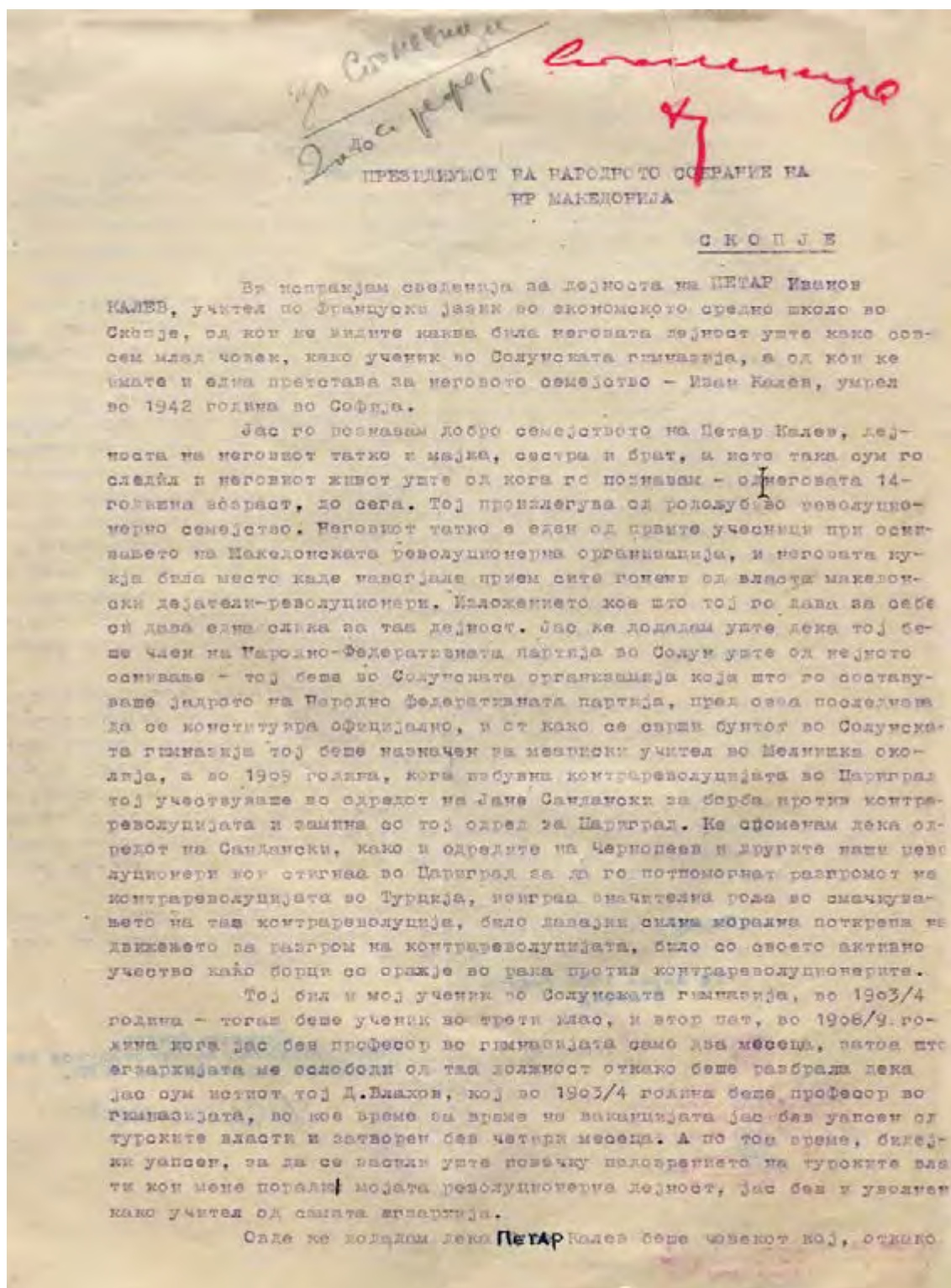
Ви се приклучувам
критички.

С.др. - С.Н.

Секретар,

ПРЕЗДИУМ
НА НАРОДНОТО СОБРАНИЕ
НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА
Бр. 1120
24 IV - 1950
СКОПЈЕ

Од досието на Калев Иванов Петар

почна да полагава основните Балканска Федерација, работеше во редакцијата и административната на тоа списание, при тоа му бидеаа возлагани и работи од многу повеќеделен карактер, а и постојано, кога не бидеаа околно ангажиран од возложената му работа, ме придржуваше иако со својата друштво, посејани сите во целовите си револвери при нешто движеше во Виена. Тоа продолжи цели 4 години додека Балканскиот револуционерен центар не се премести во Берлин, а и јас, како и другите раководни другари од ЦКРО (Об.), беа ме пренести натаму така во Берлин. За време на тоа престојвање во Берлин, додека основното Балканска Федерација продолжуваше да полагава во Виена, **Петар** Калев беа врската меѓу мене, како главен редактор и директор на списанието, и печатницата, и соработниците на тоа списание, кои се наоѓаа во Виена. Преку него се установааа и извесни врски меѓу наши лејатели кои доаѓаа од Македонија во Виена а нивна зависност да отпатуваат во Берлин, и раководството на ЦКРО (Об.), основното Балканска Федерација и врсните Македонско дело. Таа работа тој ја водеше додосега додека мејшола тој беа прогонен од австриската полиција, и замка за Париз. На подигајата во Париз австриската полиција беа го испратила целото семејство за него, како и за мојата работа додека бев во Виена. Во Париз **Петар** Калев учествуваше во македонското друштво - на антифашистичкиот конгрес во 1933 година во големата сала Илеа, тој беа делегиран од страна на друштвото да учествува како негов претставител.

Нека споменам уште дека **Петар** Калев беа доброволец во Шпанската граѓанска војна, а подоцна се борел во редовите на Француската армија против германските нацисти. Подоцна се во Франција, во сенијатството на извесниот француски географ **Емануел** Реаљу - блику до шпанската граница, после ослободувањето на Југославија тој се врати во Скопје каде заземаше одговорности била во Министерството на градежите, подоцна како учител во средното техничко школо по дискретивна геометрија, а била година како професор во Француски јазик во економското средно школо.

Сака ги придегам напишаните од него сведоштва. Сметам, дека **Петар** Калев е еден од оние македонски револуционери на кого спомено може да се даде Елинденска споменица.

24 април 1962 година
Белград

Димитар Влахов,
Подпретседател на Президиумот на
Народната скупштина на СФРЈ.

D. Vlaхов

**ПРЕЗИДИУМ
НА НАРОДНОТО СОБРАНИЕ
НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА**
Бр. 621
5-V 1962 г.
СКОПЈЕ

УЧЕБНИ ЗА...
...
...
Бр. 1047
... 1962 г.
СКОПЈЕ

С В Е Д Е Н И Ј А
КАЛЕВ ПЕТАР ИВАНОВ (ТУМЕ)

Роден сум на 23 април 1899 година во град Кукуш @ Зрејска Македонија. Основното школо сум во свршил во Вардарската маала. После тоа сум учел во машката реална гимназија "Св.св.Кирил и Методиј". Кога станаа болшевиците атентати (фрмето во воздух на Османската банка), бев ученик во III клас на гимназијата - 1903 година. Тогај, како учители во гимназијата бев: Петар Попарсов, Иван Гарванов, Атанас Јаранов, Христо Кулумов, Христо Далчев, Лука Перфанов, Хр.Поп Коцев, Алфред Ру, Буфети, Едхем Ефенди, Иван Сануларов, Јордан Мирчев и други, а како директор беше Атанас Д. Ченбелев.

На другиот ден, после фрмето во воздух на Банката и поред настојаването на моите родители да не отидам на училиште, предвид на спасната положба, јас отидов, но со големи маки, бидејќи по улиците бев отепувани секој кој се укажуваша како Македонци (тогаш Бугари). Кога влегов во гимназијата, пред да влезам во класната стаја, веднага дојде при мене учителот Петар Поп Арсов и ми рече: Зашто си дошол на школо при оваа полна со опасности положба, и, откако ме распраша што станува во градот, веднага ми кажа: "Слуа да си отишол дома, школо нема да има додека не се соопшти од Дирекцијата". И јас се вратив дома.

Вејдута, дома не останав. Изабележено од родителите ми, јас колегов и ги обиколував сите места каде станаа разните атентати. Најнапред бев пред куќјата од која "Бечето" и Илија Трпески, откако го извршија атентатот на железниот мост во Кукушката маала, се бев прибрале во кватирата си и от тука цела нок фрмале бомби. Ивзната куќја беше на левото кјуше на улицата која што води на протестантската црква, а на другото кјуше имаше грчка аптека. На другото кјуше спротив аптеката имаше ^{Фурна} ~~аптека~~ - Грк Веља, а на другото кјуше арнаути, кои продаваа лимонада и др.работи. Кога се спитав заедно со другите да влезам во куќјата и да ги видиме двајцата убиечки атентатори, веднага се јавна турски војници со бајонети на пушките и заставај на вратата, не пуштајќи никого. Во тоа време се чувише: "Комитите идат, бегајте!". Се живо почна да бега по продолжението на главната улица, копенците се затвараа со експлозивна брзина и така се одвојав пред хотел-кафењето "Египет". После една експлозија избегавме кон банката, која беше цела разрушена, од неа ништо не беше останало, но во тоа време стана една друга експлозија во зградата каде се наоѓаше телеграфот. Тука беше убиен еден од атентаторите. Настана нова паника. Избегавме пак на главната улица и се така бегавме до улица "Хамидие", каде отидов при брат ми Гоце, кој тогаш работеше при италијанското консулство. От тамо,

-2-

додеа поручок, со голема љубав и опасност по мојот живот успеав да се прибарам дома, Бев свидетел на доста убијства над Македонци. Кога се прибарав дома, во тој момент војници - Турци и Арнаути, таткото на Аспасија Николова, го атакуваа шиелото и црквата св.Димитар, каде го убиа стариот свештеник. Истите три мајстор и во машата кукја. Тие беа предводувани од еден Евреин. Благодарение на тој Евреин, попат на татко ми, последниот не беше уапсен. Го уапсаа само Иван.... од Воден, кој беше печатарски работник. Односно солунските атентати, како очекидоц, имаа одделни белези.

Кога станав атентатите нив живееше во улци "Јамак Магистир", во една стара кукја со доволно видоци, на Риза беј, спротива Георги Бакалиот, со една плештадна на која имаше еден много голем чинар.

Во таа кукја извесно време го криешеа војводата Тома Давидов, кој беше ранен на неколку места. Во началото организацијата не сакаше да го прими. Татко ми го прими на своја одговорност. Остана нај нас, доколку се секјавам, околу десетина дена. Тој беше убав и стресен маж. Кога саднавме да вечераме на собрата, - татко ми, мајка ми и јас (сестра ми ^{не} беше дома), - тој ја лигна чашата со вино и ја чукна со мојата и ми обрча краток говор, полен со огнь и крв, кога ќе "пораснам да тргнам и јас по неговиот пат - за слободна и независна Македонија". Јас бев цел во огнь и пламен, кол во трепет и движене. Тоа никогаш не могах да го заборавам. Откако организацијата го камени своето становиште по однос на него, тој ја напушти нашата кукја и се префрли во кукјата на цон Станат кој живееше близо до нас - во црквата св.Димитар. Пред да келеве од нас тој напиша на едно мало парче платно (асе) следното: "Бај Иване, еден лек, ако сум жив и здрав, за умаканото ми од тебе гостопримство, скано ме те поднаграда". Потпишал Тома Давидов.

Во истата кукја на таванот, во продолжение на повечку од два месеца, криеше еден терорист на НМРО - Солунската организација. Тој котиот терорист нападна еден предажник близо до Камара (Камара - Арна од Александар Македонски) и магар да беше провикан од неколку куршуми, предателот остана жив. Тоа беше првото нападение Втор пат терористот го уби со кама и овој умре веднага. После оваа втора акција, тој изеде се скри нај нас, каде остана, како што камаж, повечку од два месеца. Кога ја напушти нашата кукја, пресоблечен во алиштата на татко ми (либаде, турци и првен и јас, фрес, една газова тенкија, сри и стап) јас го придружив чак до грчките гробишта, вој од градот, на пат за "Звјтишника" - католичката (буварска) семинарија, по направление за град Кукум, каде го чекаше четата. После извесно време татко ми дозна дека тој бил векје во четата. Значи се благополучно.

-3-

Во истата куќа, извесно време го мржелме и Милан Ризов - брат на Ризо Ризов. Тој остана повеќу од еден месец. Последствено бил арестуван од властите, пред кои предал сие, подложен на страничната истражувања. По овој случај татко ми лежа цели две години во проучениот затвор "Илени куле". За целото тоа време секоја сабота јас носев на татко ми јадење и чисти долни алишта. Многу пати и пиома на организацијата за други видни затворници во "Илени куле".

Во истата куќа, десетките во која зложувахе брат ми Гоце, Доне Баџаров (тој работеше во бакалицата на Доне Чаушев до "Еден театар"), Тенс Хади Тенос, - тој работеше во бакалицата на Кирило Волков до фамијата во Тахтакалот, Туме Чаушов, кондураџија, брат на Насо Чаушов и др. имашета кои сум ги заборапил некое, а ден пат во неделата се учев по воено обучение под раководството на еден учител од машката гимназија. Тогаш во нашата куќа имаше на чување десет кратки, мањижерови пушки, можеби затоа што тејко беше натоварен од Гоце (тој доварјал неколку пати дома) и даме за купување на оружје за ВРС. Овој последниот беше натоварил тејко и тој одеше неколку години под ред како косач на сено из Катеринско за купување на грчки пушки "Гра". Истото го беше сторил и Иван Гарванов. По овој случај тејко ми беше кажал да кажам на Гарванов да даде обекцијата сума на него за извесно количество пушки. На другиот ден сабајлката во гимназијата јас кажам на Гарванов и тој ми даде околу 20 лيري и наполеони, половинки и чејрени, меѓутоа сите беа силни (истриени), а после 1-2 дена отиде за Бугарија. Тејко беше много недоволен и страшно возмутен од таа негова постапка, затоа што, доколку се секјавам, по изборите на тејко, сумата беше много поголема, околу над 50 лери или наполеони. Тој ми кажувахе и јас го гледав неговото вознемиение, "Што ме кажам на трговците Турци и Арнаути, за којата чесна дума" и др.

Тие десет пушки, една зима вечер, тоа беше пред Божиќ, синот на поп Стамат, Китре (тој загина подоцна како поддржувач негде во Малашевијата) дојде дома кај нас, и заедно со баче и јас ги водевме пушките така: Китре две и две, баче две и две и јас една и една, сокриени под долги зимски палта - гуни. Тејко беше кожухар. Китре тргна прв, после него баче и најпосле јас. После 15-20 кмачки пред нас се испречи некои ^{деврски} ~~турски~~ - 4-5 души турски војници на чело со чаушиот, кој веднаш навика: "Дурумус ким саназ сие?". Китре веднага навика: "Тие ми се братовчеди. Мајка ми е на скрито легло, умира. Таа сака да ги види за последен пат. Кве живееме еј тука, во привата!" "Добро, добро, само фенерот да не вих изгасне!" ,дополни чаушиот. "А, Чауш ефенди, нема, нема! Фенерот нема да ни изгасне. Ние знаеме, дама без фенер не може!", му одговори Китре. Во тоа време јас го очекував најнеочекуваното, кое, за среќја, се избегна.

- 4 -

Додека тејко ка беше уапсен, а и после неговото ослободување, многу пати ми кажуваше: "Демеска, ка браќјаво од гимназијата не мисли покрај дукјанот на арнаутинот (или Турчинот) и не земен, ти знаеш што!" И јас, минавајќи крај дукјанот, без да се запирам, ја знаам кошницата (таа беше здрава), полна со револвери патротани, ками и др. Тоа стапуваше многу мајсторски во продолжение на ред години. Друг пат, некој од браќјата Турци со кои тејко работеше, Раџеп или Абдурахман (дјувнета, многу богати трговци), ќе дојде дома со 10-15 пуки за поставување, а внатра пушки или револвери и др. Јас го чекам дома специјално, бидејќи мајка можеше да не биде дома и веднаш не ги скриеше. Имавме специјални окривалишта на неколку места. Така продолжуваше ред години.

Во учебната 1904/5 година, кога без ученик во VЕ клас, без пример во револуционерната група на Милаш Мирев, ученик во Солунската машка гимназија со еден клас погоре од мене. Тој беше родом од град Прилеп, мајка му беше служителка во Белевата гимназија. Задомко со мене беше и Кирил Петров, син на Мирко Петров, командирација при "Капакут", Тома Димитров од село Герман - Демир-Хисарско, Јордан Петров од град Крива Паланка и други, со кои согласници од гимназијата, и Димитар Јаников од град Крива Паланка. Нашата група (имаше и други групи) се броеше кон Солунската организација на ВМРО - Делчевата. Таа развиваше најразнообразна дејност во широк мапштаб. Таму беа Стојмен Трајков од град Радовиш, раководител на револуционерната група и други. Положителна клетва пред човешка глава - череп, револвер (мапат) и нама, ако не са лакам и евангелие.

Нашто ва Милаш Мирев. Тој беше натоварен од Солунската револуционерна организација да ги заплени браќјата Дамјанови, кои откажаа да дадат пари за организацијата. Врховноста во градот беа дигнале многу глава. Тој се ^{по}ража како мекадарен, страшни. Браќјата го фанаа, го зедеа револверот од него, го натепаа. Тогај Солунската организација прати двајца терористи до килната трговска куктора, тие ме рјубоа, почнаа да знаат: "Кокити, кокити дошле", и терористите исчезнаа беволедко. После некое време Солунската организација испрати други двајца терористи: Делчо Поп Беделков и Владимир (Виро) Попов, и двајцата Кукушки. Делчо беше коларски работник, а Виро обукјарски работник при Гоце Калиж. И двајцата го исполниа решението на организацијата, убивајќи го на место Јосиф Дамјанов и случајно рамна едно девојче. Тоа става пред вратата на самата кукја на Дамјанови. После неуспехот на Милаш Мирев, тој веднага беше тргнал кон Кукуш за да постане во четата, која требеше да го чега мејју Кукуш и Порој. Но четата не дошла, тогаш Мирев се предаа во турски војници кои чувале некој железоплатен мост. Го дотерале во Солун и во ~~Хиџметот~~ тој предаа сие. Тогаш уапсеа многу дугје, мејју кои и Делчо, Виро, Дино Грков и др. Мејју тоа, процесот зима друг карактер, и после 5-6 месеци затвор сите биле ослободени. Сега, доколку знам, Милаш Мирев, кој е пујко на Цри Вири

- 5 -

, се вазврати во Бугарија - град Перник.

Едно време Христо Јанков, член на ЦК-^{на} Солунската организација ми возложи да го ледам Коста Бакалов - трговец на коњани за умрели мурје - голем архивист. Јас го следев цела година, не одев на школо, во сите посоки и направенија. Возложбата ми задача ја исполних благодарно, макар да имав непријатности од страна на татко ми. Коста ме поздраваше лично и беше се поплакал на татко ми, дека сум го преследвал.

Нашата група, како и нашите други групи, развиваа голема дејност сред гимназијата. Имаше учители кои беа архивисти, како Георги Баждаров, Младаров, Кирил Приличев, Борис Којчев и др. Режимот во гимназијата, како и поредокот, стана патристички, ~~Религиозен~~ ^{патристички}. Кога бев во VI клас, целиот клас беше исклучен за една година, вследствие на тоа дека Дирекцијата бараше да празнуваме ке Приличев како што беше по традициите, а 2 мај, бидејќи тогаш се завршуваа 1.000 години од покрстувањето на Бугарите. Бев попразнувавме Приличев, експроприрајќи го јанкетото и учителот Христифорев Илија - архивист, од град Радовиш, кое воевно близо до Галацијот во дворот на гимназијата. Задигањето на јанкетото беше цела стратегија. Авторите беа Петар Калев, Тодор Чопов, зукот на Гоце Делчев и Кочо Марков Стојанов, сега извесен лекар во Париз. Тој јанке го изведоа во кафаната "Мугден" во Кукушката маала, содржател на која беше Глигор Дочката, член на терористичката група на Димо Поп Баделков, Циро Попов, Димитар хаџи Павлов, Ницо Токов, Дино Крков и др. Тоа беше голем празник за нас. Исклучени бевме за една година со право да се јавиме на испит. После испитот нашето ми јас постаив во фрекскиот колеж во Солун. И пред завршувањето на учебната година, јас го напуштив фрекскиот колеж и почнав да се подготвам за испит од VI за VII клас. Истото го сториа и другите ми другари - сокласници. Сите го издржавме испитот и влезаме во VII клас. Тоа беше во 1908 година. Младотурската револуција избувна во месец јули (22). Таа ја раздрусав земјата. Се беше во движење. Како нашата група така и другите наши групи водиа трескава дејност. Тогаш за директор на гимназијата беше Антон Н. Стоилов - Горилата - архивист. И тие имаа, во група - а агенти, лакеи. Разни чорбаџиски сикози, зукот на Горилата, зукот на Младаров, кој беше претседател на прилепката општина, ако не се лажам тогаш во град Серес, и др. Во еден од млањите агенти беше Константин Терзиов (екзек. во гр. Скопје) кој не дебеше на секоја стапка. Тој беше воспитаник на "Зелтичликот" - католичката семинарија -езунт. Уште кога беше ученик во V клас на нашата гимназија Мирчо Икономов, зукот на Ницо Икономов - забелекар во Скопје, сега по којник, сакаше да го убие со кама во кучкиците на гимназијата, за неговата предателска дејност. Не имав касмет. Подоцна тој издаде ученичката револуционерна библиотека.

- 5 -

Во почетокот на учебната 1908 година положбата ја беше стигнала својата кулминационна точка. Избувна голем бунт во Кадикската гимназија кој што започна славни страници во историјата на македонскиот народ за повечку правда, слобода и убавина. Тој бунт продолжи близу два месеца. Тоа беше тешка во славна борба против вркновиниот и реакцијата во лицето на Бугарската егзархија. За тој бунт може, не само може, но и треба да се напише цела книга. Кадикот бунт ги зарази сите гимназии кои што беа под редометвото на егзархијата како и турското Илацие, влашката гимназија, еврејските училишта, само грчката гимназија остана нема и глува за тој револуционерен акт на македонската владина која се бореше, за долечку воздух и светлина во учебното дело во нова Турција. Сите побудни, прогресивни и со револуционерни разбирања ученици беа исклучени од сите егзархијски училишта, соопствено признаани во европска Турција.

Кие, Закар и да изгубивме, меѓутоа, ја продолживме ~~добрата~~ борбата со уште поголем жар и ентузијазам. Народко-Федеративната партија не прими најрадосно и ние бевме извонредно завоодувани од учителите во блиските револуционерни окрузи на блиската БМРО.

Една група, меѓу кои Јас, Кирил Петров, Христо Каданџиев, Јордан Хаци Делев, Јордан Петров, Вл. Мавродиев и други, бевме извонредно во Кадикската околина; друга, меѓу кои Тодор Чопов, Милан Бајлџосов, Милан Терзиев, и др. во Кресненско; друга, меѓу кои Насо Стоилов и други, во Серско, други во Струничко, други во Солумско и др. и др. Тоа беше отворена борба против бугарската вркновинистичка политика на Егзархијата.

Во таа година, 1909, средата на месец април, избувна контрареволуцијата во Цариград. Се образуваша доброволни одреди, кои беа образувани од Народко-Федеративната партија, сие од членови на Големата БМРО. Јас тргнав за Кадикско со четата на Јасе Сахдански. Тој се согласи да прими и Насо Стоилов во четата на Таската Серски. Зашто тоа беше така, не знам.

Тие летешти македонски доброволни одреди пишале со крвава си цела епоха во историјата на македонскиот народ за повечку хлеб и слобода, која никој не е во состојба да ја заличи. Затоа што не се гаси тоа што не гасе!

Белград, 29 јануари 1952 година

(Насо Стоилов)

Насо Стоилов
 уа 370 д. 9
 септември 1952

Од досието на Лештарова Костова Флора

До Градскиот Н. Одбор

Секретаријат

О х р и д

М О Л Б А

од Флора Костова Лештарова од гр. Охрид ул. Христо Узунов Бр:11

Радена сум во Охрид, 16 ноември 1952 година, што за доказ приложувам уверение бр:1022/52 год. издадено од ГНО во Охрид.

Не сум осудувана за ни едно дело што за доказ приложувам уверение бр:979/52 год.

Не сум изгубила изборно право што за доказ приложувам уверение бр:1024/52 год.

Не сум осудувана со судска пресуда на губиток национална чест, не сум изгубила политички и други пасивни права, за време на окупацијата не сум била функционер, организатор и активен член на ни една фашистичка организација што за доказ приложувам уверение бр:979/52 год.

Државјанинка сум на ФНРЈ што за доказ приложувам уверение бр:1059

Прилагам и уверение за доходите на моето семејство пак бр:1823/52

Во времето после 1945 година а специјално преди неколку години на тринаесеткото востание активно сум помагала македонското движење како десетарка на една десетина во Пезадина, а пасивностите на мојата дејност внесени се во биографијата која е приложувам за доказ, а кој навел се петардеки од сѐз достоверни сведоци.

Со оглед на мојата дејност искам да имам право на тринаесетска пензија поради кое молам Градскиот Н. Одбор да ова моја молба знајно со сите потребни документи и свое мислење е доставен до Комисијата за тринаесетска пензија при Президиумот на Народното Собрание на НРМ на преглед и нивно решение, која пак молам да ми молбата како умесно уважи и деле да одговарајуваче тринаесетска пензија.

Таква не плаќам.

19.11.1952 год.

Охрид

молителка

Флора Н. Лештарова

БЛОТ РАЖИЈА

на Флора постана леватера од Гр. Охрид улица Христо Узунов Вр:11 во врска со дејноста и во македонското движење 1893-1903 година.

Како дете од сиромашни родители со свој средства не сум била во состојба да се издржам, но благодарение на добри граѓани во тоа време, кој ме издржуваа во школу. Како завршив IV клас женска гимназија во Витол, после кое бев назначена за учителка во основното училиште Климент Охрид во Охрид поставивши на служба во 1897 година околу 6 години предвд македонското востание. Во текот на тие 6 години сум земала активно учество во многу акции во врска со ослободителното дело од кој ќе изнесам следните: Како учителка заедно со моите колегини учителки Постевци, Настева (Воева), Давидова, Христина Јаскарска, Поликсена Мосинова, Фанија Дулева и Киро Самарџиевските десетарки организираме и просветуваме женските маси ондески на нас учителите ни беше поверена таша мисија било во градот и ли селото. Јордан сме се залагале и работиле на тоа пропаганда.

Еден поголем дел од тие пропагандички и воспитателни акции сме ги спроводувале одејќи по куќите на имен ден каде сме собирале повеќе жени и сме одржувале пропагандни состани на кој сме објаснувале на жените за националното дело и подготвувањето на востанието. Заедно со другарките ми колегини и други жени сме носеле шапки и алишта потребни за четите, а предвд востанието 1903 година неколку месеци сме носеле и востаничкото знаме во Охрид и охридска околина.

Во време на востанието земали сме живо учество, ни е била поверена сигурноста на идејата. При идејата на чувањето со оружје, која сме е вршале од куќата на постанцината Настева (Воева) вереница на реонскиот вобзод на која Рускинови, каде и беше главниот склади-скрипачиште на оружјето, од каде пак ние заедно со по сиромашни граѓанки просветени во каузата по-пренесуваа при Танко Ристевски во масонство кој дрвоше хан, од каде пак во базарен дом идеја лица курира од селата и го дигаа и пренесуваа по одредените во целта села. През целото време во арденето на куриската служба или пренос на оружје на ни се е случил ни еден случај предавене со исклучение на еден кога во куќата на Киро Самарџиева извршен беше претрес и најдена една пушка, за кое дело ние беше осудена на една година затвор.

Давила сме се и со укриване на четници пред знамето време кој сполуваа од Ш. ина и вилуваа во Охрид.

Во време на востанието 1903 година ние позадиците и мажките поведивши не сме седел, но сме оделе од куќа во куќа и собираме бакарни и оловни садови како и од риверите оловото од мрежите, а кое олово е употребено за полкање на фиоци. Овој материјали се испраќаа во "Рајанец" неколку раници од селата кој се донесуваа таша во град. Се обвр- ма таша. Болница во која ние сите учителки врееме служба сестри под рек водството на др-инатис матеја, која работа е вршела се до потулувањето на востанието. Во последните дни предвд потулувањето на востанието болницата беше откриена од турската власт, но благодарение на тогашниот кама- камак Мехмед Веј високо интелегентен алаонец по мое мнение симпатизер на кауза- та, не презедо никакви мерки за пражнување на казна и ако ние сите бевме фатени на самото место. Тој сакалушевме кога ние во болницата рвем жена, деца, ствари изговоривши зборовите: да сте ми давале на време таша ко го пратев симпатизерот лекар да уведе помошт на ранените.

По потулувањето на востанието ние пак се одовоаме на работа. Во градот Починка да идат сите селани од извршените села кој од наша стра-

беѝа прихватувани и распоредувани по одредени закони. Беѝа ангажирани две фурни за печење хлеба за захранување на бегалците. Собиравме жито од кука на кука и го носевме во двете фурни за изгетување на хлеб оваа положба се продолжи неколку дена после кога веќе стигнаа големи количини храни и покривачи од Англија и др. ина и се доведоа по изгрените села во доорца.

да се напред изнесемите наводи точно се повикувам на свидетелите делу потписани, кој ќе под кривична и материјална одговорност потврдат овие наводи.

12 11 1952 год.

писмени:

Охрид

Флора К. Лештарова

Предната биографија на Флора Костова Лештарова од град Охрид, улица Христо Тазов бр: 17 прочитана на е од збор до збор и за истинитост на наводите изнесени во истата ѝамачине морално и материјално, а за неистинитост сносиме кривична одговорност.

писмени:

1) *Коста Филипов Кочевчев*

2) *Марина П. пармакова*

Да е предната биографија прочитана на свидетелите од збор до збор и да е истата призната од горе потписаните сведетели потполно за ѝа истинитост ѝамач истите, - Советот за народно здравје и соц. политика при ГНО во Охрид ПОТВРДУВА.

гр. Охрид, 12 ноември 1952 год.

Регистар,

[Signature]

поварник,

[Signature]

„Нова Македонија“ за Архивот на Македонија (1946–1963)¹**СОБИРАЊЕ НА АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ**

за историјата на македонскиот народ

Долгогодишното ропство на македонскиот народ не беше време за мирна, спокојна и систематска културна работа. Тоа беше време на борби и неспокојства; време на тешки денови и нејасна иднина. Тогаш нашиот народ си ги впрегаше сите свои сили да го извојуе правото на национална и политичка слобода. Во таков непрекинат напор тој си ја изградуеше и својата вистинска и тешка историја, која до последниот ден на робството остана затрупана под пепелиштата на нашите китни села, по гробовите на одличните народни синови, маченици и херои, под праот на годините и вековите иди по забравените катчиња на револуционерни гнезда по селата и градовите.

На сите сега ни е јасно, дека наступи време на мирна, спокојна и систематска културна работа. Сега пред нас стои задачата што побргу да се раструпа нашата народна историја и да се покаже, дека нашиот народ живеел еден борбен и културен живот, дека имал во својот развој голем возход и тоа токму во она време кога тогашните европски императори не знаеја да си го напишат ни името.

Нашето историско минато треба да биде погледнато со наши очи. Историските собитија треба да се осветлат со права, историска истина и да бидат црпиени од автентични извори. Таа задача не можеме да ја оставиме на укалапените буржоаски историчари, кои што беа – со сосема мали исклученија – органи на поробителските режими и кои ја подведуеја историската наука под свирката на шовинизмот и денационализацијата. Тие ги тенденциозно толкуеја и фалсифицираа историските собитија. Тие гледаа на овие собитија како на одделни појави, несврзани помеѓу себе, без да ги бараат нивните двигателни мотиви во социално-политичките услови.

Многу и многу велики моменти во нашата историја се или немарно затрупани или се преставуени во тенденциозна светлост. И верно – кој би имал некогаш граѓанска смелост да се фрли во вистинската длабина на социално-револуционерното учење и движење на поп Богумил? Кој историчар се занимавал – со мотивите на востанието дигнато од кратовските рудари под војводството на Карпуш Војвода? Кој историчар ја представил државно-политичката линија на Самуила без пристрасно и верно? Па, најпосле, каков хаос од мненија, лаги, тенденции и измислици се внесени

¹ Стагиите од весникот „Нова Македонија“ за дејноста на Архивот на Македонија од неговото формирање до 1963 г. се издвоени од д-р Јасмина Дамјановска и д-р Ленина Жила.

во револуционерната борба на нашиот народ последите педесет години? – Ете тие датуми остануват за нас важни и тие моменти се скелетот и фундаментот на нашата вистинска историја.

Таа наша историја, како што рековме погоре, уште лежи под пепелиштата на нашите некогаш китни села или зафрлените и заборавени катчиња на некогашните револуционерни гнезда. Таа треба да се раскопа, да се прибере, да се среди и очисти од прашината на годините и вековите. И не само тоа. Таа треба да се побара и по сите рафтови на библиотеките, архивските документи, во страните стари и нови публикации и да се измие од напластените неистини, фрлени на неа од несвесни и платени бивши историчари и публицисти...

Целата таа работа стои пред нас.

Може ли некој да ја потцени важноста на историјата за еден народ? Може ли да има граѓанин во национално слободна Македонија, кој ќе одбие да го даде својот прилог во оваа вистински културна работа? Може ли некој да пожали да му даде на својот народ се што му по еден ил друг начин останало дома, во старите книги: некој документ, писмо, книга, фотографија итн.?

Такви останати работи во Македонија има многу...

Во сите наши градови а и во поголемите села, кои што беа културно-просветни или борбено револуционерни центри има огромен архивен материјал, кој што би одлично послужил за нашава задача. По куќите на тие места и до ден денешен можат да се најдат стари книги, записи, писма, стари трговски тефтери, брошури, списанија, весници, прокламации, афиши, ракописи, фотографии итн. – што стојат по таваните, ковчезите, долапите или по избите; непотребни никому, заборавени од сите, осудени на пропаст од глупци, влага и мувла или да бидат исфрлени на гјубрето како непотребни. Секој родољуб и културен граѓанин треба да знае дека тие материјали претставуваат народно богатство, дека тие материјали, што го изгубиле значењето за сопственикот, станале народен имот. Секоја буква, секоја цифра напишана по старопечатните книги и хартии е од голема вредност за нашата историја.

Таа раскопка и прибирање на тие материјали чека на нашиот просветен и интелектуален трудбеник. Вистина и инаку е тешка неговата работа и без тоа тој е мобилизиран под полна пара, но тој е единствениот пионер најпогоден за таков вид работа.

Нашиот просветен и интелектуален трудбеник може да собере одличен материјал од спомените на старците, кои ги преживеле сите тешки денови на нашиот црн ропски живот. Благодарен е тој труд: да се предрасположи еден стар човек да ги евоцира своите спомени и да си ги исприкаже! Тие приказки да се запишат па после можат и да се проверат. И вистина, ќе биде грев ако такви старци се остават непропитани и умирајќи да ги однесат своите спомени во гроб.

Од друга страна – бидејќи сме сега непосредно след најголемиот борбен пароксизам за нашиот народ, кој се разлуѓа во токот на последното фашиско ропство – огромниот материјал за таа наша најнова историја треба да се собере совесно и грижливо. Секое писмо, заповед, белешка, бригадни, батаљонски или четни весници, печатени или пишани во партизанските походи; секој жив учесник кој си

водел дневник или го пишуе сега – секој притежател на такви пишани документи треба да биде свестен дека тие не се негови ами народни и дека треба да ги отстапи на народот.

За сета таа работа треба да се има љубов, трпение и постојанство. Друго не ни остануе. Задачата за нашата историја стои пред нас со целата си своја тежина и одговорост.

Нашiot народ треба да осети дека неговиот корен е длабок и предлабок во историското минато. Нека се знае дека и тој му има дадено на човечеството многу од својот дух и култура.

Во многу места во Македонија веќе се појави спонтана инициатива за оваа културна работа. Битола, Охрид, Прилеп и Велес веќе ги имаат почетоците на своите музеи. Намерата и желбите се одлични, но – само да не се застане на тоа и да не се изгуби времето во седанија и разговори. Просветните работници можат во секое место да си образуат по една група од по три до четири души, љубители – кои ќе си стават за задача да ги разоткријат тие мртви народни спомени. Министерството на нашата народна просвета ќе им ја даде својата полна поткрепа во нивната работа. Само нека се почне својски. А да се почне – веќе е крајно време.

М. Хр. Чучков

Весник „Нова Македонија“, 1 септември 1946 г.

**По повод претстојното формирање на државна архива во Скопје
СОБИРАЊЕТО НА ИСТОРИСКО-АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛИ ВО
НР МАКЕДОНИЈА**

На основа Законот за државните архиви, усвоен на последното заседание на Народното собрание на НРМ, во цел за заштита од пропаѓање, оштетување и неовластено изнесување на важните историски и архивски материјали во нашата Република ќе се преземат низа мерки, меѓу кои што несомнено најважно ќе биде оснивањето на државна архива во Скопје. Како што е познато во НР Македонија досега не постоеше државна архива. Независно од тоа што немаше таква установа кај нас, после ослободувањето се пристапи кон собирање на историски и архивски материјал што главно се чуваше во библиотеките на Институтот за национална историја на македонскиот народ, на семинарот од катедрата за национална историја при Филозофскиот факултет во Скопје, како и во архивите на поедини масовни организации. Со собирање на архивски материјал најрано започна катедрата за национална историја. Институтот за национална историја на македонскиот народ во текот на својата двогодишна работа успеа да пронајде и спаси од пропаѓање приличен број ретки историски документи и друг архивски материјал. Голема важност има неговата турска архива, особено сцилите од битолските кадии во кои се запишани најважните турски службени акти и настани што се однесуваат на некогашниот битолски вилает

во периодот од 1609 година па скоро до балканските војни. Овие сицили претставуваат драгоцен извор за проучување политичката и економската историја на Македонија за последните три века. Покрај тоа библиотеката на Институтот располага со релативно богата периодика и неколку значајни ракописи и мемоари од истакнати учесници во македонското национално-ослободително движење. Во библиотеката на Институтот се наоѓа и дел од архивата на прилепската црквена општина од крајот на минатиот век, како и извесна количина документи од архивите на т.н. „Македонски научен институт“ во Софија и „Бугарски клуб“ во Солун. Фото-архивата на Институтот претставува ретка и богата збирка на разни снимци од значајни личности и настани од поблиската историја на македонските револуционерни борби.

Библиотеката на семинарот за национална историја при Филозофскиот факултет во Скопје исто така поседува повеќе документи и ракописи од значење за историјата на Македонија и тоа претежно за нејзиниот период од почетокот на XIX век до Првата светска војна. Осем тоа и семинарите за македонски јазик и книжевност при овој факултет преку научни екскурзии и на друг начин имаат собрано разни документи и ракописи од соодветните области.

Историското одделение на Централниот комитет на Комунистичката партија на Македонија успеа досега да собере прилично партиски документи од периодот на Народноослободителната борба, како и некои весници, билтени и летоци што се издавани првенствено во Скопје за време на стара Југославија или фашистичката окупација, а кои можат одлично да послужат како граѓа за историјата на партиската организација во Македонија. Ова во толку повеќе што тие постојано се дополнуваат со документи и материјали што се пронајдуваат од страна на масовните организации, а во прв ред од организациите на Сојузот на борците од НОБ.

На крајот треба да се одбележи дека органите на православната црква располагаат со извесен дел од архивите на Охридската, Дебарската и другите митрополии што постоеле во Македонија за време на турското ропство.

Мора да се констатира дека во нашата Република, и покрај постоењето и работата на споменатите установи, собирањето на историски документи и материјали и архивалии не секогаш се одвиваше со максимална упорност и системност. Во тој поглед нужно е да се истакне дека во потполност не беа исползувани сите можности што постоат за изнаоѓање и собирање на такви материјали во Македонија. Сè уште не е детално испитано со какви документи, ракописи и други материјали располагаат манастирите, црквите, џамиите и другите религиозни институции во Македонија или државните установи и приватни лица. Но след формирањето на државната архива во Скопје, што ќе стане во најскоро време, собирањето на архивски и историски материјали ќе врви многу поуспешно и сестрано. Поради тоа не само што ќе се прибере сиот постоечки архивски материјал и концентрира во оваа установа, туку исто така ќе се продолжи со план и обемна организација собирањето на непознат архивски материјал, кое секако ќе се врши преку оснивањето на пунктови во поголеми градови во внатрешноста.

Државната архива што ќе се образува во Скопје во самиот почеток ќе ја отпочне својата работа со релативно скромна количина архивски материјал, особено

поради тоа што пустошењето и пљачките што ги вршеа окупаторските сили за време на поранешните војни, а особено во текот на последната придонесоа за тоа најбезочно да се упропасти и она малку собран архивски материјал што постоеше во Македонија. Скоро не е сочувана ни една комплетна архива на некој орган на власта или институција во Македонија од времето на турското владеење, стара Југославија или фашистичката окупација. Осем тоа, значителни количини архивски материјали пренесени се од Македонија за време окупацијата во разни установи во Бугарија, од кое ништо не е вратено ни после ослободувањето, главно заради неисполнување на реституционите обврски од страна на бугарските власти. Со одвлекувањето на таков материјал најмногу пострада Филозофскиот факултет и Народната библиотека во Скопје, потоа архивата на Охридската митрополија и други слични установи.

Пред вид на тоа е јасно дека на државната архива што ќе се образува во Скопје ќе ѝ биде една од најпречите задачи систематски да ја испита содржината на депоата на архивите во останатите републики заради испишување и комплетирање на архивската граѓа за историјата на Македонија. Ова ќе се наметне во толку повеќе што нашата архива ќе ја започне својата работа со малку собран материјал. Ќе биде многу важно за правилниот развој и успешната дејност на нашата архива добивањето на исписи или фотокопии од документите што ги имаат архивите во другите републики на ФНРЈ, како и прегледната евиденција за нивниот архивски материјал, а кој осветлува извесни моменти од историјата на Македонија.

Државната архива ќе може за истата цел да се обрнува и до разни архиви и научни установи во странство за добивање на фото-копии од важни документи што се наоѓаат кај нив, а кои се однесуваат за историјата на Македонија. Согласно прописите од меѓународната конвенција за образување на УНЕСКО и статутот на оваа организација е можно да се поставуваат барања за добивање на микрофилмски снимци од важни историски документи во врска со Македонија, а кои се наоѓаат во архивите на разни земји во странство.

Како што е подвлечено и во самиот закон, државната архива што ќе се основа во Скопје ќе има првенствена задача да ги чува важните историски и архивски материјали. Можно е понатаму, на основа претходно решение од Владата на НРМ да се осниваат и локални архиви во поголемите и историски значајни градови на Македонија. Но далеку од тоа дека задачите на државната архива се исцрпуваат со заштитните мерки за очување и прибирање на материјалите. Државната архива секако во иднина ќе има крупна улога и по својата издавачка дејност, публикувајќи архивска граѓа за историјата на Македонија. Во таа смисла секако ќе се настојува да се оствари практична соработка со останатите архиви во Југославија на тој начин што би се преземал соодветен материјал од тие архиви со оглед на евентуалните празнини заради недостаток од таков материјал во самата република, со што би се отстранила пречката за што пополнио расветлување на извесно прашање за кое таа веќе собрала доволно материјал со намера да го објави. По секоја верујност издавачката дејност на нашата државна архива ќе се ориентира на најновиот историски период, респективно периодот во почетокот на XIX век, бидејќи е тоа периодот во кој настанува и се одвива процесот за формирање на македонската

нација, а кој што е најмногу фалсифициран од сите претенденти на господство над Македонија.

Во врска со претстојното формирање на државната архива во Скопје и за нејзиното правилно функционирање се поставува прашањето за создавање на стручен архивски кадар, со каков за сожаление досега не располагаме во нашата Република. За правилно решавање на ова прашање ќе биде нужна помош од другите архиви што веќе постоат во Југославија, а дека таа помош во секој случај нема да изостане е вон секакво сомнение. След оснивањето на државната архива во Скопје конечно ќе се реши и прашањето за создавање на нужни институции за чување на ретките историски документи, на кое прашање досега не му беше посветувано најголемо внимание, заради што постоеше опасност поедини документи да ги нагрize забот на времето.

Со оснивањето на државната архива во Скопје ќе се створи најкомпетентен центар за пронајдување и чување на архивски материјал за историјата на Македонија. Во овој поглед е важно во прв ред да се пристапи кон прибирање на постоеќите архиви од органите на бившиот аграр, на сите митрополии, на поранешните банки, судови, големи странски и домашни претпријатија, административни, религиозни и други установи. Со тоа ќе се добие можност да се располага со многу важни и полезни податоци за политичката и економската историја на Македонија, како и за духовните борби и други движења кај нас. Но исто така државната архива ќе претставува и солидна база за научна и потемелна обработка на историјата на нашиот народ. Претстојното оснивање на државната архива во Скопје претставува уште еден доказ повеќе за постојаната грижа, далекувидноста и правилното разбирање од нашата народна власт за создавање на сите услови за што поплодотворно научно изучување на нашата национална историја и минатото на Македонија воопшто. Оваа мерка на народната власт, т.е. оснивањето на државната архива во Скопје, доаѓа во прво време да ја пополни празнината која досега прилично се осеќаваше во НР Македонија заради недостатокот од ваква установа.

Д. З.

Весник „Нова Македонија“, 24 февруари 1951

РАБОТАТА НА ДРЖАВНИОТ АРХИВ НА МАКЕДОНИЈА

Прибирање, заштита и обработување на историско-архивскиот материјал

За веродостојна, аргументирана, научна реконструкција на минатото на еден народ како најважни документи служат историско-архиварските материјали. За прибирање, чување, заштита и обработување на тие материјали во сите културни земји се грижат посебни установи – државни архиви.

Со оглед на историските околности под кои живеел нашиот народ, разбирливо е дека кај нас во оваа област не е ништо работено. Тоа пак никако не значи дека

кај нас немало и нема материјали што би заслужувале да бидат прибирани во една таква установа, а потоа и научно обработени. Напротив, нив ги имало и ги има, но во минатото тие биле или плен на емисарите на пропагандата од соседните балкански држави што претендирале на завојување и денационализација на Македонија, или пак предмет за трговија на несовесни поединци. На тој начин, архивско-историскиот материјал од Македонија е разграбуван и разнесуван ... земји, најмногу во Бугарија, за да биде таму фалсифициран и преработуван за целите на односната пропаганда. Во време на окупацијата тој материјал е уште повеќе разграбен и разнесен.

Во прво време по ослободувањето со прибирање на вакви материјали се зафаќаат катедрите за историја и македонскиот јазик при Филозофскиот факултет во Скопје и подоцна Научниот институт за националната историја на македонскиот народ.

Во почетокот на минатата година Народното собрание на НР Македонија донесе Закон за државните архиви на НР Македонија, а наскоро после тоа е основан Државниот архив на Македонија, кој почна да работи во април 1951 година. Една од поголемите тешкотии во почетокот на работата на Државниот архив беше недостатокот на стручни луѓе за ваква работа. Затоа двајца свршени студенти по историја беа испратени на шестомесечен курс во Дубровник, а потоа едномесечна пракса во Белград. Тие сега, главно, раководат со работата на Државниот архив.

Основна задача на Државниот архив беше прво да ги открие архивските материјали што постојат на територијата на НРМ за да бидат тие прибрани и запазени од уништување. За да може Државниот архив да ја врши оваа работа, во градовите на Македонија се организирани архивски средишта, со кои раководат професори по историја од одосните места. Вакви средишта се основани во Битола, Охрид, Прилеп, Титов Велес, Скопје, Тетово, Струмица, Куманово и Штип. Осем тоа при поверенствата за култура и просвета во околските места се назначени архивски повереници кои се службеници на поверенствата за просвета и култура при ОНО. На тој начин е создадена цела архивска мрежа во целата Република.

Макар што Државниот архив имаше да се бори со низа тешкотии како во смисла на организационото поставување така и во смисла на создавање свест кај луѓето за важноста на архивско-историскиот материјал, тој досега сепак има постигнато прилични успеси. Во текот на овие десет месеци од своето постоење, Државниот архив има прибрано доста материјал кој е во извесни делови веќе подреден, а другиот е во тек на подредување. Треба да се спомене дека основниот материјал Државниот архив го доби од Научниот институт за националната историја на македонскиот народ. Еден од најважните фондови на ваков материјал се кадиските сицили од Битола, кои ги има од 1607 до 1912 година. Кадиските сицили се книги во кои кадиите ги внесувале султанските фермани, берати, расписи и разни судски пресуди за имотни спорови, оставштини, белешки за потурчување итн. Вакви сицили Државниот архив има 185 и сите тие се од Битола. Во тој род материјали доаѓа архивата на околинскиот шеријатски суд во Битола, на околинското вакуфско-меарифско поверенство, обласното муфтиство и добротворното друштво „Хамнет“. Сите овие материјали се во последната фаза на подредување и наскоро ќе можат да се употребуваат за научна обработка.

Исто така се прибрани материјалите од Дебарската митрополија и тие се однесуваат на дејноста на бугарската егзархија во Македонија. Тука е опфатена преписката на митрополит Козма дебарски со бугарската егзархија во Цариград. Од овие материјали може да се проследи особено училишното дело во Македонија кон крајот на XIX век и во почетокот на XX век. Тука може да се смета и архивскиот материјал од манастирот Свети Јован Бигорски, само со таа разлика што тој е од поново време. За постарите материјали постојат извесни траги дека се изнесувани. Така се знае дека се продавани некои кодекси пишувани на латински јазик и нив Државниот архив веќе ги бара. Во овој манастир исто така се пронајдени неколку вакуф-наами, документи што зборуваат за имотите на манастирот и се пишувани на османлиски јазик.

Материјалите од Скопската и Велешката митрополија, со кои Државниот архив исто така располага, го опфаќаат времето од 1890 до 1941 година. Во склопот на овие материјали се наоѓа и архивата на бугарската митрополија од 1941 до 1944 година. Од овие материјали најинтересанти се документите од 1890 до 1914 година кои зборуваат за училишното дело во Македонија. И овој материјал е сиот комплетиран и подреден и ќе може да се стави на располагање за научна употреба.

Исто така во Државниот архив се прибрани и архиви од поедини градски и селски општини, околиски начелства, школи и друго. Најдобро е запазена и комплетирана архивата на градската општина во Прилеп.

Понатамошната успешна работа на Државниот архив на Македонија во голема мерка е условена од работата на архивските средишта и архивските повереници на теренот. Нивната работа пак ќе зависи од тоа колку нашите луѓе по установите и надлештвата правилно ќе ја разберат важноста од прибирањето на архивско-историски материјал. Засега, додека од една страна кај поединци постои свест за важноста и значењето на таков материјал, од друга страна има случаи на потполно неразбирање и небрежен однос. Во тој поглед е карактеристичен случајот со Титов Велес, каде што претседателот на Околинскиот народен суд му рекол на раководителот на архивското средиште, кога овој барал да се присреди и поврзе во папки архивата од стара Југославија и окупацијата, бидејќи била расфрлена во визбата, изложена на влага и инсекти, а служителите ја употребувале за завивка, бришење прашина и слично: „Ајде бе, кому му треба таа работа!“

Од друга страна за пофалба е разбирањето на кое наидува Градскиот историски архив во Охрид кој е приклучен кон Градскиот музеј. Токму благодареејќи на доброт разбирање овој архив има прибрано доста материјали, меѓу кои 125 ракописни пергаменти, десетина вакуф-наами, преписка на некои охридски трговци, писма од Д. Миладинов, библиотеките на Прличев и Шапкарев и друг историски материјал.

Најважна работа на архивските средишта и поверенства на теренот ќе биде да го изнаоѓаат и да го прибираат архивско-историскиот материјал. Бидејќи од раководителите на архивската служба на теренот не може да се бара некоја поголема стручност, најдобро би биле тие да ги испраќаат материјалите до Државниот архив, каде што ќе бидат стручно прегледани, класифицирани, обработени и обезбедени

од упропастување. Вакви материјали треба да пријавува и секој поединец. На тој начин Државниот архив на Македонија ќе може до крај да ја исполни својата задача за прибирање архивско-историски материјали, врз кои нашата наука ќе може понатаму да ја проучува и објаснува историјата на нашиот народ.

Ј. К.

Весник „Нова Македонија“, 7 февруари 1952

ШТО СТАНУВА СО АРХИВСКИТЕ МАТЕРИЈАЛИ?

- Проблем што бара итно решение -

Во текот на овие неколку месеци група стручњаци од Државната архива на НРМ ги посетија скоро сите градови од нашата Република. Тие имаа за задача да ја испитаат положбата на денешните регистратури (нивната среденост, како се чуваат итн.) по одделни установи, претпријатија, школи и масовни организации и врз основа на констатираната положба Државната архива на НРМ да преземе потребни мерки за нивното запазување и чување.

После проследувањето на извештаите од теренот се констатира, дека навистина состојбата во која се наоѓаат денешните регистратури загрижува и дека бара итно решение. Ретки се случаите да се најдат средени регистратури. Да не одиме многу назад, туку само за една или две години. Фасцикулите со документите лежат некаде по таваните и визбите изложени на упропастување. Многу од хартиите станаа лежиште за птиците, а во визбите, храна за глувците. Кога ова станува со најновите регистратури тогаш што можеме да очекуваме од архивите од стара Југославија, окупацијата и уште поназад, од Бугарската окупација (1916–1918) и турскиот период, толку нужни за реконструкцијата на тие периоди. Со еден збор, на регистратурите од 1944–1952 г. па некаде и 1953 год. воопшто не се обрнувало никакво внимание и при денешните услови тие ја загубиле во прв ред својата практична намена а потоа и научната. Денеска ниту една установа или претпријатие чија регистратура е во таква состојба, не може да го удоволи барањето на некоја странка, како на пример потврда за работниот стаж. Во тој случај странката бива принудена да бара други патишта, а пак при тоа не ретко се случуваат и злоупотреби. Тоа се практичните намени на регистратурите. Научните пак се многу поголеми и од трајна вредност. Како ние ќе го реконструираме нашиот период, развојот на нашата земја, политичко-економскиот и културниот развој, и развојот на социјализмот воопшто, ако немаме документација? Навистина, нашите луѓе малку обрнале внимание на оваа работа. Најголема одговорост, во овој случај, паѓа на раководствата на установите и претпријатијата и на архиварите кои директно биле задолжени со водењето на администрацијата. Пред сè, самите архивари немаат разбирање за својата струка и не секогаш ја сфаќаат важноста на дадениот акт што го имаат во своите раце. За нив актот останува важен сè додека не се постапи по него. Штом ќе се постапи тие го ставаат во акта и за нив тој станува мртов и го чекаат само денот кога да се ослободат од него.

Дека ваквата неодговорост и незагриженост за регистратурите е општа појава, пред сè во околските, општинските одбори и во трговските претпријатија, може да се потврди само со неколку примери. Регистратурите во Околскиот народен одбор во Кочани од 1945–1951 год. се наоѓаат во магацинот во потполн неред, а во Градската општина регистратурите од истиот временски период се фрлени во влажен магацин и осудени на упропастување, и не знам дали овие материјали ќе ја дочекаат 1954 год. (ако не се кренат).

Во многу полоша состојба се наоѓаат регистратурите од Околскиот народен одбор во Струмица. Од 1945–1950 г. тие се наоѓаат расфрлени на таванот и служат како добро скривалиште за птиците. Истото е и во Градската општина. Таква е положбата скоро насекаде. Исклучок прават само неколку одбори кои треба да им послужат како пример на другите.

Тука мораме да се задржиме и на едно друго прашање, кое во сегашните услови исто така бара преземање навремени мерки. Секојдневните промени што настануваат во нашиот политички, економски и општествен живот, породени пред сè од развојот на нашата економика, продлабочувањето на демократијата и развојот на социјализмот воопшто, го менуваат и ликот на нашата општествена награда. Скоро секој ден по некоја установа, претпријатие и слично ликвидира или настанува фузија или преминува во повисока развојна фаза. Што станува со регистратурите на овие установи? Праксата покажува дека на нив не се обрнува ни најмалку внимание. За нив на преден план стои средувањето на финансвата архива, додека обичната кореспонденција, која има трајна вредност, не претставува ништо. Сите овие работи до 1951 година некако можеа да се провлекуваат, но во текот на оваа година, кога веќе имаа Закон за државните архиви на НРМ, и порано, во 1952 година, Упатство за шкартирање и чување на регистратурите и најпосле, личната наредба на другарот Тито по ова прашање (Сл. лист на ФНРЈ, бр. 8, 1952 г.), навистина е недозволено да се продолжува со старата пракса. Тука во прв ред станува збор за кршење на законитоста и второ, за сосема небрежен однос на поединци. Така иако категорично се нагласува, дека не може установа, претпријатие и слично да ликвидира се додека не ја предаде на надлежно место во потполн ред сета архива, сепак на некои места се јавуваат случаи спротивни на ова. Затоа, крајно време е да се прекине со таквата пракса и да се имаат предвид овие работи.

Посебно прашање претставува сместувањето и чувањето на архивите, без оглед на времето и периодот. Од напред изложеното се констатира дека сите архиви се сместувани или на тавани или магацини, изложени на упропастување. Сметаме дека раководствата на соодветните установи и претпријатија треба да поведат особена грижа за определување на суви и наполно заштитени простории за архивите, сè додека тие ќе престанат да важат како живи и ќе поминат во надлежните места на чување и научно обработување.

Исто така важно е и прашањето за чувањето и обезбедувањето архивите од времето на стара Југославија и окупацијата. Ова особено важи за нашата Република, која скоро од секогаш била потисната од еден или друг експлоататор и била објект за сестрано искористување, па и во поглед во фалсифицирање на

историската стварност. Ненародните режими од минатото уништуваа сè што за нив било неудобно, па и пишаните документи (архивите), единствениот извор на нашата граѓа за науката. Тоа го правеле едно поради омразата, а второ поради стравот од обелденувањето на нивните постапки. Во краен случај тие ги пренесуваа во својата метропола, за евентуална фалсификација на историските факти. Како резултат на тоа ние денеска не располагаме ни со 10 од сто од материјалите од тоа време, што во голема мерка ни пречи за реконструкција на тој период. Затоа, каде и да се најде и најмал дел такви материјали, треба да се запазат или да ѝ се предадат на Државната архива на НРМ во Скопје.

Неџат Јашар,

Директор на Државната архива на НРМ²

Весник „Нова Македонија“, 24 јули 1953

ПРОБЛЕМИ НА ГРАДСКАТА АРХИВА ВО СКОПЈЕ

Градската архива во Скопје е основана во јануари 1952 год. и како млада научна установа, единствена од овој род во нашиот град, е без традиции и живот. Во делокруг на Градската архива спаѓа градот Скопје и скопска околија. Пред Архивата се поставува за основен задаток прибирање и заштита на архивска граѓа со која обилува нашиот град, а со време, научна обработка и објавување на архивски документи.

Нашиот град, поради своето местоположение, од секогаш бил жив занаетчиски и трговски центар така што располага со разновиден архивски материјал од нашето далечно и блиско минато, од турскиот период па наваму, непознат за нашата јавност.

Во времето на бивша Југославија во градот постоеле над 30 политички и културно-просветни друштва како на пример: Коло српских сестара, подбор друштва Светога Саве, Скопско научно друштво, Четничко удружење, Удружење учитеља, Удружење жена Јужне Србије, Гајрет и многу други.

Архивите на овие друштва засега не ни се познати а нивното истражување и прибирање се поставува пред Градската архива. Во Втората светска војна изгледа дека голем број од архивите на овие друштва се уништени, но положително е дека има и сочувани архиви во целост или делимично било од поединци службеници на овие друштва, било да се однесени надвор од Скопје.

Постојат и трговски архиви кои чекаат да бидат заштитени, како на пример: архивите на трговците Павле Васиќ, Крсте Мојсов и многу дурги.

Во периодот од ослободувањето наваму, кој е период на развојот и организацијата на народната власт, се зголеми бројот на установите а со тоа и на документарниот архивски материјал. Пред Градската архива денеска стојат незаштитени и чекаат прибирање над 150 куб. метра архивски материјал, расфрлан по разни

² Во написот е направена грешка во однос на пренесувањето на функцијата на авторот. Имено, Неџат Јашар бил раководител на Службата за документација на Собранието на СРМ.

тавански и подрумски простории по надлештва, установите и претпријатијата и кај поодделни лица каде што материјалот е изложен на влага, прашина, со еден збор на пропаѓање.

Ако не се преземат итни мерки за оспособување на Градската архива, за спроведување во живот за нејзините цели и задачи, нашата млада историска наука би загубила, на очиглед незаменлив документарен материјал кој пропаѓа.

Градската архива од нејзиното оснивање до денеска не живее свој живот. Сè уште нема свои простории, поместена е во една дуќанска просторија бивша бакалница во ул. „11 октомври“ бр. 105, кои простории се преполни со архивата на бившото Скопско поглаварство. Нема работни магацински простории. Градскиот народен одбор сè уште не го решил прашањето за простории на оваа установа. Донесувани се извесни решенија, често решенијата се менувани, а последното решение за Калето е исто така одменето. Во комбинација биле и административните згради но уште се чека!?

Прашањето за оспособување на стручен кадар е исто така нерешено. Со архивата ракаоводи еден апсолвент а со други службеници архивата не располага. Постојат можности кои не треба да се испуштат за добивање на високо квалификуван кадар. Во Белград е основан Виши архивистички течај кој отпочнува со работа од 14 септември а на кој може да се запишат службеници и од градската архива ако завршиле Универзитет: историчари, правници и економисти и истиот трае година и пол. Потребно е Градскиот одбор да го реши итно персоналниот проблем во Архивата, за да се здобие таа со луѓе кои ќе работат во архивата. Ако оваа година не се испратат луѓе на овој течај архивата не ќе може да ја подреди работата со години.

На неколку пати проблемите на Градската архива биле поставувани пред одборниците на Градскиот народен одбор, но позитивни решенија не се донесувани. Постои извесно неразбирање кое доаѓа оттаму што нашите луѓе, еден добар дел и просветни работници, не ја познаваат Архивата како научна установа а ја сметаат за место каде што се собира архива, се заведуваат и разведуваат писма, каде работат службеници со неколку класа гимназија или пак пензионери. Значи не ја познаваат работата, целта и задачите на Архивата како научна установа од овој род во нашиот град.

Законот за Државните архиви на НРМ и напатствието за заштита на архивската граѓа го задолжуваат Народниот одбор на Архивата да ѝ обезбеди добар смештај и работа.

Т. П. Панговски

Весник „Нова Македонија“, 9 август 1953

Од минатогодишната дејност на Државната архива на Македонија НОВИ ДОКУМЕНТИ ЗА ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД

- Преку 18 илјади микрофилмувани страници од странски архиви
- 160 страници писма од Крсте Мисирков

- Документи од Главниот штаб на НОВ и ПОЈ за Македонија и Президиумот на АСНОМ ОД 1944 г.

- Се подготвува првиот том Српски дипломатски документи за Македонија

Основна база од која се црпи документацијата за одделни моменти и настани од историјата на македонскиот народ, Државната архива на Македонија, минатата година ја продолжи својата перманентна и систематска истражувачка работа во нашата земја и странство. На тој начин, кон илјадниците документи собрани во оваа архива, се приклучија уште стотина, кои пополнуваат одделни периоди од историјата на македонскиот народ со документација.

Преку 18 илјади страници документи од странство

Посебно внимание во истражувањето на документи за историјата на македонскиот народ, како и во поранешните години, и во ланската е посветено на истражувањата во архивите во повеќе странски земји. Ова е обусловено и од познатиот факт дека документите за настани во Македонија во минатото се наоѓаат во повеќе странски архиви, особено дипломатските, и воените.

Иако во 1962 година истражувачката работа во странство не беше толку обемна како во претходната година, таа донесе преку 18 илјади микрофилмувани страници документи за разни настани од историјата на Македонија од минатиот и овој век.

Најголема работа е свршена во архивите на Франција во кои работеа двајца соработници. Во Дипломатската, Воената и Националната архива на Франција се пронајдени документи за Македонија за периодот од 1848 до 1916 година. Од ова време во Државната архива на Македонија се донесени 4.500 микрофилмувани страници од најразлична природа. Од овие три архиви во Франција покрај документите од спомнатиот период, се најдени и документи од XVI век до 1919 година, кои изнесуваат преку 7.400 микрофилмувани страници

При иследувањата на Државната архива на Велика Британија и архивскиот фонд на британското Министерство за надворешни работи се индицирани 6.500 страници документи од 1895 до 1898 година.

Минатата година првпат, преку здоговорена размена, е вршено иследување и во Бугарија, Софија. Овие истражувања главно беа ограничени на писма од и за преродбеникот Крсте Мисирков. Резултат од оваа работа се донесените 161 микрофилмувана страница писма на Мисирков.

Иследувања документи за историјата на македонскиот народ минатата година се вршени и во Дворската куќна архива и Архивата на Република Австрија, а исто така и преку еден надворешен соработник е склучена спогодба при неговиот престој во Будимпешта да се извиди дали и таму не постојат некои документи што би се однесувале на минатото на Македонија.

Триста илјади микрофилмувани страници од дипломатската архива на Југославија

Моште обемна истражувачка работа минатата година Архивот имаше во Југославија и посебно во нашата Република.

По еден службеник беа на истражување во архивите во Белград, Загреб, Сремски Карловци и Нови Сад, од каде што се донесени микрофилмувани документи во големо количество.

Во неколку установи во Белград продолжи работата од поранешните години на проверка на веќе откриените документи и се микрофилмувани нови 10.000 страници во Воено-историскиот институт. Минатата година беше извршено примопредавање на 300.000 снимци од ПеПе одделението на Дипломатската архива на Белград. Во Државната архива на Југославија се евидентирани преку 1160 документи од историјата на македонскиот народ од фондот на Јован Јовановиќ - Пижон. Истражувањата на историските документи за историјата на македонскиот народ во Белград минатата година беа и во врска и со подготовките за издавање на првиот том српски дипломатски документи за историјата на Македонија што го подготвува државната архива на Македонија.

Од повеќе архивски институции од Загреб, Сремски Карловци и Нови Сад беа откриени и стотици микрофилмувани страници документи од разна природа што се однесуваат на настани во Македонија од најразлични периоди.

Наод на ретки документи во Републиката

Од особено значење за одредени историски периоди се новопронајдените документи во Републиката. Овде посебно се издвојуваат 10 фермани и берати од турски фамилии, најдени во Охридско, каде што покрај Штипската околија, се вршени истражувања на документи од околските и Државната архива на Македонија. Во Штип е пронајден еден мошне значаен ракопис од 19 век.

Државната архива во соработка со Историскиот музеј во Скопје и Околската архива во Куманово вршеше истражувачка работа во Кумановски каде што се пронајдени мошне голем број фотографии, во најголем дел од времето на НОБ.

Меѓу пронајдените и прибраните материјали од теренот на нашата Република во минатата година, посебно значење имаат документите од Главниот штаб на НОВ и ПОЈ за Македонија и Президиумот на АСНОМ од 1944 година, потоа архивата на црквата Св. Пантелејмон од Горно Нерези за времето од 1918–1940, архивите на Апелциониот суд во Скопје во времето од 1942–1944, осумте писма од ЦК на ВМРО од 1904 до 1914, лична преписка на првоборецот Панче Пешев од 1936–1942, документи од трговската фамилија Богоеви од Тетово од 1867–1914, материјали за развитокот на железниците во Македонија од 1869–1936, документи од македонскиот комитет на иселениците во Канада и многу други.

Цв. Ст.

Весник „Нова Македонија“, 5 мај 1963

ПУБЛИКАЦИИ НА ДАРМ (СПИСОК НА ОБЈАВЕНИТЕ ТРУДОВИ во 2016 год.)

Јубилејно издание по повод 65-годишнината од основањето на ДАРМ „Државен архив на Република Македонија (1951–2016)“

Зборници на документи

Дипломатски документи за Граѓанската војна во Грција (1947–1949), кн. 2

Илинденски сведоштва, том I (дел 1 и 2) и том II (дел 1 и 2)

Македонија во странскиот печат, том I

Регистри на регрути на воените обврзници во Скопје, том I

Црните страници на УДБА:

том 1 – Елиминацијата на ВМРО по 1945 година;

том 2 – Информбиро;

том 3 – Помалку познати судбини;

том 4 – Ченто и Доцев на удар;

том 5 – Емиграцијата – државен непријател број 1;

том 6 – Уметноста на мета;

том 7 – Борци за независна и обединета Македонија;

том 8 – Следењето, обработката и обидите за растурање на ВМРО-ДПМНЕ;

том 9 – Лустрацијата – недовршен процес

Брошури

Општ меѓународен стандард за архивски материјал

Меѓународен стандард за архивски стандардизирани записи за правни лица, за физички лица и за семејства

Меѓународен стандард за опис на функциите

Меѓународен стандард за опис на установи со архивски материјал

Документи испратени од Тодор Александров до СССР (декември 1923 година)

Издавач / Publisher:

Државен архив на Република Македонија/
The State Archives of Republic of Macedonia

За издавачот / For the publisher:

Кирил Петров/ Kiril Petrov

Лектура / Proofread:

Маргарета Карајанова/ Margareta Karajanova

**Ликовно – графичко обликување и компјутерска обработка/
Art, graphic design and computer processing:**

Јасмина Дамјановска и Јован Стојановски/
Jasmina Damjanovska and Jovan Stojanovski

Печати / Printed by:

ДАТАПОНС / DATAPONS

Формат / Format:

Б 4 / В 4

Тираж / Impresion:

200

архивистика

историја

документи

архивистика

историја

архивистика

документи

историја

историја

документи

документи

ISSN 0350 - 1728